

**T.C AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI**

**İBN BİBİ'NİN
EL EVAMİRÜ'L -ALA'İYE Fİ'L-UMURİ'L -ALA'İYE
ESERİNDEKİ KAYITLARA GÖRE
YASSIÇİMEN SAVAŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Candan YILDIRIM

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE

**EKİM 2011
AKSARAY
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KABUL ve ONAY BELGESİ

Candan YILDIRIM'ın, "İbn Bibi'nin El Evamirü'l -Ala'iyye Fi'l-Umuri'l -Ala'iyye Eserindeki Kayıtlara Göre Yassıçimen Savaşı" başlıklı lisansüstü tez çalışması, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 06.10.2011 tarih ve 405 sayılı kararı ile oluşturulan aşağıdaki jüri tarafından Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak ile kabul edilmiştir.

Danışman: Yrd Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE (Aksaray Üniversitesi)

1. Jüri: Yrd Doç Dr. Necmettin AYGÜN (Aksaray Üniversitesi)

2. Jüri: Yrd Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE (Aksaray Üniversitesi)

3. Jüri: Yrd.Doç. Dr. Hasan IŞIK (Aksaray Üniversitesi)

İmza

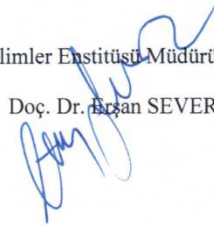
Tezin Savunulduğu Tarih: 13.10.2011

ONAY

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 09.01.2012 tarih ve 2012/01-3 sayılı kararı ile Candan YILDIRIM'ın Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Erhan SEVER

ÖNSÖZ

XIII. yy Anadolu tarihi, Anadolu'nun bilinen tarihi içerisinde özel bir yere sahiptir. Bu dönem gerek eski çağ, gerek orta çağ ve gerekse yeni ve yakınçağ Anadolu tarihine baktığımızda en hareketli ve sürekli siyasi rekabete sahne olmuş bir dönemdir. Bu dönemin harpleri, sadece içinde bulunulan zamanı değil, sonraki dönemleri de siyaseten şekillendiren bir nitelik taşımaktadır. Bu hususa örnek teşkil etmesi bakımından Anadolu Selçuklu Devleti ile Harezmşahlar Devleti arasındaki Yassıçimen Savaşı XIII. yy siyasî rekabetinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu savaş sadece Selçuklu-Harezmşah rekabeti değil aynı zamanda bu devletlerin sultanlarının rekabetidir. Yani mesele bir bakıma Sultan I.Alâeddin Keykubad ve Celaleddin Harezmşah rekabetidir.

Sultan I.Alâeddin Keykubad devri Anadolu tarihinde iktisadi özellikleri itibariyle de özel bir devirdir. Zira Anadolu, Sultan I.Alâeddin Keykubad devrinde gördüğü zenginliği hiçbir zaman görmemiştir. Bunda Akdeniz de Alanya ve Antalya gibi deniz aşırı ticaret merkezleri ile Karadeniz'de Sinop, Samsun ve havalisine egemen olunması, Kırım'a kadar uzanan bölgelerin ülke topraklarına katılmış olması da önemli bir faktördür. Diğer bir faktör de kervansaraylarla ticaret yollarında hizmet ve güvenliğin ön planda tutulmuş olmasıdır.

Anadolu bu zenginliği ve refahı yaşarken, Orta Asya'da Moğolların siyasi bir güç olarak ortaya çıkışı ve batı istikametinde hâkimiyet sahasını genişletmeye başlaması, Orta Asya, Hazar ve çevresi ile Kafkasya ve Ön Asya'daki dengeleri sarsmıştır. Moğolların baskısı ile birçok kavim batıya doğru harekete geçmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmenin bir ürünü olarak Harezmşahlar Kafkasya ve Anadolu'ya doğru egemenlik sahalarını genişletmiş ve bir yandan Anadolu Selçuklu Devleti, diğer yandan da Eyyubiler ile komşu olmuştur. Bu komşuluk, Harezmşahları doğal olarak bölgedeki

siyasî rekabetin içine çekmiştir. Bu siyasi rekabet Eyyubilerle Selçuklular arasında olan bir rekabettir. Diğer yandan Haçlılarla Eyyubiler ve Selçuklular arasında da söz konusu olan bir rekabet mevcuttur. Ancak en mühimi Anadolu'nun doğusunda egemen olan ve zaman zaman Selçuklulara zaman zaman da Eyyubilere tabi olan yerel güçler yani meliklerin rol oynadığı rekabettir.

Çok iyi bir siyasetçi ve stratejist olan Sultan I.Alâeddin Keykubad, Harezmşahlarla komşu olmanın yaratacağı sorunları görmekte ama diğer yandan daha uzak gibi görünen lakin Harezmşahlara nazaran daha büyük bir tehdit olan Moğol tehlikesini de görmekte ve buna göre politikalar belirlemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Harezmşahlarla iyi geçinip müttefik olmayı ve büyük tehdit olarak algıladığı Moğol tehlikesi ile Selçuklu egemenlik sahası arasına bu müttefiklerden bir tampon bölge inşa etmek niyetindedir. Ancak bu büyük güçlerle sağlıklı iletişim kurmasına rağmen Sultanın planları ve geliştirdiği strateji Eyyubilere tâbi melikler ile kendisine tâbi olan meliklerin istikrarsız tutumları ile zarar görmüş ve Sultan I.Alâeddin Keykubad bir anda kendisini Celaleddin Harezmşah ile rekabetin içinde bulmuştur.

Biz bu araştırmamızda sebep ve sonuçları ile Sultan I.Alâeddin Keykubad ve Sultan Celaleddin Harezmşah arasında yaşanan siyasi rekabeti, bu siyasi rekabetin neticesi gerçekleşen Yassıçimen Savaşı'nı ve bu savaşın sonuçlarını tespitte çalıştık. Bu çalışmamız esnasında fikirleriyle bize yön veren ve yardımcı olan değerli hocalarım Prof. Dr. Hamza KELEŞ'e, Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE'ye teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	İ
KISALTMALAR.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
GİRİŞ.....	1
A- Kaynaklar.....	1
a- Telif Eserler.....	2
b- Tetkik Eserler.....	5
B- Araştırmanın Amacı ve Muhtevası.....	6
II. BÖLÜM: İBN BİBİ’NİN HAYATI VE “EL EVAMİRÜ’L-ALA’İYE Fİ’L- UMURİ’L-ALA’İYE” İSİMLİ ESERİ.....	8
A- İbn Bibi’nin Biyografisi.....	8
B- İbn Bibi’nin Eseri; “El-Evamirü’l Ala’iyye Fi’l-Umuri’l-Alaiyye”.....	11
a- Esas Metin.....	12
b- Muhtasar.....	12
c- Tarih-i Al-i Selçuk veya Oğuzname.....	13
C-“El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l- Ala’iye”nin Üslup ve İçerik Yönünden Değerlendirilmesi.....	13
D-“El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l- Ala’iye”nin Anadolu Selçuklu Tarihi Araştırmalarındaki Yeri.....	17

II. BÖLÜM: XII ve XIII. YÜZYILDA ORTADOĞU.....	23
A- Büyük Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı.....	23
B- Sultan I.Alâeddin Keykubad Devrine Kadar Anadolu Selçuklu Devleti.....	26
C- Moğol İmparatorluğu'nun Tarih Sahnesine Çıkışı ve Ortadoğu Toplamları Üzerindeki Etkileri.....	34
D- Harezmşahlar Devleti Tarihine Kısa Bir Bakış.....	39
a- Celaleddin Harezmşah'ın saltanatına kadar Harezmşahlar Devleti'nin durumu.....	39
b- Celaleddin Mengübirtili'nin Harezmşahların sultanı olması ve Yassıçimen Savaşı öncesindeki faaliyetleri.....	58
III. BÖLÜM: YASSIÇİMEN SAVAŞI.....	68
A- Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Yassıçimen Savaşı Öncesindeki Siyasî Faaliyetleri.....	68
B- Sultan I.Alâeddin Keykubad ile Sultan Celaleddin Harezmşah Arasındaki Siyasi Münasebetler.....	73
C- Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Harezmşahlara Karşı Sefer Hazırlığı.....	94
D- Yassıçimen Savaşı 13 Ağustos 1230 (28 Ramazan 627).....	98
a- Selçuklu ve Harezmşah kuvvetleri arasındaki ilk muharebeler.....	98
b- Yassıçimen Savaşı 13 Ağustos 1230 (28 Ramazan 627).....	104
E- Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Erzurum'u Fethi.....	109
SONUÇ.....	114
KAYNAKLAR.....	119
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

- a.y: Aynı yer.
A.g.e: Adı geçen eser.
A.g.m: Adı geçen makale.
A.g.md: Adı geçen madde.
D.İ.B: Diyanet İşleri Başkanlığı.
İ.A: İslam Ansiklopedisi.
M.E.B: Milli Eğitim Bakanlığı.
S: Sayı.
s: Sayfa.
T.K.A.E: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
T.T.K: Türk Tarih Kurumu.
vd: ve devamı.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İbn Bibi'nin El Evamirü'l –Ala'ie Fi'l-Umuri'l -Ala'ie Eserindeki Kayıtlara Göre Yassıçimen Savaşı

Candan YILDIRIM

Aksaray Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç.Dr. Mustafa GÖKÇE

XIII. yy Anadolu Tarihi yaşanan siyasi değişimlerle ilginç bir dönemi ifade etmektedir. Söz konusu değişimi ilginç kılan hususlardan birisi Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatı ile hem Anadolu Selçuklu Devleti'nin hem de bilinen tarihi içerisinde Anadolu'nun ekonomik ve siyasi açıdan en ihtişamlı ve en zengin devrini yaşamasıdır. Ama aynı yüzyıl diğer açıdan Moğol İstilasası ile ekonomik istikrarsızlığın ve politik kaosun da yaşandığı bir dönemdir. Bir başka ifade ile Anadolu siyasi ve ekonomik açıdan hem yükselişi hem de çöküşü bu yüzyılda yaşamıştır. Anadolu'da yaşanan bu değişim Anadolu'ya komşu olan Kafkasya ve Orta-Doğu'yu da etkilemiştir.

Bu dönemi şekillendiren unsurlardan birisi Anadolu Selçuklu Devleti ile Harezmşahlar arasındaki münasebetlerdir. Özelde bu Sultan I.Alâeddin Keykubad ile Sultan Celaleddin Harezmşah arasındaki rekabettir. Moğolların baskısı ile Harezmşahlar Kafkasya ve Anadolu'nun doğusuna gelerek Selçuklular ile komşu olmuşlardır. Büyük bir stratejist olan Sultan I.Alâeddin Keykubad Anadolu ve Orta-Doğu için büyük bir tehdit olan Moğollara karşı Sultan Celaleddin Harezmşah ile ittifak yapmaya karar vermiştir. Başlangıçta dostane bir şekilde gelişen ilişkiler Sultan Celaleddin'in Ahlât'ı kuşatması ve yerel yönetici konumundaki bazı meliklerin tahrikleri ile bozulmuştur. Neticede iki devlet arasında Yassıçimen Savaşı meydana gelmiştir. Bu savaş Moğol tehdidine karşı ittifak yapması gereken tarafların güç ve enerjilerini tüketmiştir. Sonuçta Harezmşahlar Devleti yıkılmış diğer yandan da Moğolların Anadolu'ya gelişi kolaylaşmıştır. Moğolların gelişi ile de Anadolu'da siyasi ve ekonomik istikrar kaybolmuştur.

Bu dönemin en önemli kaynaklarından birisi İbn Bibi'nin "El-Evamirü'l Ala'ie fi'l-Umuri'l Ala'ie" isimli eseridir. Bu çalışmada söz konusu eser esas alınarak Yassıçimen Savaşı değerlendirilmiştir.

2011–120 Sayfa

Anahtar Kelimeler: Yassıçimen Savaşı, İbn Bibi, Celaleddin Harezmşah, Alâeddin Keykubad.

ABSTRACT

Master Of Science

**Yassıçimen War: According To The Records İn
El Evamirü'l –Ala'ıye Fi'l-Umuri'l -Ala'ıye By İbn Bibi**

Candan YILDIRIM

**Aksaray Üiversity
Graduate School Of Social Sciences
Department Of History**

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE

The XIII. th Century Anatolian History Signifies an interesting period with the existence of several political changes. One of the points which makes the changes interesting is that, during the reign of Sultan Alaeddin Keykubad I, both the Anatolian Seljuk Empire and Anatolia, in its known history, experienced their richest and most glorious period, economically and politically. On the other hand, the very same century was also a period of political chaos and economic inconsistency caused by the Mongol invasion. İn other words, Anatolia experienced both the rise and the fall, economically and politically, during the century. These changes in Anatolia effected the neighbourhood; the Causasus and the Middle East.

One of the elements that shaped this period is the relations between the Anatolian Seljuk Empire and Khwarezmians, especially the rivalry between Sultan Alaeddin Keykubad I and Sultan Celaleddin Harezmsah. Khwarezmians came to the Caucasus and the east of Anatolia under the pressure of Mongols, and became neighbours with Seljuks. Sultan Alaeddin Keykubad I who was a great strategist, decided to make an agreement with Sultan Celaleddin Harezmsah to become allies against Mongols. However, relations, which were friendly in the beginning, were destroyed by both Sultan Celaleddin Harezmsah's besieging Ahlat and the provocation by 'meliks' who were holding the position of local ruler. Eventually, Yassıçimen War broke out between these two countries. The war reduced the power and the energy of both sides who actually must have been allies. İn the end Khwarezmians Empire was collapsed, which helped Mongols arrive in the Anatolia, and with the arrival of Mongols, Political and economic stability in Anatolia was disappeared.

One of the most significant sources about the period is the book called El-Evamirü'l Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye by İbn Bibi. İn this study, Yassıçimen War was discussed in the light of the book mentioned above.

2011–120 Pages

Key Words: Yassıçimen War, İbn Bibi, Celaleddin Harezmsah, Alâeddin

Keykubad.

GİRİŞ

A-Kaynaklar

Selçuklular sadece Anadolu ve Orta Doğu'yu etkileyen bir siyasi yapı değildir. Anadolu ve Orta Doğu'dan başka bu bölgelere komşu olan daha geniş bir coğrafya Selçuklulardan etkilenmiştir. Bu etkileşim Selçuklularla ilgili yapılacak araştırmanın zeminini ve boyutunu da etkilemektedir. Bunun içindir ki araştırmacı Selçukluların hangi devri ile ilgilenirse ilgilensin mutlaka bu geniş coğrafyada üretilmiş tarihi bilgi, bulgu ve kaynakları dikkate almak mecburiyetindedir. Bu geniş coğrafya batıda Adalar Denizi'nden (Ege) başlar, bütün Anadolu'yu, Orta Doğu'yu, Kafkasya'yı, Türkistan'ı ve Hindistan'ı içerir. Dolayısı ile bu geniş coğrafyada Selçuklular ile eş zamanlı yaşamış tarihçilerin eserleri Selçuklu tarihinin araştırılmasında ve yazılmasında mutlaka değerlendirilmelidir. Ayrıca Kafkasya, Türkistan, Hindistan, İran ve Arap kaynakları, Selçuklular ile ilgili bilgiler içerdiği gibi araştırmamızın Harezmsahlarla ilgili cephesi açısından da önem ihtiva etmektedir. Diğer yandan bu geniş coğrafyaya komşu olan diğer bölgelerde yaşamış tarihçilerin eserlerinden de istifade edilebilir. Zira Bizans kaynakları ya da Haçlı Seferleri'ni anlatan diğer batılı kaynaklar da Selçuklularla ilgili bir araştırmada dikkate alınmalıdır.

Bu tablo XIII. yy kaynaklarının sadece Türkçe olmaması gibi bir zorluğu da beraberinde getirmektedir. Hatta Selçuklu kaynakları içerisinde Türkçe olanlar yok denecek kadar azdır. Yukarıda sıraladığımız geniş coğrafya dolayısı ile Selçuklular ve Harezmsahlara ile ilgili kaynakların Arapça, Farsça, Türkçe ve Latince olduğunu görmek mümkündür. Özellikle Farsça kaynaklar çoğunluktadır. Bunda Selçukluların devletin resmi yazışmalarında, eğitim ve kültür hayatında Farsçayı kullanmış olmalarının da büyük rolü vardır. Genel itibariyle Anadolu Selçuklu Devleti ve Harezmsahlara Devleti özelde de Sultan I.Alâeddin Keykubad ve Sultan Celaleddin Harezmsah dönemleriyle

ilgili olan kaynakları telif eserler ve tetkik eserler olarak tasnif etmek mümkündür.

a- Telif Eserler

1- İbn Bibi; “El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie”;

İranlı tarihçi ve yazar İbn Bibi Anadolu Selçukluları hakkında yazdığı kitabı ile ün kazanmıştır. Hayatı hakkında yeterli bir bilgi yoktur. Annesi ve babası, Anadolu'ya geldiklerinde Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubat'tan yakınlık görmüşlerdir. İbn Bibi adıyla tanınmış olan Nasır ed-Din Hüseyin, Anadolu Selçuklu Devleti'nde babasından miras kalmış olan “emir”lik unvanını alarak "divan-ı tuğra"¹ reisliğine getirilmiştir. İbn Bibi, kitabına, Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev dönemiyle başlamış, bizzat yaşadığı Sultan I.Alâeddin Keykubad zamanını ve ondan sonraki dönemi geniş olarak anlatmış, araya diplomatik belgeler koyarak eserini zenginleştirmiştir. Eser, Sultan Gıyaseddin Mesut' un Anadolu'ya geçişi ve yanına gittiği İlhanlı Hükümdarı Abaka Han tarafından Harput, Malatya ve Sivas bölgesinde egemenliğinin tanınması meselesiyle bitmektedir (1280). Anadolu Selçuklu Devleti'nin aşağı yukarı yüzyıllık dönemini açıklayan İbn Bibi, kendinden önceki dönemlerle ilgili hususları belgelere dayandırarak değil de kulaktan dolma bilgilerle anlatmış, bizzat yaşadığı dönemi yazarken de içinde yaşadığı olayları belgelere dayanarak kaleme almış ve herhangi bir yazılı kaynak kullanmamıştır. Eser, düzenli ve bilimsel bir tarih değildir; Olayları akış sırasına göre ve göründükleri gibi anlatmıştır. Bununla birlikte Anadolu Selçukluları için değerli bir kaynaktır.

İbn Bibi “El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie”yi Farsça yazmıştır. İbni Bibi'nin eseri Yazıcıoğlu Ali tarafından Tevarih-i Al-i Selçuk adıyla XV. yüzyılda Türkçeye çevrilmiştir. Çevirinin yazması, Topkapı Sarayı Revan bölümü, 13913 numarada kayıtlıdır. Yukarıda ismi verilen eserin birinci Alâ'ie'si, Moğolların Bağdat

¹ Devletin her türlü yazışmalarından sorumlu olan divandır. Bu divanda yabancı dil ve diplomasi bilgisine sahip kişiler bulunur. Bu divanda sultanın nişan ve tuğrasını çeken kişilere “tuğrai” veya “münşi” denirdi.

valisi Âlâ'ed-Din Ata Melik Cüveyni'ye, ikincisi de Selçuklu Sultanı Ala'ed-Din Keykubat'a nispetle kullanılmıştır. “H.W. Duda'ya göre bu eser, esas manasıyla ne bir kronik, ne de pragmatik manada yazılmış bir tarih eseridir ve daha ziyade on üçüncü asırdaki yüksek İslâm kültürünün parlak ışığında yansıyan Fars dilinde yazılmış bir hatırat kitabıdır.”²

2-Yazıcızâde Ali; “Tevârîh-i Âl-i Selçuk”;

Yazıcızâde Ali'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Müellifin kendisi de eserinin herhangi bir yerinde ne kendisi, ne ailesi, ne de devlet bürokrasisinde ifa ettiği görev hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmese de, eserini yazdığı tarih tespit edilebilmiştir. Bu tarih H.827-M.1424 dür.³ Sultan II. Murat döneminde sarayda görev yapan Yazıcızâde Ali aynı zamanda sultanın, Mısır Memluk Devleti'ne gönderdiği elçilik heyeti içerisinde de bulunmuştur.⁴ Eserini de Sultan II. Murat'ın emriyle yazmıştır. Yazıcızâde'nin zamanımıza ulaşan “Tevârîh-i Âl-i Selçuk” adlı eseri destan niteliğindedir. “Selçuknâme” ve “Oğuznâme” adlarıyla da anılır. İbn Bibi'nin “El Evamirü'l Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie” isimli eserinin Türkçe çevirisi Yazıcızâde Ali'nin “Tevârîh-i Âl-i Selçuk” adlı eserinin üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. Bu bölüm “Zikr-i Padişahî-yi Sultan Süleymanşah der Rum” (Sultan Süleymanşah'ın Anadolu'da sultanlığının anlatılması) başlığı ile başlamakta, yazar Anadolu Selçuklu Devleti hakkında kısa bilgi verdikten sonra “El Evamirü'l Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie”nin başlıklarını aynen vererek çeviriye geçmektedir. Bu çeviri mümkün olduğu kadar aslına sadık kalınarak yapılmış, yalnız bazı Arapça ve Farsça şiirlerle zor cümleler atlanmış, Alâeddin Ata

² İbn Bibi; El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname)-I, Çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996. s.4

³ Yazıcızâde Ali; Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi), Hazırlayan: Dr. Abdullah Bakır, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul, 2009, s.XXVII

⁴ Yazıcızade Ali; a.g.e, s.XXVII

Melik Cüveynî'nin methi için ayrılan bölümlere Sultan II. Murat'ın methi konmuştur. İbn Bibi'nin anne ve babasından bahseden kısımlar da aynı şekilde çevirinin dışında tutulmuş, bunun dışında metne bazı ilaveler de yapılmıştır. Yazıcızâde Ali'nin, İbn Bibi'nin adını hiç anmamış olması da dikkat çekicidir.⁵

Eser, 15. yüzyılın sade Türkçesi için güzel bir örnek sayılır.

3-Muhammed Nesevî; “Siretü'l Celaleddin Mengüberti”;

1220 yılından itibaren Orta Asya'da korkunç katliamlara neden olan Cengiz istilası döneminde bu olaylara bizzat şahit olan ve Harezmşah Celaleddin Mengüberti'nin “inşa divanı”nın başında bulunan Muhammed Nesevî'nin eseri bir biyografidir. Nesevî eserini Arapça olarak kaleme almıştır. Nesevî'nin eseri, Orta Çağ İslâm tarihçiliğinde eşine az rastlanır bir edebî üslupla kaleme alınmıştır. “Sultan Alaü'd-Din Muhammed'in son zamanlarındaki hadiseleri de ihtiva eden kitapta bilhassa Harezmşahlar Devleti'nde vuku bulan siyasi hadiselerin teferruatı, idari durumu, devlet teşkilatı ve Celaleddin'in şahsiyetine müteallik kıymetli malumat vardır.”⁶ Bu çalışmada, son dönem Harezmşahlar tarihi yanında Cengiz Han'ın Orta Asya istilası hakkında ilginç bilgiler yer almaktadır. Horasan Türkmenlerinin işgalcilere karşı gösterdiği mücadeleleri anlatan kısım da oldukça önemlidir. 1241 yılında tamamlanan bu eser, Moğolların, Batı Türkistan ve İran'daki faaliyetleri ve İsmaililer hakkında önemli bir kaynak durumundadır.

4- Alaaddin Ata Melik Cüveynî; “Tarih-i Cihan Güşa”;

Alaaddin Ata Melik Cüveynî İlhanlıların ünlü devlet adamıdır. “Edebî kıymeti yüksek olan eseri – onun muhtemelen yazılı Moğol kaynaklarından istifade etmiş olmasından dolayı- önemlidir. Cüveynî, Celaleddin devrine ait askerî ve siyasi

⁵ Erzi Adnan Sadık, “İbn-i Bibi “ İ.A, V/II, s.716

⁶ Taneri, Aydın; Celalu'd din Harizmşah ve Zamanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1977 s. 5

hadiseleri mufassal bir şekilde yazmıştır. Cüveynî'nin eserinden XIII. asır müverrihlerinin başlıcaları istifade etmişlerdir.”⁷ Tarih-i Cihan Güşa üç cilttir. İlk ciltte önsöz ve Moğollar hakkında ayrıntılı bilgiler vardır. Onların eski adetleri, Cengiz Han'ın ölümüne kadarki faaliyetleri bu ciltte anlatılmaktadır. İkinci ciltte Harezmsahlr tarihi geniş olarak yer almaktadır. Cüveynî bu cildi başka kaynaklardan da istifade ederek hazırlamış ve burada özellikle Karahıtaylar hakkında başka kaynaklarda olmayan bilgiler vermiştir. Üçüncü cilt ise Mengü Han'ın tahta çıkışından itibaren Moğolların Hülagü devrindeki faaliyetlerini ihtiva eder.⁸ Moğol istilasını sonrasında yazılan ilk Moğol-İslâm tarihi durumundadır. Eser, 1257 yılı olaylarıyla sona erer.

b- Tetkik Eserler

Araştırmamız esnasında müracaat ettiğimiz tetkik eserlerin bazılarını şöyle sıralamamız mümkündür;

- 1- Grousset, René; Bozkır İmparatorluğu, Attila/Cengiz Han/ Timur, Çeviren. M. Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.
- 2- Kafesoğlu, İbrahim; Harezmsahlr Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984
- 3- Neagoe, Manole; Üç Bozkırlı, Çeviren; Müstecip Ülküsal, Burak Yayınevi, İstanbul 1994
- 4- Taneri, Aydın; Celalu'd din Harizmşahl ve Zamanı, Kültür Bakanlığı, Ankara 1977.
- 5- Temir, Ahmet; Cengiz Han, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989.
- 6- Turan, Osman; Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Türk Tarih Kurumu

⁷ Taneri; a.g.e, a.y.

⁸ Alâeddin Ata Melik Cüveyni; Tarih-i Cihan Güşa, Çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.XIII

Yayımları, Ankara 1988.

7- Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, Nakışlar Yayınevi,
İstanbul 1984

B-Araştırmanın Amacı ve Muhtevası

Araştırmamızın temel amacı XIII. yüzyılda Anadolu, Kafkasya, Orta Doğu ve çevresini siyasî, iktisadî ve kültürel bakımdan etkileyen “Yassıçimen Savaşı”nı araştırmaktır. Bu savaş, görünüşte Anadolu Selçuklu Devleti ile Harezmşahlar arasında gerçekleşmiş bir savaş olsa da neticeleri bakımından her iki devleti etkilediği gibi Selçuklularla ittifak yapan diğer beylikleri ve Eyyubileri de etkilemiştir. Her ne kadar Selçuklular savaşı kazanarak Anadolu’da birlik ve bütünlüğü sağlamış gibi görünseler de Harezmşahların bu harbi kaybetmesi uzun vade de Selçuklulara da kaybettirecektir. Çünkü Harezmşahların savaşı kaybetmesi ile yaklaşan Moğol tehlikesinin önünde Selçukluları koruyacak bir güç ve koruyucu bir tampon bölge kalmamıştır. Dolayısı ile Selçuklu zaferi uzun vadede Selçukluların Moğollarla yüzleşmesini de hızlandıracaktır. Bu perspektiften bakıldığında Yassıçimen Savaşı’nın kazananı yoktur. Bu tablo Moğolların erken zamanda Orta Doğu’ya gelmelerini de sağlayacak bir tablodur.

Yassıçimen Savaşı’nı sadece siyasî sonuç doğurmayan, aynı zamanda iktisadî ve kültürel sonuçları da olan bir savaş olarak görüyoruz. Çünkü savaşın siyasî sonuçları uzun vadede Anadolu ve Orta Doğu’nun iktisadî ve kültürel yapısını ve birikimlerini de ortadan kaldırmıştır. Moğolların Orta Doğu ve Anadolu’da yaptığı tahribat bu harbin dolaylı bir etkisi olmalıdır. Bu savaşın akabinde ortaya çıkan siyasî istikrarsızlık ister istemez Anadolu’daki ticarî yaşamı da etkilemiştir.

Bütün bu hususları dikkate aldığımızda araştırmamızın amacı, XIII. yüzyılda Anadolu’da yaşanan Selçuklular-Harezmşahlar, bir başka ifade ile Sultan I.Alâeddin

Keykubad- Sultan Celaledin Mengüberti rekabetini bütün yönleriyle ele almaktır. Araştırmamızda çalışmamızın adından da anlaşılacağı üzere o dönem ile ilgili mühim bir kaynak olan İbn Bibi'nin El Evamirü'l -Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе isimli eserindeki bilgiler temel hareket noktamız olacaktır.

Muhteva olarak araştırmamız XIII. yüzyılı içine almaktadır. Elbette XIII. yüzyıl Anadolu tarihi böyle bir çalışmanın hacmini aşacak boyuttadır. Ancak biz Yassıçimen Savaşı'nı ele alırken ister istemez bu savaşa kadar ki durum itibariyle Anadolu Selçuklu Devleti'nden bahsetmek durumundayız. Diğer yandan Harezşahların başlangıçtan Celaledin Mengüberti'ye kadarki tarihini gözden geçirmemiz gerekmektedir. Bütün bunların yanında Harezşahları Orta Doğu'ya ve Anadolu'ya doğru ilerlemeye mecbur eden Moğol tehlikesi de ayrı bir değerlendirme konusudur. Bu hususları göz önünde bulundurduğumuz vakit çalışmamızın muhtevası ağırlıklı olarak Anadolu Selçuklu Devleti ve I.Alâeddin Keykubat devrini, Harezşahlar Devleti ve Sultan Celaledin Mengüberti dönemini içermektedir. Dolaylı olarak da Moğolları, Eyyubileri, Anadolu ve Suriye de bulunan mahalli güçleri yani Meliklikleri, Beylikleri içermektedir. Coğrafi anlamda Anadolu, İran, Irak, Kafkasya ve Suriye çalışmamızın ilgi alanına girmektedir.

I. BÖLÜM

İBN BİBİ'NİN BİYOGRAFİSİ

VE

EL EVAMİRÜ'L-ALA'İYE Fİ'L-UMURİ'L- ALA'İYE İSİMLİ ESERİ

A- İbn Bibi'nin Biyografisi

Emir Nasıreddin Hüseyin Bin Muhammed Bin Ali er-Ca'feri el Rugadi, kısa adıyla İbn-el Bibi el Müneccime veya yaygın olarak bilinen ismi İbn Bibi'dir. İbn Bibi Anadolu Selçuklu tarihi hakkında Farsça olarak yazdığı El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Alaiye adlı eseriyle tanınmış olup, hayatı hakkında bildiklerimiz, sadece eserinde kendisi hakkında yazdıklarına dayanmaktadır.

O, eserin muhtelif yerlerinde kendi hayatından başka babasının ve annesinin hayatından bahsetmektedir. Ona göre, Kur-i Sorh seyyitlerinden ve Cürcan'ın ileri gelen bir ailesinden olan babası Mecdeddin Muhammed Tercüman'dır⁹. İbn Bibi'nin babası, Harezmsah Alâeddin Muhammed'in müstevfisi veya sahib-i divanı olan Şemseddin Muhammed bin Bahaddin Muhammed'in öğrencisidir. Şemseddin Muhammed bin Bahaddin Muhammed aynı zamanda İbn Bibi'yi eserini yazmaya teşvik eden ünlü tarihçi ve devlet adamı Alâeddin Ata Melik Bin Muhammed Cüveyni'nin büyük babasıdır. Babası, İbn Bibi'nin "Sahib Divan Şemsü'l Hakk ve'l Din" diye nitelediği Şemseddin Muhammed bin Bahaddin Muhammed tarafından güçlü bir münşi¹⁰ olarak yetiştirilmiştir. İyi bir münşi olarak şöhret kazanmış ve Harezmsahlar Devleti'nde uzun süre bu görevini sürdürmüş ve Sultan Alâeddin Bin Muhammed'in yakınları arasına girmeyi başarmıştır.¹¹

⁹ İbn-i Bibi (1957); El-Evamirü'l Ala'ieye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye –I, (Tıpkı Basım) Hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, Ankara, s.442

¹⁰ Resmi yazışmalara hükümdarın nişan ve tuğrasını çeken kimselere verilen unvandır.

¹¹ İbn-i Bibi (1957); a.g.e, s.10

Yine İbn Bibi'nin anlattığına göre, gerçek ismini bilmediğimiz ve her zaman yalnızca El Bibi El Müneccime olarak zikrolunan annesi, Nişabur'da Şafi cemaatinin reisi Kemaleddin Simnani'nin kızı ve anne tarafından ünlü fakih Muhammed Bin Yahya'nın torunu idi. Müneccimlik sanatını büyük babasından öğrenmiş ve çok ilerletmiştir. Annesiyle iftihar eden İbn Bibi, “ kadınların ilimle uğraşmaları ender rastlanan durumlardan olduğu için kendisine (annesine) çok hayranlık duymakta idi.” Müneccime Bibi'nin uzunca bir süre Celaleddin Harzemşah muhitinde yaşamış ve faaliyet göstermiş olduğu anlaşılıyor. 1229 yılında Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad'ın elçisi Emir Kemaleddin Kamyar onu bu muhitte tanımıştı. Kemaleddin Kamyar dönünce sultana Bibi'nin büyük maharetlerinden ve gördüğü itibardan bahsetmiş ve bu Bibi ailesinin geleceğine önemli etkiler yapmıştır.¹²

Bibi ailesi, Sultan Celaleddin Harezşah ile Sultan I.Alâeddin Keykubad arasında cereyan eden ve Sultan Celaleddin'in mağlubiyeti ile sonuçlanan Yassıçimen Savaşı'ndan (627/1230) sonra veya Sultan Celaleddin Harezşah'ın 1231'de Diyarbakır önlerinde Moğol kuvvetlerine yenilmesi ve ölümü üzerine Eyyubî Hükümdarı El-Melikü'l Eşref Müzaffereddin Musa'nın yanına Dımaşk'a gitmişlerdir. Sultan I.Alâeddin Keykubat, Melik Eşref ile arasının açılmasından önce vaktiyle Kemaleddin Kamyar'ın Müneccime hakkındaki övgü dolu sözlerini hatırlayarak, İbn Bibi'nin anne ve babasının akıbetini araştırmıştır. Onların Dımaşk'ta bulduklarını öğrenince Melik Eşref'e bir elçi göndererek bunların Konya'ya gelmelerine izin vermesini rica etmiş ve bunun üzerine her ikisi büyük izzet ve ikramla Rum diyarına getirilmişlerdir. Sultan I.Alâeddin Keykubat devrinde münşî olarak görev yapan babasına bazı diplomatik görevler de verilmiştir. Annesi Bibi Müneccime Selçukluların 1233 yılında Harput önlerinde Eyyubilerle savaştığı sırada Sultan I.Alâeddin

¹² İbn Bibi (1996), a.g.e, s.440-441

Keykubad'ın yanında bulunmuş ve Harput Kalesi'nin alınacağını önceden haber vermiş savaşta ve barışta sultanın yanından ayrılmamıştır.¹³

Bu bilgilerden hareketle İbn Bibi'nin ebeveyninin 1231–1233 yılları arasındaki bir tarihte Anadolu'ya geldiği ve Selçukluların hizmetine girdiği söylenebilir. Annesi Sultan-ı Müneccim olarak hizmet etmiş, babası Mecdeddin Muhammed Tercüman ise Fıraş-Hane-i Has Müşrifliğine¹⁴ getirilmiş, daha sonra Selçuklu emirleri arasına dâhil edilmiş ve münşi olarak görevlendirilmiştir. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında da (1237–1246) tercüman olarak tayin edilmiş ve çeşitli hükümdarlara gönderilen elçilik heyetlerinde yer almıştır. Adı Anadolu Selçuklu Emiri Celaleddin Karatay'ın 1253 tarihli vakfiyesinde şahitler arasında zikredilmektedir.¹⁵

İbn Bibi, annesinin ölüm tarihini vermiyor fakat kesin olan husus İbn Bibi'nin onun adını anarken ilave ettiği “Rahimahallah” sözünden de anlaşılacağı üzere, annesi eserin yazıldığı sırada artık yaşayanlar arasında bulunmamaktadır.

Böyle bir anne ve babanın çocuğu olarak doğan ve İbn Bibi adıyla tanınmış olan Nasıreddin Hüseyin, Anadolu Selçuklu Devleti'nde babasından miras kalmış olan emirlik unvanını alarak “Emir Nasıreddin” adıyla da anılmış ve muhtemelen Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde (1266–1284) Divan-ı İnşa ve Tuğra Reisliğine getirilmiştir. İbn Bibi, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra yerine geçen ve 1296 yılına kadar Moğol İlhanlılarının sultasında sözde saltanat süren II. Gıyaseddin Mesud (1284–1296,1302–1310) zamanında da yaşamıştır. Bu arada Moğolların Anadolu'nun yönetimine tayin ettiği Sahip Divan Şemseddin Cüveyni ile tanışmış, o dönemde Moğollar adına Bağdat valiliği yapmakta olan Sahip Divan'ın kardeşi Alaaddin Ata Melik Cüveyni ile Bağdat'ta görüşmüştür.

¹³ İbn Bibi,(1996), a.g.e, s.442–443

¹⁴ Sultanın yatağının hazırlanmasından sorumlu kişi

¹⁵ Turan, Osman; “Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, TTK, Belleten XII/45 Ocak 1948, s.87

B-İbn Bibi'nin Eseri; “El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе”

Anadolu Selçuklularının 1192–1280 yılları arasındaki devresi hakkında temel kaynak olan “Tarih-i İbn Bibi” veya “Selçukname” adlarıyla da anılan El Evamirü'l Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе 'nin birinci Ala'iyesi, yukarıda andığımız ünlü tarihçi ve Moğolların Bağdat Valisi Alaaddin Ata Melik Cüveynî'ye ikincisi de Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad'a nispetle kullanılmıştır.¹⁶ H.W.Duda'ya göre, bu eser esas manasıyla ne bir kronik, ne de pragmatik manada yazılmış bir tarih eseridir. Daha ziyade XIII. asırdaki yüksek İslâm kültürünün parlak ışığında yansıyan Fars dilinde yazılmış bir hatırat kitabıdır.¹⁷

İbn Bibi'nin, eserinin önsözünde dediğine göre¹⁸ Alâeddin Ata Melik Cüveynî kendisine Rum ülkesinin fethinden başlayarak Anadolu Selçuklularının tarihini yazmasını emretmiştir. İbn Bibi, Anadolu Selçuklularının ilk dönemlerine ait olaylar hakkında sağlıklı bilgi edinemediğini ve konuyla ilgili farklı rivayetler bulunduğunu söyledikten sonra esere Sultan II. Kılıçaslan'ın oğlu I.Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesi ve kısa bir süre sonra da ölümüyle (588/1192) başlamıştır. Sultan I.İzzeddin Keykavus dönemi (1211–1220) hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Sultan I.Alâeddin Keykubad dönemine dair tafsilatlı bilgiler vermiştir. İbn Bibi Sultan I.Alâeddin Keykubad'a fevkalade meftundur. Eserini de o büyük sultanın isminin büyüklüğüne izafeten El-Evamirü'l Ala'iyeye olarak isimlendirmiştir.¹⁹ Eserinde en son olarak Sultan II. Gıyaseddin Mesut bin Keyhüsrev 'den bahsetmiştir.

El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе günümüze kadar üç şekil altında gelmiştir;²⁰

¹⁶ Erzi, a.g.m, s.713

¹⁷ İbn-i Bibi,(1957); a.g.e, s. 5

¹⁸ İbn-i Bibi,(1996); a.g.e, ,s. 29

¹⁹ İbn Bibi, Selçukname, Çeviren: Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi, İstanbul 2007, s.15

²⁰ İbn-i Bibi,(1996); a.g.e, .s.9.vd.

a-Esas metin

Bu eserin bu gün sadece bir nüshası bulunmaktadır. Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1266–1283) hazinesi için 1280 yılında İbrahim b. İsmail b. Ebubekir El Kayseri tarafından istinsah²¹ edilmiş olan bu nüsha Ayasofya Kütüphanesi'nde 2985 numarada kayıtlıdır.²²

b-Muhtasar

Asıl metnin muhtasarla yapılan itinalı bir karşılaştırması muhtasarın adı bilinmeyen yazarının titiz ve özenli bir çaba harcamış olduğunu ve İbn Bibi'nin tarih vermeden anlattığı bazı olayların tarihini kaydetmek suretiyle esere ayrı bir önem kazandırdığı bilinmektedir. Muhtasarın adı bilinmeyen yazarı görevini, büyük eseri mevcut edebî ve belagatle ilgili süslü ve lüzumsuz üslup özelliklerinden temizlemek ve bunu daha kolay anlaşılır bir şekle sokmakta görmüş olmalıdır.²³ Muhtasarı hazırlayan şahıs ya muğlâk ve tantanalı süs ibarelerini doğrudan doğruya atmak suretiyle ya da yazarın edebî gücünü göstermek için yaptığı tekrarları mana bakımından birleştirmek suretiyle kısaltmaktadır. Fakat muhtasar yazarının bu konuya tam uyduğu söylenemez. Muhtasar eseri 744 sayfalık esas metinden 377 sayfaya indirmiştir. Muhtasarın daha İbn Bibi yaşarken yazıldığı ifade edilirken diğer yandan yazarının kim olduğu hususu belirsiz ve tartışmalıdır.²⁴

Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan bu muhtasar tek nüsha olup Houttsma tarafından 1902 yılında neşredilmiş, M. Nuri Gençosman tarafından Türkçeye, H.W.Duda tarafından da Almancaya çevrilmiştir.

²¹ İstinsah: El yazması bir eserin yine el yazısı ile aslına uygun olarak kopyalanmasıdır.

²² İbn-i Bibi (1996); a.g.e, s. 9

²³ İbn-i Bibi (1996); a.g.e, s. 10

²⁴ İbn-i Bibi (1996); a.g.e, a.y.

c- Tevârîh-i Âl-i Selçuk veya Oğuznâme

El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie'nin Sultan II. Murat zamanında (1421–1451) yapılan Türkçe çevirisi Yazıcızâde Ali'nin “Tevârîh-i Âl-i Selçuk” veya diğer adıyla “Oğuznâme”sinin üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. Kaynaklar kısmında da bahsettiğimiz bu eser 1423–1436 yıllarında yazılmıştır. El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie'deki bilgilerin kullanıldığı üçüncü bölüm “Zikr-i Padişahî-yi Sultan Süleyman Şah der Rum” (Sultan Süleyman Şahın Anadolu'da sultanlığının anlatılması) başlığı ile başlamakta, Anadolu Selçuklu Devleti hakkında kısa bilgi verdikten sonra El Evamirü'l Ala'ie'nin başlıklarını aynen vererek çeviriye geçmektedir. Bu çeviri, mümkün olduğu kadar aslına sadık kalınarak yapılmış, yalnız bazı Arapça ve Farsça şiirlerle zor cümleler atlanmıştır. İbn Bibi'nin anne ve babasından bahseden kısımlar çevirinin dışında tutulmuş, bunun dışında metne bazı ilaveler yapılırken İbn Bibi'nin adı hiç anılmamıştır.

C- “El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie”nin Üslup ve İçerik Yönünden

Değerlendirilmesi

Eseri Türkçeye tercüme eden Mürsel Öztürk eserin üslubu hakkında şunları ifade etmektedir; ”Yazarın niyeti eserin mukaddimesinde belirttiğine göre, bizzat görüp işittiklerini zamanında geçerli olan üslupla anlatmak, Alâeddin Ata Melik Cüveyni'nin Tarih-i Cihan Güşa adlı eserini örnek almaktır. Fakat bu konuda amacına ulaşamamış, değil Farsça tarihi metinlere her zaman örnek gösterilen Tarih-i Cihan Güşa'nın seviyesine ulaşmak, vasat kitapların seviyesini dahi tutturamamıştır. Manâdan çok şekle önem veren, şiirde kullanılan edebî metinlerin çoğunu nesirde de kullanan, iki cümlede anlatılabilecek bir olayı iki sayfada anlatan bu üslupta daha da aşırıya kaçmış, kullandığı nadir kelimeler, alışılmamış deyimler ve sık sık başvurduğu mübalağalarla manâdan uzaklaşmış, düşüncelerini şahit göstermek veya manâya güzellik katmak için

naklettiği, fakat her zaman konuya uygun düşmeyen Arapça atasözleri veya Arapça ve Farsça şiirlerle de anlatımın akışını kesmiş, okuyucuya bıkkınlık vermiş ve anlamı zorlaştırmıştır”.²⁵ Eser hakkında ilk sadeleştirme ve tercüme çalışması yapan Mükrimin Halil Yinanç’da eserin, Atebi’nin Sultan Mahmut Gaznevî; Nesevî’nin Sultan Celaleddin Mengüberti; İbn Şeddad’ın Selahaddin Eyyubi haklarında yazmış oldukları siyerleri takliden yazılmış olmasının muhtemel olduğunu ve bu itibarla Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad’a ithaf edildiğini ifade etmektedir.²⁶ Zira kitapta en fazla Sultan I.Alâeddin Keykubad göze çarpar ve eserin hemen hemen yarısında onun gaza ve menkıbeleri yer almaktadır. İbn Bibi eserinde dönemin emirlerinden övgü ile söz eder fakat övdüğü kişileri zaman zaman yermekten de geri durmaz. Örneğin Sultan I.Alâeddin Keykubad’ın büyük kumandanlarını katl ve siyaset ettiğini anlatırken²⁷ her bir emiri o kadar metheder ki sultanın tarz-ı hareketini tenkit ettiği anlaşılır. Böylelikle Sultan hakkında “hakut”²⁸ tabirini kullanmakta mahzur görmez.

İbn Bibi eserini bizzat şahit olduğu olaylara, görüp işittiği hadiseler ve belgelere dayanarak kaleme almış ve herhangi bir yazılı kaynak kullanmamıştır. Bu durum, kendi yaşadığı devrin dışındaki olaylar hakkında verdiği bilgilerin değerini azaltmaktadır. Ancak bazı bölümlerde Kâni-i Tûsî’nin manzum Selçuknâme’sini kullandığı anlaşılmaktadır. İbn Bibi diğer tarih ve risale yazarları gibi kitabında çok sayıda Arapça ve Farsça şiirler nakletmeyi ihmal etmediği gibi şiirlerin sahiplerinin adlarını anmayı gerekli görmemiştir. Mesela Nizamî’nin Hüsrev ve Şirin’inden, Firdevsî’nin Şehname’sinden birçok beyitler nakletmiş fakat onların isimlerinden bahsetmemiştir. Bu durum Kanii-i Tusi’nin şiirleri için de geçerlidir.²⁹

²⁵ İbn-i Bibi (1996); a.g.e, s. 4–5

²⁶ İbn Bibi (2007), a.g.e, s. 15

²⁷ İbn Bibi (2007), a.g.e, s. 86 vd.

²⁸ Hakut; Çok kin güden, haset

²⁹ İbn-i Bibi (1996); a.g.e, s.7

Olaylar anlatılırken kronolojiye dikkat edilmemiş ve birbirleriyle ilişkilendirilmemiştir.

Anadolu Selçuklu tarihi hakkında çok önemli bir kaynak olmasına rağmen zaman zaman inanılması güç hikâyeler içermektedir. Eserin Sultan I.Alâeddin Keykubad devrine ait kısmı, olaylara şahit olan kimselerden aldığı bilgilere dayanması sebebiyle Anadolu Selçuklu tarihinin bu dönemi için en önemli kaynaktır. Bununla beraber bu kısımda bazı önemli olaylara ya hiç yer vermemiş ya da gerektiği şekilde yansıtmamıştır. Selçuklu hanedanına duyduğu minnet ve şükran sebebiyle hanedan aleyhine değerlendirilebilecek olaylara hiç temas etmemiştir. Mesela Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1208–1209 yılında Ermenilere karşı düzenlediği sefere hiç yer verilmemiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenmesinden, yine bu hükümdarın Gürcü Tamara ile evlenmesinden hiç bahsetmemiştir. Sıklıkla kronolojik hatalar yaptığını daha önce ifade etmiştik. Mesela 1276–1277 yılında meydana gelen Hatroğlu İsyanı 1266–1267 yılında gösterilmiştir. Ayrıca Küçük Ermenistan Kralı I.Hetum (1226–1269) yerine de her zaman Leon gösterilmiştir. Bu tespitler kadar daha önemli olan bir tespitte çağdaşı olduğu Hacı Bektaş Veli (Ölüm.1270) ve Mevlana Celaleddin-i Rumi (Ölüm.1272) gibi Türk büyükleri hakkında hiçbir bilgi vermemesidir.³⁰

Sultan I.Alâeddin Keykubad'tan sonraki dönemde Selçuklu hanedanının içine düştüğü durumu, devrin siyasî ve idarî aksaklıklarını gözler önüne sermiştir. İbn Bibi, tarihi olayları bütün ayrıntıları ile ortaya koymak yerine edebi ve sanatkârane bir üslup içinde nakletmeyi tercih ettiği için ediplik yönü tarihçilik yönünden daha ağır basmaktadır. Bu yüzden birçok hadisenin tarihini kaydetmemiş buna karşılık şark İslâm edebiyatında asırlardır bilinen nasihat ve tavsiye metodunu sıkça kullanmıştır.

³⁰ Erzi, a.g.m, s. 714

“Bize cemiyetin hiçbir sınıfının vaziyetine dair, hatta payitaht halkının hayatı hakkında bile sarıh bir fikir edinmek imkânı bahşetmeyen İbn Bibi, hemen hemen bütün eser boyunca hükümdarın otağını takip ettiği için, saray ve çevresi (yani, saltanat ve merkezî idare makamları ve mensuplarının durum ve faaliyetleri) hususunda epeyce malûmat vermektedir. Onun bu konuda verdiği bilgi bizi Anadolu Selçuklu devrinin hadiseleri için değil, aynı zamanda, bu hadiselerin mukayese ve ikmaline imkân verecek olan geçmişe ait birtakım örnekler bakımından da teşhiz etmektedir. Ancak yine belirtmek gerekir ki, tafsilâtlı olmakla beraber bu malûmat da, esas itibarıyla olup bitenin hikâye edilmesinden başka bir hususiyet taşımaz. Yine İbn Bibi’nin verdiği bilginin değerlendirilmesi sırasında, araştırmacının ayrıca, müellifin şahsî temayüllerini de hesaba katması ve kanaatleri karşısında ihtiyatlı bulunması gerekmektedir.”³¹

Müellifin Selçuklu hanedanına karşı şükran duyguları beslemesi ve olayları anlatırken bunların etkisinde kalması sebebiyle verdiği bilgiler diğer kaynaklarla mukayese edilerek kullanılmalıdır. İbn Bibi, devlete karşı gelerek zaman zaman karışıklıklar çıkaran Türkmenler ve diğer fitne zümreleri hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir. Eserini Moğol hâkimiyeti döneminde yazıp bir İlhanlı devlet adamına sunmuş olduğundan kanaatlerini açıkça ifade edememekle birlikte, Moğolların Selçuklu Devleti’ne karşı güttükleri şiddet politikasını ve Anadolu’da yaptıkları maddi ve manevi tahribatı çeşitli vesilelerle dolaylı olarak anlatmaktan çekinmemiştir. İranlılara karşı sempati duymakla beraber devlet işlerindeki hatalarından dolayı onları mazur görmemiştir. Mesela Rum asıllı Celaleddin Karatay’ı olumlu icraatı sebebiyle överken Sahip Şemseddin İsfahanî ve Sahip Şemseddin Tuğraî’yi devlet aleyhine zararlı faaliyetlerinden dolayı tenkit etmiştir.

³¹ Kaymaz, Nejat , “Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü”

Ankara Üniversitesi Dergisi, C:2, S:2 Ankara 1964,s.93

İbn Bibi sultanların siyasî faaliyetlerini edebî bir üslupla anlatmış, toprak idaresi ile bilhassa ikta, mülk ve hibe türü toprakların varlığına dair ilk bilgilere yer vermiştir. Eserde şehirler hakkında kaydedilen bilgiler yetersizdir. Toplumun daha çok üst tabakaları ile ilgili bilgiler vermiş, etnik ve dini kimliklerden ziyade ayan, iğdişler ve halkın ileri gelenlerini ön plana çıkarmıştır. Saraydaki eğlence ve düğünlerden bahsetmiş, ancak devlet hazinesinin durumu hakkında bilgi vermemiştir. Moğollara karşı itaatkâr bir politika izlenmesinden yana olan İbn Bibi, devletin dış politikası ile ilgili olarak Anadolu Selçuklu-İlhanlı münasebetleri konusunda da bilgi vermiş, diğer devletlerle ilişkilerden ya hiç bahsetmemiş ya da çeşitli vesilelerle kısaca temas etmekle yetinmiştir.

D-“El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie”nin Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi Araştırmalarındaki Yeri

İbn Bibi'nin El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie isimli eseri Anadolu Selçuklu Devleti tarihi ile ilgili müracaat edilebilecek sayılı yerli eserlerden biridir. Bu yönüyle nadir olma özelliğine sahiptir. Başlangıçta yaşadığı dönemlerden öncesi ile ilgili verdiği malumatların duyup işittikleri bilgilere istinaden yazılmış olması dolayısı ile temkinli yaklaşılması gereken bilgiler olduğu bir gerçektir. Ancak eserin belirli bölümleri bizzat yaşadığı dönemlerle ilgili müşahedelerine dayandığı için kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti dönemi Türkiye tarihi ile ilgili çalışan araştırmacılar bu hususları dikkate almaktadırlar. Her ne kadar bazı hususlarda temkinli yaklaşılması gereken bir eser olsa da, içerdiği bilgiler ve bu bilgilerin ait olduğu dönem ile ilgili kaynak sayısının azlığı bu eseri kıymetli ve vazgeçilmez kılmaktadır. Biz burada Anadolu Selçuklu Devleti dönemi Türkiye tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda İbn Bibi'nin El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie isimli eserinin ne ölçüde kullanıldığını birkaç örnek ile tespit etmeye çalışacağız.

Anadolu Selçuklu Devleti tarihi üzerine yaptığı araştırmalarıyla bildiğimiz yerli araştırmacılardan birisi Osman Turan'dır. O "Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi" isimli eserini yazarken İbn Bibi'nin El Evamirü'l Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye isimli eserinden önemli ölçüde istifade etmiştir. Osman Turan'ın bu kaynağa atıfta bulunarak verdiği malumatları şöyle sıralamak mümkündür;

Anadolu'da müstakil bir devlet kuran Süleyman Şah Anadolu'yu fethetmek üzere Sultan Melikşah tarafından görevlendirilmiştir. Süleyman Şah Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı olarak yaptığı fetihler vesilesiyle Anadolu Türkleri arasında "Gazi"lik payesi kazanarak efsanevi bir hüviyet kazanmıştır.³²

Sultan II. Kılıçaslan Anadolu Selçuklu Devleti'ni oğulları arasında feodal bir düzenle taksim etmiştir. Bu taksimin hangi tarihte vuku bulduğu hususunda rivayetler muhtelif olmakla birlikte 1186 'da gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Sultan II. Kılıçaslan bu taksimi yaptıktan sonra kendisi ve veziri İhtiyareddin Hasan ve diğer devlet erkânıyla birlikte Konya'da, sultan olarak, hüküm sürmekte ve oğulları da tabi birer hükümdar (melik) sıfatıyla kendilerine ayrılan yerleri idare etmekte idiler. On bir kardeş babaları Sultan II. Kılıçaslan'a tabi bulunmakla beraber, her melik kendi eyaletinde yarı müstakil bir hükümdar mevkiinde idiler. Selçuklu Türkiye'si bu taksim ile Sultan II. Kılıçaslan'a ve Konya merkezine tabi on bir devlete ayrılmış bulunuyordu. Yüksek tahsil ile yetiştirilmiş bulunan bu şehzadelerin payitahtları da birer kültür merkezi haline gelmişti. Gerçekten bu ülkelerin idari, mali ve askeri bütün işleri kendi merkezlerinde kurulan hükümetlerine (divan) ait bulunuyordu; Kendi adlarına para bastırıyor, hutbe okutuyor, inşa ettirdikleri binalara kendi isimlerini yazdırıyor ve hatta komşu devletlerle müstakil olarak savaş veya barış münasebetlerine girişiyor; fakat tabi

³² Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1984, s.80-81

bir devlet durumu dolayısıyla asla “sultan” unvanını kullanmıyorlardı.³³

Sultan II. Kılıçaslan’ın vefatı sonrası melikler arasında sultan olma yolunda başlayan mücadelelerle ilgili bilgileri ve özellikle Sultan II. Süleyman Şah’ın melikler arası rekabeti kazanarak “merkeziyetçi” bir devlet anlayışına geri dönüşü sağlaması ile ilgili bilgiler ve II. Süleyman Şah’ın askerî ve siyasî faaliyetleri hakkında verilen malumatlarda da Osman Turan İbn Bibi’nin El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye isimli eserine sıkça atıfta bulunmaktadır.³⁴

Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev’in I. ve II. Saltanat devirleri ile ilgili bilgiler verirken Osman Turan büyük ölçüde İbn Bibi’ye atıf yapar. Saltanatı kardeşi Sultan II. Süleyman Şah’a terk ettikten sonra maceralı bir gurbet hayatı yaşadığını ve bu arada bir müddet İstanbul’da kaldığını nakleder.³⁵

Anadolu Selçuklu Devleti’nin en istikrarlı ve siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel yönlerden en gelişmiş devri tartışmasız Sultan I.Alâeddin Keykubat devridir. İbn Bibi de Sultan I.Alâeddin Keykubat’a hayrandır. Bu beğeni ve takdirin işareti olarak eserini sultana ithaf etmiş ve El Evamirü’l Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye olarak isimlendirmiştir. Hatta bu eserde en fazla malumat Sultan I.Alâeddin Keykubat devri ile ilgilidir. Bu nedenle Osman Turan’da ”Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi” isimli eserinde Sultan I.Alâeddin Keykubat devri ile ilgili bölümde İbn Bibi’ye sıkça müracaat etmiştir.³⁶

Sultan II. Keyhüsrev’in saltanatından sonraki süreçte Anadolu Selçuklu Devleti’nde merkezi otorite sarsılmaya başlamış ve Moğol istilası zuhur etmiştir.³⁷ Devlet adamları arasındaki rekabet merkezi otoritenin sarsılmasında önemli bir

³³ Turan (1984); a.g.e. s.217–218

³⁴ Turan (1984); a.g.e. s.237.239.245.255.

³⁵ Turan (1984); a.g.e. s.268.vd.

³⁶ Turan (1984); a.g.e. s.325.vd.

³⁷ Turan (1984); a.g.e. s.403.vd

faktördür. Otoritenin sarsılması devletin siyasi ve askeri gücünü de zayıflatır ki bu durum Moğol istilalarına denk düşünce Moğolların işini de kolaylaştıracak ve devlet Moğolların idaresine geçecektir. İbn Bibi bu dönemi bizzat yaşamış ve devlet bürokrasisinde görevler üstlenmiştir. Dolayısı ile bu dönemle ilgili verdiği malumatların birçoğu bizzat müşahedelerine dayanmaktadır. Moğolların Anadolu Meliki Alâeddin Ata Melik Cüveyni'nin isteği üzerine yazılmış olması dolayısı ile bazı malumatlara temkinli yaklaşılması hususunu da dikkate alarak Osman Turan ilgili bölümleri yazarken İbn Bibi'den istifade etmiştir.³⁸ Ancak zaman zaman şüpheli bulduğu bilgileri diğer kaynaklardaki bilgilerle mukayese ederek dipnotlarda açıklamalar getirerek tenkit etmiştir.

Osman Turan “Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi”³⁹ isimli eserinde de zaman zaman İbn Bibi'ye atıfta bulunmuştur. Hakanların millî ve insanî babalık vazifelerinden ve Türk misafirperverliğinden bahsederken, Selçuklu sultanlarının cuma günleri şahane yemekler hazırlatıp sultan sofrası kurarak, havas ve avama ziyafet verdiklerini nakleder.⁴⁰ Selçukluların askeri bilgi, terbiye ve muharebe usulleri ile askeri disiplinleri hakkında verilen bilgiler ile muharebe taktikleri, Haçlılara karşı verilen mücadeleler örnek gösterilerek izah edilirken İbn Bibi'den alıntılar yapılmıştır.⁴¹ Diğer yandan Karamanoğlu Mehmet Bey'in “dergâhta, bargâhta (saray), mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmaması” hususundaki fermanla Türkçe'yi devlet dili haline getirmesi bahsi de İbn Bibi'den nakledilmiştir.⁴²

Fuad Köprülü “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu”⁴³ isimli eserinde Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir Seferi'nden ve vefatından bahsederken İbn

³⁸ Turan (1984); a.g.e. s.458.vd

³⁹ Turan Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, C.I,II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.

⁴⁰ Turan (1980); a.g.e, s.181

⁴¹ Turan (1980); a.g.e, s.190

⁴² Turan (1980); a.g.e, s.353

⁴³ Köprülü, Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.

Bibi'den istifade etmiş ve hatta İbn Bibi'nin verdiği malumatları Bizans kaynakları ile mukayese etmiştir.⁴⁴ Fuad Köprülü, Halife Nasır'ın fütüvvet teşkilatını sofî tarikatlara karşı alternatif bir içtimai kuvvet meydana getirmek niyetiyle bir nevi İslâm şövalyeliği oluşturduğu tespitini yapmaktadır. Sultan I.İzzeddin Keykavus'un Sinop'u fethinden sonra Şeyh Mecdeddin İshak'ı Halife'ye göndererek "fütüvvet teşkilatı"na girmek istediğini halifenin de "fütüvvet şalvarı" göndererek onu fütüvvet teşkilatı'na aldığı hususu İbn Bibi'den nakledilir.⁴⁵

Erdoğan Merçil "Müslüman Türk Devletleri Tarihi"⁴⁶ isimli eserinde Anadolu Selçuklu Devleti'nden bahsederken İbn Bibi'den alıntılar yapar. Örneğin Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir Seferi'nden ve vefatından ayrıca Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat devrinden bahsederken İbn Bibi'den istifade eder.⁴⁷ Diğer yandan Selçuklular devrinde Anadolu'daki kültür faaliyetlerinden bahsedilirken tarih yazıcılığı noktasında İbn Bibi'nin El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе eseri örnek gösterilir.⁴⁸

Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü" isimli makalesinde İbn Bibi'den önemli ölçüde yararlanmıştı.

Osman Çetin "Sultan I.Alâeddin Keykubad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri"⁴⁹ isimli makalesinde tamamen İbn Bibi'den yararlanmıştı. Bu çalışmada kullanılan bilgiler İbn Bibi dışında bazı tetkik eserlerle de desteklenmiştir. Ancak çoğunlukla İbn Bibi'den istifade edilmiş olması gayet normaldir. Zira Sultan I. Alâeddin Keykubad

⁴⁴ Köprülü; a.g.e, s.29.30.

⁴⁵ Köprülü; a.g.e, s.88.

⁴⁶ Merçil, Erdoğan; Müslüman Türk Devletleri Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985.

⁴⁷ Merçil (1985); a.g.e, s.134.ve 146 vd.

⁴⁸ Merçil (1985); a.g.e, s.179.180

⁴⁹ Çetin, Osman , "Sultan I.Alâeddin Keykubad ve Selçuklu Moğol Münasebetleri" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4,Cilt:4,Yıl:4, Bursa 1992.

devri ile ilgili en geniş ve teferruatlı bilgi İbn Bibi'nin "El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе" isimli eserinde mevcuttur.

İlhan Erdem de "XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri", "İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadî Boyutu(1243–1258)", "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları" isimli makalelerinde İbn Bibi'nin verdiği malumatlardan yararlanmışır.

II. BÖLÜM

XII ve XIII. YÜZYILDA ORTADOĞU

A-Büyük Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı

Gazne Sultanı Mesud'a karşı 1040 yılında Tuğrul ve Çağrı Beylerin liderliğinde kazanılan Dandanakan Savaşı ile kuruluşunu tamamlayan ve İslâm dünyasının siyasî lideri olan Büyük Selçuklu Devleti 1092 yılında Melikşah'ın vefatı ile fetret devrine girmiştir. “Çin hudutlarından, Akdeniz kıyılarına Kafkas dağlarından Hint Denizi'ne kadar uzayan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun, üç büyük devlet adamının (Süleyman-şah, Melik-şah, Nizamü'l-Mülk) ölümü ile sarsıntıya uğraması ve Sultan Sancar devrinde yeniden bir azamet devrine kavuşmasına rağmen inhitat ve inkırazdan kurtulamaması, şüphesiz, onun feodal siyasî bünyesindeki zaafarla alakalı idi.”⁵⁰

Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun, oğlu Mahmut'un tahta çıkmasını istiyordu. Sultan Melikşah'ın diğer oğlu Berkyaruk ise bunu kabul etmedi. Berkyaruk kardeşi Mahmut ve Terken Hatun ile girdiği mücadeleyi kazanarak Rey şehrinde tahta çıktı (1093). Bu sırada Suriye'yi yöneten amcası Tutuş da tahtta hakkı olduğunu söyleyerek ayaklandı. Rey yakınlarındaki savaşı Berkyaruk kazandı ve Tutuş öldürüldü (1095)⁵¹

Berkyaruk, kardeşi Sancar'ı Horasan'a diğer kardeşi Mehmet Tapar'ı da Gence'ye vali olarak atadı. Ancak, bir süre sonra Mehmet Tapar, Berkyaruk'a karşı ayaklandı. İki kardeş arasındaki mücadele devlet büyüklerinin araya girmesi ile anlaşmayla sonuçlandı (1104). Anlaşmaya göre ülkenin batı bölümü Mehmet Tapar'da doğusu ise Berkyaruk'ta kalacaktı.⁵² Bu olaydan kısa bir sonra Berkyaruk öldü (1104). Berkyaruk ölünce tahta oğlu II. Melikşah (1104–1105) geçtiyse de Mehmet Tapar bunu kabul etmedi. Mehmet Tapar da kendi hükümdarlığını ilan ederek Sultan II. Melikşah

⁵⁰ Turan, Osman; Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s.225

⁵¹ Yazıcı, Nesimi; İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, s.230

⁵² Merçil; a.g.e, s.65

üzerine kuvvetler gönderdi ve onu yakalatıp boğdurttu. Böylece, Mehmet Tapar rakiplerini etkisiz hale getirip devleti yeniden birleştirerek tek başına tahta oturdu (1105)⁵³.

Batınîlerin faaliyetleri dolayısı ile ülkede terör ve karışıklık hat safhaya ulaştı. Bir yandan Batınîlerle mücadele eden Sultan Mehmet Tapar diğer taraftan Avrupa'dan gelen Haçlı tehlikesi ile de meşgul olmuştur. XI. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri'nde Antakya, Urfa, Kudüs gibi merkezler Haçlıların eline geçmişti. Haçlılar üzerine ordu gönderen Sultan Mehmet Tapar, Müslümanları Haçlılara karşı korumaya çalışan son Büyük Selçuklu hükümdarı oldu. Sultan Mehmet Tapar Alamut kalesinde üstlenen Batınîler üzerine kuvvet gönderdiği sırada otuz altı yaşında iken öldü.⁵⁴

Sancar, taht kavgaları sırasında “melik” unvanı ile Horasan'ı yönetiyordu. Ülkenin doğusunda herhangi bir olaya meydan vermedi. Kardeşi Sultan Mehmet Tapar'ın ölümü üzerine Büyük Selçuklu sultanı oldu (1118). Babası Sultan Mehmed Tapar'dan sultanlığı verasetle taşıdığını iddia eden yeğeni Sultan Mahmud'a karşı sefer tertip etti ve onu Save'de zor da olsa mağlup etmeyi başardı. ”Bu karşılaşmaya ve zafere rağmen Sultan Sancar yeğenine bir evlat muamelesi yapmış ve anlaşmaya göre Rey şehri kendisinde kalmak üzere imparatorluğun bütün Garp ülkelerini onun hâkimiyeti altında bırakmıştır.”⁵⁵ Böylelikle Irak Selçuklu Devleti'ni kurarak yeğeni Mahmut'u (Sultan Mehmet Tapar'ın oğlu) kendine bağlı hükümdar olarak atadı. Devletin başkentini İsfahan'dan Merv'e taşıdı. Sultan Sancar çıktığı birçok seferde başarılı oldu. Gazneliler'e Karahanlılar'a ve Gurlular'a karşı üstünlük sağlayarak onlara hâkimiyetini kabul ettirdi. Zamanında Harezm genel valisi olan Atsız üç defa Sultan Sancar'a karşı ayaklandı. Sultan Sancar her defasında üstünlük sağlamasına rağmen onu affetti. Bunun en büyük sebebi doğudan Karahıtay tehlikesinin yaklaşması idi.

⁵³ Turan (2009); a.g.e, s.230

⁵⁴ Yazıcı; a.g.e, s.234

⁵⁵ Turan (2009); a.g.e, s.235

Sultan Sancar Karahıtaylıların Maveräünnehir'e girmeleri üzerine ordusu ile harekete geçti. Semerkant'ın güneyinde Katvan Ovası'nda iki ordu savaşa tutuştu.(10 Eylül 1141) Burada tarihin en kanlı savaşlarından biri yaşandı. Selçuklular 30.000 nefer kayıp vererek savaşı kaybettiler. Sultan Sancar, Sistan Emiri'nin himmetiyle ve 300 kadar atlısı ile savaş alanından kaçarak canını zor kurtardı ve bir Türkmen "kılavuz"un rehberliğinde Belh istikametine çekildi. Bu yenilgide Harezmler valisi Atsız'ın tahrikleri ve Karahıtaylılarla yaptığı işbirliğinin büyük etkisi oldu.⁵⁶

Katvan yenilgisi, Selçukluları güçsüz duruma düşürdü. Bundan faydalanan Gurlular ve Harezmler Selçuklu topraklarının bir kısmını işgal ettiler. Batı ise bu yenilgiyi memnuniyetle karşıladı. Haçlılar, Müslümanlar karşısında yeni bir taraftar bulmanın sevincini yaşadılar. Ancak kısa zamanda toparlanan Sultan Sancar işgal edilen toprakları geri alarak Gurlular ve Harezmleri tekrar Büyük Selçuklu Devleti'ne bağladı.

Katvan Savaşı ile sarsılan ancak daha sonra Gurlular ve Harezmler karşısında üstünlük sağlayarak tekrar siyaset sahnesine dönen Sultan Sancar bu defa kendi halkı olan göçebe Oğuzlarla karşı karşıya gelmek durumunda kaldı.

Oğuzlarla yapılan Savaşta beklenmedik bir şekilde Oğuzlar üstün geldi. Sultan Sancar esir edildi.⁵⁷ Oğuzlar bu olaydan sonra Selçuklu hazinesini ve kurumlarını talan ederek şehirleri yağmaladılar. Sultan Sancar üç yıl süren tutsaklıktan 1156'da kurtarıldıysa kurtuluşundan altı ay sonra 72 yaşında iken kendisi ebediyete ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu da tarihe intikal etti.(18 Nisan 1157)⁵⁸

⁵⁶ Köymen, Mehmet Altay; Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984 Ankara, s.336

⁵⁷ A.g.e, s.413

⁵⁸ Turan (2009); a.g.e, s.246

B- Sultan I.Alâeddin Keykubad Devrine Kadar Anadolu Selçuklu Devleti

Anadolu Selçuklu Devleti, Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1075'te kurulmuş olmakla birlikte Anadolu'nun Türkleşmesi süreci bu tarihten daha eskiye gitmektedir. Zira 1071'deki Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Türkler' in Anadoluya kesif bir şekilde yerleşmeye başladığı bilinmektedir. Anadolu toprakları, 1308'e kadar varlığını sürdüren Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenliğinde tam bir "Türk Yurdu" haline gelmiştir.⁵⁹

Süleyman Şah, babası Kutalmış'ın Sultan Alparslan ile giriştiği taht mücadelesinde yenilerek öldürülmesi üzerine kardeşleri ile birlikte 1064'te Diyarbakır - Urfa yöresine sürülmüştü. Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra çıkan karışıklıklardan yararlanarak Anadolu'nun içlerine girdi ve Konya'yı alarak batıya doğru ilerledi.

1075'te İznik' i ele geçirince Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdu; İznik' i de başkent yaptı. Böylece Bizans'ın sınır komşusu olan Süleyman Şah bir süre sonra bu devletin taht kavgalarına da karışmaya başladı.⁶⁰ 1078'de Botaniates'in tahta çıkmasına yardımcı olduğu için karşılığında Batı Anadolu'yu aldı. Anadolu Selçuklu Devleti'nin güçlenmesi Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ı tedirgin ediyordu. 1078'de ordusunu Süleymanşah' ın üzerine gönderdiyse de Anadolu Selçuklularını yenmeyi başaramadı. Anadolu'daki egemenliğini ve gücünü giderek arttıran Süleyman Şah Bizans'taki taht kavgalarından yararlanarak devletinin sınırlarını genişletti. 1081senesinde I.Alexis Komnenos imparator olunca ilk iş olarak Süleyman Şah ile bir anlaşma yapıp Balkanlardaki Türklerin istilalarına karşı hareket etti. Zira İstanbul için Şamanî Türkler daha büyük bir tehlike oldu; bu antlaşma⁶¹ sayesinde Selçuklu Sultanı da hâkimiyetini şarkta genişletme imkânlarını buldu. Süleymanşah Anadolu'da böylece tamamen

⁵⁹ Malazgirt Meydan Savaşı hakkında bakınız; Sevim Ali ; "Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları", Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s,219–230

⁶⁰ Turan (2009);a.g.e, s.282

⁶¹ Dragos Suyu Antlaşması–1081

egemenliğini tesis edince Abbasi Halifesi El-Kaim'u Biemrillah, menşur, hil'at ve sancak göndermek suretiyle onun hükümdarlığını tasdik ve ilan etmiş oldu.⁶²

Daha sonra güney ve güneydoğu Anadolu'ya yönelen Süleyman Şah 1082'de Adana ve Tarsus kentleriyle birlikte bütün Kilikya'yı ele geçirdi;1084'te Antakya'yı aldı. Anadolu Selçuklularının yayılmasını önlemek isteyen Musul Emiri Şerefü'd Devle Müslim, Süleyman Şah'ın üzerine yürüdüğünde yalnızca Kurzahil Savaşı'nı değil aynı zamanda hayatını da kaybetti.⁶³ Bu zaferden sonra Süleyman Şah, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi ve Suriye Meliki olan Tutuş'un idaresindeki Halep'e yöneldi. Ama 1086'da Melik Tutuş'un ordusuna yenildi ve bu harpte vefat etti. Oğulları Kılıçarslan ile Kulan Arslan da tutsak düştüler. Süleymanşah doğu seferine çıkarken yerine Ebu'l-Kasım'ı bırakmıştı. Melikşah, Süleymanşah'ın ölümünden sonra Anadolu Selçuklularını denetim altına alabilmek umuduyla Porsuk Bey komutasındaki bir orduyu İznik üzerine gönderdi. Ama Bizans ile anlaşan Ebu'l-Kasım'ın direnmesi karşısında Porsuk Bey'in kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden sonraki karışıklıklardan yararlanarak tutsaklıktan kurtulan Kılıçarslan 1092'de Anadolu Selçuklu tahtına oturdu. Sultan I.Kılıçarslan'ın ilk işi Bizanslıları Marmara kıyılarından uzaklaştırmak oldu. Ardından Bizans'la anlaşarak, İzmir yöresinde giderek güçlenen ve aynı zamanda kayın pederi olan Çaka Bey'i ortadan kaldırdı. Batı sınırlarını böylece güven altına aldıktan sonra doğuya yöneldi. 1096'da Malatya'yı kuşattı. Kuşatma devam ederken Haçlı ordularının Anadolu'ya doğru ilerlemekte olduklarını haber alınca kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.⁶⁴

Anadolu'nun ve arkasından da Filistin ve özellikle Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethi, Bizans imparatorlarının papalar nezdindeki girişimleri, yavaş yavaş

⁶² Turan (2009); a.g.e, s.284

⁶³ Sevim, Ali; Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.36

⁶⁴ Turan (2009);a.g.e, s.286

Avrupa'da Müslümanlara karşı bir hareketin başlamasına neden oldu. Özellikle Bizans İmparatoru I.Alexis Komnenos'un 1091 yılında Papa II. Urban'a başvurarak yardım istemesi ve onunda çalışmaları sonucunda tarihin en büyük askeri harekâtı olan Haçlı Seferleri başlamıştır. Haçlı orduları 1096 yılında guruplar halinde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden hareket ettiler. Bizans İmparatoru I.Alexis Komnenos, gelen Haçlı birliklerini süratle Anadolu'ya geçiriyor ve onları Türklere karşı tahrik ediyordu.

Pierre L'Ermit yönetimindeki çapulcu Haçlı grubu İzmit yakınlarında Sultan I. Kılıçaslan'ın kardeşi Kulan Arslan (Davut) tarafından yok edildiler. Fakat kısa bir süre sonra, kontların, duklerin ve şövalyelerin yönetimindeki düzenli Haçlı birlikleri gelince, Türkler geri çekilmek zorunda kaldılar. Haçlılar Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi İznik'i kuşattılar. Kuşatma devam ederken Malatya'dan dönen Sultan I.Kılıçaslan yetişti, ancak sayı ve donanım bakımından çok güçlü olan Haçlı kuvvetleri karşısında, düşmana ağır kayıplar verdirmesine karşın kuşatmayı kıramadı. Bunun üzerine şehri savunan müdafilere kararlarında serbest olduklarını beyan eden bir mektup gönderdi. Kuşatmanın uzamasının daha büyük kayıplara neden olacağını düşünen müdafiler, Bizans İmparatoru I.Alexis Komnenos ile hayatlarının bağışlanması karşılığında anlaşarak kenti ona teslim ettiler (26 Haziran 1097).⁶⁵

İznik Haçlıların eline geçince Sultan I. Kılıçaslan Konya'ya yerleşerek burayı Selçuklu Devleti'nin merkezi yaptı. Haçlılara karşı meydan savaşı yerine, onların geçeceği bölgelerde su kuyularını kapatarak, ekinleri tahrip ederek ve yerleşme alanlarını boşaltarak yıpratma taktiğine başvurdu. Haçlılar Orta Anadolu'yu geçerken

⁶⁵ Turan (1984); s.100 vd.

çok kayıp verdiler. Bu arada uzun bir kuşatmadan sonra Antakya, Haçlılar tarafından ele geçirilerek burada bir kontluk kuruldu. Bununla beraber Antakya Kontu Bohemond'un Danişmendliler tarafından tutsak edilmesinden sonra 1101 yılında Anadolu'ya giren iki büyük Haçlı ordusundan biri Amasya civarında öteki de Ereğli de tamamıyla imha edildi. Bu zafer sayesinde Sultan I.Kılıçaslan ile birlikte, Anadolu Türklerinin maneviyatı yükseldi.⁶⁶

Haçlılara karşı Anadolu'da yapılan bu başarılı mücadelelerden sonra Anadolu tekrar güvenli bir yurt haline getirilmeye çalışıldı. Ülke genelinde birliğin sağlanması yolunda diğer Türk beylikleri ile de mücadele edildi, topraklar genişletildi. Fakat bu genişleme ile birlikte Büyük Selçukluların hakimiyet sahasına komşu olunmuştu. Musul'a sahip olmak konusundaki ihtilaf silahlı çatışmaya dönüştü. Büyük Selçuklu Emiri Çavlı'nın Artukoğlu İlgazi ve Suriye Meliki Rıdvan'ın kuvvetleri ile takviyeli ordusuyla Sultan I. Kılıçaslan, Habur Irmağı kenarında karşılaştığında kahramanca savaştıysa da, mağlubiyetten ve neticede Habur Irmağı'nda boğularak ölmekten kurtulamadı(13 Temmuz 1107)⁶⁷

Sultan I. Kılıçaslan Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir nevi ikinci kurucusudur. Bütün ömrü Bizans, Haçlılar ve Anadolu'da Türk birliğini sağlamak için mücadeleyle geçmiştir. Dönemin Müslüman ve Hıristiyan kaynakları onun adil ve cesur bir hükümdar olduğunda birleşirler.⁶⁸

I.Kılıçaslan'ın ölümü sonucunda Anadolu'da yeni bir bunalım dönemi başladı. Sonunda üstünlük Danişmendliler'in eline geçti. Bir süre boş kalan Anadolu Selçuklu tahtına 1110'da Sultan I. Kılıçaslan'ın oğlu Şahin Şah oturdu. Kardeşi Mesud ile iktidar kavgasıyla geçen altı yıldan sonra tahtı Danişmendliler'in desteklediği kardeşine bıraktı.

⁶⁶ Turan (2009); a.g.e, s.287

⁶⁷ Yazıcı; a.g.e, s.281

⁶⁸ Turan (1984); a.g.e, s.110

Sultan I.Mesut kaybedilen toprakları geri almak için Antalya, Batı Anadolu ve Marmara çevresine sürekli akınlar düzenledi. Bir süre Danişmendliler'in gölgesinde kalan bu sultan, 1142'de Danişmendli Mehmet Bey'in ölümü üzerine çıkan taht kavgalarından yararlanarak Anadolu'da yeniden üstünlük sağladı.1146'da Konya önlerinde Bizans ordusunu yendi ve Anadolu'ya düzenlenen II. Haçlı Seferi münasebetiyle gelen Haçlı kuvvetlerini bozguna uğrattı. Bu zaferler Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünü arttırdı.

Sultan I.Mesud ölmeden önce ülkesini üç oğlunun arasında paylaşmış ve tahtını II. Kılıçarslan'a bırakmıştı. Ama onun ölümünden hemen sonra oğulları arasında taht kavgaları başladı. Bundan yararlanmak isteyen Danişmendliler, Bizanslılar, Musul Atabeyi Nureddin Mahmut Zengi ve Ermeni Derebeyi Toros birleşerek Anadolu Selçuklu Devleti'ni dört yandan kuşattılar. Güç durumunda kalan II. Kılıçarslan bütün düşmanlarıyla aynı anda baş edemeyeceğinin farkındaydı. Danişmendliler'e yenilmiş doğuda ve batıda toprak yitirmişti. Bunun için önce Bizans ile barışı sağlamanın yollarını aradı ve İstanbul'da üç ay kalarak bir antlaşma imzaladı. İmparator ile yaptığı ittifak sayesinde Danişmenli Yağıbasan'ı ve kardeşi Şahin Şah'ı 1163'de bertaraf etti. Yağıbasan'ın ölümü üzerine Danişmenlileri kademeli olarak ortadan kaldırdı. Atabey Nureddin Mahmud Zengi işgal ettiği yerlerden çekildi. Mengüçük oğullarını da tabiiyetine aldı. Böylece uzun bir mücadele sonunda Sakarya'dan Fırat boylarına kadar Anadolu Sultan II. Kılıçarslan idaresinde birleşti. Netice itibariyle Anadolu'daki milli birliğin kurulmasında önemli bir engel ortadan kalkmış oldu.⁶⁹

Anadolu Selçuklularının Anadolu'da birliği sağlayarak güçlenmesi Bizans'ı tedirgin etmeye başlamıştı. Diğer yandan Bizans sınırlarına yığılmış olan Türkmenler bu devletin topraklarına sürekli akınlar düzenliyorlardı. Bu akınları ve Danişmendliler'den alınan bazı kalelerin kendilerine verilmemesini bahane eden Bizans

⁶⁹ Sevim, Ali; Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.148

büyük bir orduyla Anadolu'ya yürüdü. Sultan II. Kılıçarslan 1176'da Sandıklı ile Dinar'ın doğusunda Miryokefalon (Kundanlı) denen bir vadide Bizans ordusunu pusuya düşürerek bozguna uğrattı.⁷⁰ Barış isteyen Bizans İmparator'u Manuel Komnenos Eskişehir'deki askeri üslerini kaldırmayı ve yüklü bir tazminat ödemeyi kabul etti.

Malazgirt'ten sonra Miryokefalon'da ikinci kez büyük bir yenilgiye uğrayan Bizans artık Türkleri Anadolu'dan çıkartabileceği umudunu tümüyle yitirdi. O tarihten sonra sürekli savunmaya geçerek elinde kalan son toprakları korumaya çalıştı. Bu sebeple bu zafer Türkiye ve Bizans tarihinde Malazgirt'ten sonra, ikinci büyük bir dönüm noktası teşkil eder.

Sultan II. Kılıçarslan Miryokefalon Savaşı'ndan sonra doğuya yönelerek Malatya'yı aldı, ardından batıya doğru ilerledi. Ege ve Marmara kıyılarına kadar uzanarak birçok kaleyi ele geçirdi. Ama artık iyice yaşlanmıştı. Onun bu durumunu gören oğulları arasında saltanat ihtirasları baş gösterdi. Sultan II. Kılıçarslan'da eski Türk feodal devlet geleneklerine uyarak ülkesini on bir oğlu arasında taksim etti.⁷¹ Kendisi sultan olarak Konya'da oturuyordu. Ne var ki, çok geçmeden oğulları arasında Selçuklu tahtının veraseti ile ilgili kavgalar başladı. Bu sırada Anadolu'ya giren III. Haçlı Seferi orduları da Konya'yı kısa bir süre işgal ederek Filistin'e geçti.

1192'de Sultan II. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra oğullarından I.Gıyaseddin Keyhüsrev Anadolu Selçuklu tahtına çıktı. Ancak 1196'da yerini ağabeyi Rükneddin Süleyman Şah'a bırakmak zorunda kaldı. Ülke içinde birliği sağlayan II. Süleyman Şah Menderes havzasını ele geçirdi ve Erzurum'u alarak Saltuklular'ın varlığına son verdi. 1204'te hastalanarak öldüğünde Anadolu Selçuklu Devleti yeniden eski gücüne ulaşmıştı.⁷²

⁷⁰ Turan (2009); a.g.e, s.292

⁷¹ Sevim; a.g.e, s.151 vd.

⁷² Turan (1984); a.g.e, s.247 vd.

1204'de Sultan Rükneddin Süleyman Şah (II) ölünce yerine oğlu III. Kılıçaslan geçti. Ancak bazı beyler buluş çağında tahta çıkan III. Kılıçaslan'ın saltanatına razı olmadılar ve I.Gıyaseddin Keyhüsrev'e elçi yollayarak Anadolu Selçuklu tahtına onu davet ettiler. Bunun üzerine İstanbul da bulunan I.Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'ya hareket ederek 1205'te Konya'yı kuşattı. Ancak şehir bu muhasaraya dayandı. I.Gıyaseddin Keyhüsrev'de Iğın'a çekilmek zorunda kaldı. Bu arada Aksaray'da I.Gıyaseddin Keyhusrev adına hutbe okutulunca Konyalılarda hemen harekete geçip I.Gıyaseddin Keyhusrev adına hutbe okutturmuşlardır. Konya'daki kamuoyunun değişmesi üzerine şehrin ileri gelenleri I.Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya'ya davet ettiler. I.Gıyaseddin Keyhüsrev bunun üzerine Konya'ya gelmek suretiyle Şubat 1205'te ikinci defa tahta çıktı.⁷³

Sultan Rükneddin Süleyman Şah (II)'ın ölümü ile başlayan iktidar boşluğu sürecinde Anadolu topraklarına IV. Haçlı Seferi düzenlendi. Bu orduların işgal edip yağmaladıkları İstanbul'dan kaçan Bizanslı bir ailenin Karadeniz kıyılarında kurduğu Trabzon Rum İmparatorluğu Karadeniz'deki ticaret yollarını kesmişti. III. Kılıçaslan'dan boşalan tahta ikinci kez çıkan Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev Trabzon'a bir sefer düzenleyerek bu yolu yeniden Anadolu Selçukluları'na açtı. Daha sonra Avrupa ve Mısır'a yönelik ticaretin önemli liman kentlerinden biri olan Antalya'yı aldı. Rusya ile Mısır arasındaki ticaretin Anadolu üzerinden yapılması devlete ve tüccarlara büyük bir gelir sağlıyordu.⁷⁴

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki girişimleriyle Anadolu birliğini güçlendiren Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev, siyasal örgütlenmede büyük bir yenilik yaparak Anadolu Selçukluları'nda merkezi devlet yönetimini başlattı. O tarihten sonra

⁷³ Sevim; a.g.e, s.160

⁷⁴ Turan (1984); a.g.e, s.285.

şehzadeler merkezi yönetime bağlı birer vali durumuna getirilerek devletin idari bölünmüşlüğüne son verdi.

Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine devlet adamlarının kararıyla 1211'de tahta I.İzzeddin Keykavus geçti.⁷⁵ Devlet adamlarının bu kararına Şehzade Alâeddin Keykubad muhalefet ettiyse de sultan ilan edilen I.İzzeddin Keykavus'u bertaraf etmek için başlattığı teşebbüs neticesinde Kayseri'yi kuşatmış ancak Sultan İzzeddin Keykavus'un çabası ile müttefiklerinden aldığı desteği kaybetmiş ve saltanat mücadelesini de kaybetmiştir. Daha saltanatın ilk günlerinde başkente gidip tahta bile oturmadan ortaya çıkan Alâeddin Keykubad engelini aşan Sultan I.İzzeddin Keykavus Konya'ya varışında şaşalı törenlerle karşılanmış ve Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur.⁷⁶ Yeni sultanın ilk işi Anadolu'da ticareti canlandırmak için bir takım önlemler almak oldu. Bu amaçla önce Kıbrıs Kralı Hugue ile bir antlaşma yaptı ve her iki ülkenin tüccarlarının birbirlerinin topraklarına serbestçe girip çıkmalarını sağladı.⁷⁷ Ardından Sinop'u alarak Anadolu Selçuklularına Karadeniz kıyılarında da önemli bir ticaret limanı kazandırdı. Daha sonra, güney ticaret yolunu engelleyen Ermeni derebeyinin üzerine yürüdü ve Ermenileri yenerek Suriye ticaret yolunu açtı. Böylece Anadolu, Doğu-Batı, Kuzey-Güney yönündeki bütün ticaret kervanlarının geçtiği canlı bir ticaret yolu oldu. Bu ticaretin önemini çok iyi bilen Sultan I.İzzeddin Keykavus bütün savaşlarını buna göre düzenliyor, Anadolu'nun kervanlar için güvenli bir yer olmasına özen gösteriyordu.

Artuklu Hükümdarı Mahmut'u da hâkimiyeti altına aldıktan sonra Eyyubiler üzerine çıktığı İkinci Suriye Seferi sırasında Malatya yakınlarında Viranşehir'de verem hastalığından ölmüş ve nâşi Sivas'ta yaptırdığı darüşşifa da hazırlanan türbeye

⁷⁵ Turan (1984); a.g.e, s.294.

⁷⁶ Sevim; a.g.e, s.163

⁷⁷ Turan (1984); a.g.e, s.312

defnolunmuştur.⁷⁸ Sultan I.İzzeddin Keykavus'un vefatüzerine Anadolu Selçuklu saltanatı kardeşi Alâeddin Keykubat'a geçmiştir.(1220)

C-Moğol İmparatorluğu'nun Tarih Sahnesine Çıkışı ve Ortadoğu Topluları

Üzerindeki Etkileri

Moğol İmparatorluğu kurucusunun ismine izafeten Cengiz İmparatorluğu olarak da adlandırılmaktadır. Cengiz Han'ın bir diğer ismi "Temuçin"(demirci) dir. Moğol kabilelerinden "kiyat" kabilesinden "Börçigin" ailesine mensuptur. Cengiz Han 1162'de doğmuştur. Hayatının ilk yılları hakkında az bilgi vardır. Küçük bir kabile olan "kiyat" kabilesinde doğduğu ve babasının ona Temuçin ismini, Tatarlardan Temuçin Üge'nin getirildiği zaman doğduğu için verdiği ileri sürülmektedir.⁷⁹ Başka bir rivayete göre ise elinde bir kan pıhtısıyla doğmuştur ki bu da kabilenin ileri gelenleri tarafından savaşçı ve muzaffer bir şahsiyet olacağına yorumlmuştur.

Efsanelere ve daha sonraki yazarlara göre, Temuçin'in çocukluğu oldukça zor geçti. Henüz dokuz yaşındayken, görücü usulü evliliğine göre babası Yeşügey, Temuçin'i eşi Börte'nin Konğrat kabilesinden olan ailesine verdi. Burada evlilik yaşı olan, on yaşına gelene kadar Dey-seçen'e; evin reisine hizmet etti.⁸⁰

Evine dönerken babası Tatarlar tarafından zehirlenmişti. Bunun sebebi de onlara karşı yaptığı seferler ve saldırılardı. Bu sayede Temuçin kabilenin reisi olmuştu, ancak kabilenin üyeleri küçük bir çocuğun liderliğini kabul etmediler ve Temuçin'i ve ailesini terk ettiler.⁸¹

⁷⁸ Sevim; a.g.e, s.168

⁷⁹ Temir, Ahmet; Cengiz Han; Kültür Bakanlığı Ankara,1989,s.18

⁸⁰ A,g,e, s.19

⁸¹ Neagoe, Manole; Üç Bozkırlı, Çeviren; Müstecip Ülküsal, Burak Yayınevi. İstanbul 1994,s.131

“Annesi Hö’elün-ücin kendisine bağlı ve sadık kalan birkaç adamı ile çocuklarını alarak Onon Nehri’nin kaynaklarına doğru gitti. Burada hep beraber nehir balıklarını ve orman hayvanlarını avlamakla ve beraberlerinde getirdikleri birkaç ineğin verdiği ile hayatlarını sürdürdüler.”⁸² Ağır şartlar altında büyüyen Temuçin sert ve eğilmez bir karakter kazanmıştır. Bir seferinde, Temuçin üvey kardeşi Bekter’i avladıkları hayvanı bölüşürken anlayamadığı için öldürdü. Annesi karşı çıksa da, öldürmek üzerine hiç bir zaman pişmanlık göstermedi. Bu olay ayrıca onu ailenin reisi yapmıştı. Temuçin ve ailesinin bu sıkıntılı dönemleri yirmi yedi yıl sürmüştür. Bu süre içinde Temuçin, başta Taciyutlar olmak üzere Merkitler ve diğer bazı kabilelerle mücadele etmiş bu sayede siyasi idari ve askeri tecrübe ve vasıflar kazanmıştır.⁸³ Örneğin 1182’deki bir olayda da, eski kabilesi tarafından saldırıya uğramış ve esir düşmüştü. Taciyutlar’a esir düştüğünde, gelecekte generallerinden biri olacak Çilayum’un yardımı ile kaçtı. Annesi Hö’elün-ücin Temuçin’e hayatta kalabilmesi için birçok ders verdi. Moğolistan’ın politikasından, diğer kabilelerle ittifak kurmaya ve zor tabiat koşullarına kadar. Bu gelecekte Temuçin’in anlayışını da bir şekilde sokar. Gelecekteki generallerinden Cebe ve Borçu da bu dönemde Temuçin’e katılırlar.

Temuçin Börte ile on altı yaşındayken evlilik düğünü yaptı. Börte daha sonra Merkit kabilesi tarafından kaçırıldı, Temuçin de Börte’yi o dönemdeki arkadaşı daha sonra da düşmanı olan Camuka’nın yardımıyla kurtardı.⁸⁴ Börte hep tek imparatoriçeydi, ama Temuçin geleneklere uyararak meritokratik eşleri oldu. Börte’nin ilk çocuğu Cuci, Merkit kabilesinden kaçırıldıktan dokuz ay sonra doğdu; Temuçin bu çocuğun kendisinden olduğuna pek emin değildi. Bununla beraber karısına pek kızmıyordu.

⁸² A,g,e, s.132

⁸³ Kafalı, Mustafa; ”Cengiz Han” İslam Ansiklopedisi, VII. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.367

⁸⁴ Temir; a,g,e, s.28

Çünkü Merkitler geldiği zaman kendisi merhametli bir oğul gibi davranmış, fakat dikkatli bir koca gibi hareket etmemiştir.⁸⁵

Temuçin'in yükselişi; Keraitler'in güçlü kralı Tuğrul Han'ın yardımıyla gerçekleşti. Temuçin, Tula kıyısındaki Keraitlerin kralına hürmetlerini ve bağlılığını bildirmeye gitmişti (1175'e doğru). Vaktiyle Temuçin'in babası tarafından yardım gördüğünü hatırlayan Tuğrul Han genç adamı himayesine aldı. Tuğrul Han ile Temuçin bundan böyle müttefik olmuşlar ama Temuçin kesin şekilde Tuğrul'un himayesine girmiştir. Bu bağlılık, Temuçin'in Kerait kralına "babam han" demesinden açık bir şekilde bellidir. Tuğrul Han 'ın Kin hanedanının desteği ile babasını öldüren Tatarlara karşı kazandığı zaferde Temuçin de Keraitlerin yanında savaşmıştır. Tuğrul Han bu savaşta "Wang-han" ünvanını almıştır.

Tuğrul Han'ın oğlu Sengün; Temuçin'in büyüyen gücünü kıskanmış ve ona suikast planı yapmıştı. Bu plana göre Tuğrul Han'ın kızı Cüci'ye verilecek ve bir nişan yemeği daveti düzenlenerek bu davette Temuçin yakalanarak ortadan kaldırılacaktı. Ancak söz konusu planı öğrenen Temuçin temkinli davranarak bu tuzağa düşmemiştir.⁸⁶ Tuğrul Han da oğlunun önerisine izin vermiş ve Temuçin'in karşısına gizli de olsa geçmişti. Temuçin Sengum'un isteklerini öğrenince, onu ve yandaşlarını mağlup etti. Bununla da beraber ayrı düşen Tuğrul Han ve Temuçin aralarında savaş doğdu. Tuğrul Camuka ile ittifak olarak Temuçin'e karşı geldiler. İttifakın kabilelerinden birçok üyenin de Temuçin'in saflarında yer almasıyla; Tuğrul bozguna uğratıldı.

Bir sonraki tehdit ise Naymanlardan geldi. Camuka savaş sonrası buraya kaçmış ve takipçileri ile beraber sığınmıştı. Naymanlar Temuçin'e karşı teslim olmadılar ama yeteri kadar birlikleri Temuçin'i desteklemeyi tercih ettiler. 1201'de Kurultay Camuka'yı Gür Han, kâinatsal yönetici, olarak seçti. Camuka'nın bu hareketi Temuçin karşısındaki

⁸⁵ Neagoe; a.g.e, s.136

⁸⁶ Temir; a.g.e, s.46

en son taşkınlığı oldu. Camuka Temuçin karşısındaki kabileler ile bir koalisyon kurup Temuçin'e karşı tekrar savaş açtı. Bu sorundan önce, yine de, bazı generalleri Camuka'dan ayrıldı; aralarında Temuçin'in generallerinden Cebe Noyan'ın tanınan kardeşi Subitay Noyan da vardı. Birkaç muharebe sonrasında, Camuka'nın orduları tamamen yenildi ve Temuçin'e esir düştü. Temuçin eski arkadaşlık hatırı için Camuka'ya tekrar arkadaş olmalarını ve yanında olmasını teklif etti. Camuka bunu reddetti ve onurlu bir ölüm (kansız, boynu kırılarak) istediğini ilettili.⁸⁷ Temuçin Camuka'yı kanını akıtmadan boğdurtmak suretiyle idam ettirdi ve ölüsünü gömdürdü.⁸⁸ “Böylece bütün boyların itaat altına alınması tamamlandı. 1206 Pars yılında bütün halklar Onon Nehri'nin membaında toplanarak büyük bir kurultay tertip ettiler ve dokuz parçalı tuğlarını dikerek ‘Çinggiz Kağan’ı ‘Han’ ilan ettiler.”⁸⁹

1206'da, Temuçin Merkitleri, Naymanları, Moğolları, Uygurları, Keraitleri, Tatarları ve diğer küçük kabileleri, liderliği, arzusu ve isteğiyle birleştirdi. Uzun süredir Çin imparatorluklarına karşı birleşemeyen Moğolların birleşmesi tarihî bir an olmuştur. Cengiz Han'ın askeri kuvveti 1206 yılında 100.000 kişiden meydana geldiği bilinmektedir. “Moğolistan'ın arazi genişliğini (yaklaşık iki milyon kilometre kare) ve bir kilometre kareye bir insan düştüğü göz önüne alınırsa, Cengiz Han Devleti'nin bir buçuk milyon nüfusu bulunduğunu anlarız. Bir buçuk milyon insandan yüz bin asker çıkarıldığını hesaplırsak eli silah tutan bütün erkeklerin orduya katıldıkları neticesine ulaşırız. Bu netice Cengiz Han'ın yasaındaki maddeyi teyit eder.”⁹⁰ Cengiz Han yasaının dördüncü maddesi “ordu yüz, bin, on bin kişilik kıtalar halinde olacaktır. Silahları muhafazaya görevli subay; askerlere silahlarını kendi eliyle teslim eder, bir de

⁸⁷ Neagoe; a.g.e, s.159

⁸⁸ Temir; a.g.e, s.70

⁸⁹ A.g.e, s.70-71

⁹⁰ Neagoe; a.g.e, s.183

askerler silahlarını kışın ava gitmek için alabilirler”⁹¹

1206 kurultayında Moğol ulusu teşkilatlandırıldı. Cengiz Han kendi ismiyle anılan yarasını da tanzim etmiş idarî, hukukî ve askerî alanda gerekli düzenlemeleri yapmıştır.

1206 yılında Moğol kabilelerinin birleşmesiyle kurulan Moğol İmparatorluğu Cengiz Han'ın önderliğinde seferlere dayalı bir savaş ve ekonomi politikası izledi. İlk yıllarda Moğol İmparatorluğu'nun devlet işleyişi belli bir düzene geçmiştir.

Tangutları himayesine alan Cengiz Han, daha sonra Kuzey Çin'deki Kitat halkına savaş açarak Pekin'i 1211 yılında kuşattı. Fakat Kitat hükümdarı Altan Han baş vezirinin önerisi üzerine Cengiz Han'a bir prenses, çok miktarda altın, gümüş ve ipekli kumaşlar önererek barış teklif etti. Cengiz Han bu teklifi kabul ederek Pekin'deki ve diğer Çin şehirlerindeki muhasarayı kaldırıp geri çekildi.⁹² Ancak bu sulh uzun sürmedi ve Cengiz Han 1215'de oldukça kanlı geçen bir savaş sonrasında Çin'i himayesi altına aldı.⁹³

Kuzey Çin seferi başarı ile tamamlandıktan sonra, batı seferine başlamadan önce aile içinde, Cengiz Han'ın halefinin kim olacağı üzerine açık bir görüşme ve tartışma oldu. Bu görüşme, sefere çıkmak için hazırlanırken, Yesüy Hatun'un Cengiz Han'a bazı tavsiyelerde bulunması ve dünyanın ölümlü olduğunu hatırlatarak bir halef tayin etmesi lüzumundan bahsetmesi ile yapılmıştır. Eşleri ve dört oğlu ile beraber yaptığı bir görüşme ve tartışma neticesinde üçüncü oğlu Ogeday'in ismi üzerinde anlaşma sağlanmış ve Ogeday halef tayin edilmiştir.⁹⁴

Cengiz Han'ın batı seferi aynı zamanda Harezmsahlar Devleti ile olan ilişkileri içermektedir. Dolayısı ile biz burada tekrardan kaçınmak için Moğollarla Harezmsahlar

⁹¹ A.g.e, s.170.

⁹² Temir; a,g,e, s.88

⁹³ Grousset, René; Bozkır İmparatorluğu, Attila/Cengiz Han/Timur, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980, s.226

⁹⁴ Grousset; a,g,e, s. 92.93

arasındaki ilişkileri ve Moğolların batı seferini Harezmsahlarla ilgili bölümde ele almayı uygun bulduk.

“Orta Çağ Türk-İslâm tarihinin en önemli hadiselerinden biri hiç kuşkusuz büyük Moğol istilasıdır. Türk İslâm dünyasının doğusunda ortaya çıkan bu Moğol istilasısı ile Yakın Doğu'nun siyasi yapısı ve dengeleri tamamıyla değişirken, Anadolu'nun siyasî tablosunun yanında bilhassa sosyo-kültürel ve etnik-kabilevî yapısında geniş bir nüfus aktarımının ve hareketliliğinin sonucu olarak önemli bir değişim meydana gelmiştir. Bu istila genel olarak Yakın Doğu ve Anadolu açısından bir yıkım getirmesine rağmen, Türkiye Selçukluları'nın güney, batı ve kuzey sınırlarındaki uç bölgelerde bir Türkleşme süreci başlatmıştır ki, bu durum Anadolu'da millî bir dönemin başlangıcı gibi müspet bir tesir ortaya koymuştur. Bu süreç bir yönüyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi için de geçerli olmaktadır. Zira Moğol istilasısı ile birlikte Anadolu'ya gelen Akkoyunlu ve Karakoyunlu gibi büyük göçebe Türkmen zümreleri bu bölgelere hâkim olarak XIV. yüzyıldan itibaren bu bölgelerin Türkmeniye olarak adlandırılmasına sebep olacaktır.”⁹⁵

D- Harezmsahlara Devleti Tarihine Kısa Bir Bakış

a-Celeddin Harezmsah'ın saltanatına kadar Harezmsahlara Devleti'nin durumu

Harezmi, sulanabilen, etrafını çevreleyen çöller sayesinde korunaklı, Volga bölgesine giden ve önemi gittikçe artan, delta toprağı olarak ta doğal açıdan elverişli bir alandı. Harezmi, Ceyhun Nehri'nin Aral Gölü'ne döküldüğü bölümdür ve bugün buraya “Hive” denilmektedir. Ceyhun Nehri göz alabildiğine yayılmış kum deryaları ortasında bir hayat kaynağıdır. “Nehrin yüzlerce kola ayrıldığı yer olan Harezmi arazisi, tabiatın yeryüzünde bu ve buna benzer cömertliklerinden faydalanan müstesna mahallerden biridir. Bu itibarla Harezmi, benzerleri gibi, eskiden beri kalabalık insan kütlelerini

⁹⁵ Gül, Muammer; Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010 s.88

kendine çekmekte ve onları sinesinde zahmetsizce barındırmıştır. Burada Amuderya'dan sulanan arazi, fazla geniş olmamakla beraber, ziraata elverişli, hububat, bağcılık, pamuk ekimi bakımından çok verimlidir. Nehrin delta kısmı çeşitli balıklarla doludur. Harezmi'nin doğu ve batısı koyun yetiştirmeye müsait olduğu için yün ve yünlü mamulât mebzuldür. Mukaddesi, Abdu'l Melik i's-Sealebi gibi eski İslam coğrafyacıları ve İbn Fadlan gibi seyyahlar başlıca ihraç maddeleri olarak pamuk yağı, peynir, balık, halı, kumaş, süslü elbiseler ve Bağdat'a kadar hususi ambalajlar içinde gönderilen meşhur kavunları zikrederler. Muhtelif istikametlerde uzanan suyolları, Ceyhun'dan başka yedi büyük kanal, ulaştırma faaliyetine son derece kolaylaştırmakta idi. Buralarda küçük kayık, sandal nevinden vasıtalarla gidip gelmelerden başka icabında daha büyük gemilerle askeri nakliyat da yapılabilirdi. Harezmi'nin bu meziyeti kadar ehemmiyetli diğer bir hususiyeti de ticaret sahasındaki rolüdür. Çin, İran Hindistan gibi Asya ülkeleriyle Sibiryâ düzlükleri, Cenub-i Rusya ve İskandinav memleketlerinin tam ortasında, bu ülkelerin birbirleriyle muvasalalarını en kolay surette sağlayan büyük yolların kavşak noktasında bulunan Harezmi, saydığımız diyarlardan gelen kalabalık kervan guruplarının birleştikleri ve yüzlerce yükten mürekkep emtialarını pazarlarına döktükleri işlek bir ticaret merkezi idi. Tabiatı ile birinci sınıf tüccar olduklarında şüphe bulunmayan ve Müsürman adı altında uzak memleketlere kadar yayılmış olan bizzat Harezmlilerin mahirane idare ve teşvikleri sayesinde Volga Bulgaryasından getirilen çeşitli hayvan derileri, bal, mum, giyecek eşyası; İskandinavya'dan sevk edilen balık dişi ve tutkal, türlü zırhlar, kılıçlar; Sibiryâ steplerindeki göçebe halkın koyun, sığır ve at sürüleri gibi ticaret metalleri Harezmi pazarlarında birbirine karışırdı.”⁹⁶ Çin ve İç Asya ile Harezmi arası ticari temaslarının ne kadar mühim bir mevki tuttuğunun en açık misallerinden biri herkesçe malum bulunan ve yeri geldiğinde ayrıca temas edeceğimiz Moğol- Harzemşahlar münasebetlerinin şekillenmesinde ticaret kervanlarının oynadığı

⁹⁶ Kafesoğlu, İbrahim; Harezmişahlar Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s.31 vd.

roldür. Harzemşahlar, zamanla sınırlarını Güney Kafkasya, Dağıstan, İran, Maverâünnehir, Harzem, Umman ve Balkaş Gölüne kadar genişletmişler ve 5000 000 km²'lik bir alana hâkim olmuşlardır. Harezmsahlar Devleti, Harezim bölgesinde 1097 - 1231 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türk devletidir. Başkenti Gürgeç'tir.

“Harezmsah” terimi İslâm'dan evvelki zamanlardan beri bu ülkeye hâkim olanlar tarafından kullanılagelen bir unvandır. Harezmsahlar Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı dönemde Yakın ve Orta Doğu'da yaşayıp Harezmsahların komşusu olan devletler ise şunlardır; Abbasi Halifeliği, Begteginliler, Moğol İmparatorluğu, Salgurlular, İldenizliler, Gürcü Krallığı, Eyyubiler, Anadolu Selçukluları.⁹⁷

Tarih boyunca Harezim ülkesinde hüküm süren ve Harezmsah unvanını kullanan hanedanlar şunlardır;⁹⁸

Arif Oğulları – İslam'dan önce mevcut olup 995'e kadar hüküm süren Harezmsahlar.

Me'mun Oğulları Harezmsahları (995–1017)

Altuntaş Oğulları- Gazneli Sultan Mahmud'un 1017'de Harezim'i zapt etmesinden sonra Harezim'e vali tayin ettiği Altuntaş'ın nesebinden gelen Harezmsahlar.

Anuştingin Oğulları- 1097'den itibaren büyüyen, gelişen ve Harezim merkezli İmparatorluğu inşa eden Harezmsahlar. Harezmsahların atası Anuştingin, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın taştarı idi.

Harezim'e ilk İslâm akınları Emeviler devletinden I.Yezid döneminde başlamıştır. Kuteybe b.Müslim'in Horasan valiliği döneminde (712) bölge İslâm devletine bağlanmıştı. Abbasîlerden Me'mun döneminde ise Torkasbata oğlu Harzemşah'ın İslâm'ı kabulüyle onlara ve Samanîlere vilayet olarak bağlanmışlardı.

⁹⁷ Geyikoğlu, Hasan; “Harzemsahlar ve Doğu Anadolu”, Türkler, Cilt:4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.917.

⁹⁸ Kafesoğlu; a.g.e, s.33

Me'munî hanedanının kısa süren hâkimiyetine ise Gazneli Mahmud son vermiş ve buraya Altuntaş el-Hacib'i Harzemşah unvanıyla vali atamıştır.⁹⁹

Harezm bölgesi Büyük Selçuklu Sultanı Alpaslan zamanında (1063 -1072) Selçukluların hâkimiyeti altına girmiştir. Sultan Alpaslan 1065'te çıktığı Mankışlak Seferi'nde Harezm'i zapt ederek buranın idaresini oğlu Ayaz'a bırakmıştı. Ancak bu bölge Alpaslan ve Melikşah (1072 -1092) dönemlerinde muhtemelen mahalli reisler arasından seçilen valiler tarafından idare edilmiştir.¹⁰⁰

Görüldüğü üzere Selçuklular devrinde idari yönden bir müddet Horasan'a bağlı kalan ve Berkyaruk'a kadar mühim siyasî hadiseler sahne olmadığı anlaşılan Harezm, Sultan Melikşah zamanında doğrudan doğruya merkez saray teşkilatının rükünlerinden olan Taştdarlık¹⁰¹ mansıbına verilmişti.¹⁰²

“Sultan Melikşah, Harezm gelirlerinin tasarruf yetkisini Anuştegin'e verdi. Fakat Anuştegin, vali sıfatını taşıdığı halde Harezm'in idaresi fiilen Kıpçak Türklerinden Ekinci b. Koçkar'ın elinde idi. Taht kavgaları sırasında Sultan Berkyaruk'un yardıma çağırıldığı Ekinci emrindeki 10.000 süvari ile Horasan'a doğru yola çıktı. Ancak 300 seçme atlısı ile Merv'e geldiğinde gece eğlenirken devrin güçlü emirlerinden Kodan ve Yaruktaş tarafından öldürülerek kuvvetleri dağıtıldı (1097) .

Bundan sonra Emir Kodan ve Emir Yaruktaş, Harezm'e giderek Sultanın kendilerini Harezm'e vali tayin ettiğini söyleyerek bölgeye hâkim oldular. Bunun üzerine Berkyaruk Horasan valiliğine getirdiği Habeşi b. Altuntak'ı Kodan ve Yaruktaş'ı cezalandırmak için görevlendirildi. Altuntak görevini başarı ile yerine getirerek Harezm bölgesine Taştdar Anuştegin'in oğlu Kutbeddin Muhammed'i vali

⁹⁹ A,g,e, s.34

¹⁰⁰ Merçil, Erdoğan; Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1993, s.190

¹⁰¹ Taştdarlık: Sultanın leğen ve ibriklerinden sorumlu görevlidir. Bu makamın önemi sultanın çok yakınında bulunmasından ileri gelmektedir. Bu göreve getirilen kişi şüphesiz ki, hükümdarın güvenini kazanmış olmalıdır.

¹⁰² Kafesoğlu; a.g.e.,s.36

tayin etti. İşte bu tayin ile birlikte Harezmsahlar hanedanı kurulmuş oldu. Selçuklular adına bölgeyi idare eden ilk Harezmsah, Kutbeddin Muhammed olmuştur.”¹⁰³ Selçuklulara 30 yıl vali olarak hizmet eden Kutbeddin Muhammed (1097–1128) mükemmel yöneticiliği, zekâsı ve adaletli yönetimiyle ulemanın desteğini almış ve Selçuklular’ın sadık bir tebaası olmuştur. Kutbeddin, Sultan Sancar’ın sarayına bir sene kendisi bir sene oğlu Atsız’ı göndermiştir.¹⁰⁴

İsyân eden Horasan valisi Habeşi b. Altuntak’ın öldürülmesinden sonra Horasan’a tamamen hâkim olan Büyük Selçuklu Sultanı Sancar, Kutbeddin Muhammed’i Harezm’deki görevinde bıraktı. Harzemşah Kutbeddin Muhammed, babasının sağlığında Merv’de iyi tahsil görmüş siyaset usullerini öğrenmiş, yetenekli ve adil bir idareci olup ulema sınıfının hâmisî olmuş, idaresi altında yaşayan halkın hoşnutluğunu kazanmıştı. Selçuklu sultanlarına ve özellikle Sultan Sancar’a karşı her zaman sadık kalmış ve dürüst bir siyaset takip etmiştir. Bununla birlikte Harezm’deki mevkiini devamlı surette kuvvetlendirmeye, nüfuz ve kudretini arttırmaya çalışmış ve bunda da başarı sağlamıştır. Hiç Şüphesiz Kutbeddin Muhammed, müstakil bir hükümdar değil, Büyük Selçuklular adına Harezm’i idare eden bir vali idi. Ancak burada sülalesinin gelecekteki faaliyetlerine sağlam bir zemin hazırlamış, maddî ve manevî kuvvet kaynakları oluşturmuştur. Onun yetenekli bir idareci olması sayesinde Harezm’in büyük bir gelişme gösterdiği ve Selçuklu İmparatorluğu’na tabi geniş ülkeler ile ticarî münasebetlerini arttırmak suretiyle büyük kazançlar elde ettiği muhakkaktır.

Kutbeddin ölünce, yerine oğlu Kızıl Arslan Atsız (1128 -1156) Harezmsah tayin olundu. Atsız ilk zamanlarda Sultan Sencer’e karşı tam bir sadakat ile hareket ederek, sultanın çeşitli seferlerine katıldı. Harezmsah Atsız her şeyden önce cesur bir askerdi.

¹⁰³ Özeydin, Abdülkerim; “Harezmsahlar Devleti”, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt: III. Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2000 s.284

¹⁰⁴ Kafesoğlu; a.g.e, s.44

Bunu Selçuklu ordusunda görev alarak katıldığı savaşlarda ispat etmişti. Sultan Sancar katında da itibar sahibi olmasının asıl nedeni savaşlardaki başarılarıydı.

Sultan Sancar ile beraber Gazne seferine katıldığı sırada hükümdarın kendisine karşı soğuk ve şüpheli davrandığını gören ve bunu Merv Sarayı'ndaki rakiplerinin tahriklerine bağlayan Atsız'ın daha o zamandan metbuuna karşı sadakatının sarsıldığı anlaşılıyor.¹⁰⁵ Ayrıca Atsız'ın Sultan Sencer'in iznini almadan, giriştiği Cent ve Mankıslak seferi sultanı kızdırdı. Kendisine tabi olan ve İslâm dini uğrunda kâfirler ile cihat eden bu bölge Müslümanlarının kanlarını döktüğü için Atsız'ı suçladı. Atsız bu fırsattan yararlanarak bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlık ilanı vesilesiyle Atsız Harezm'deki Selçuklu memurlarını tutuklayıp Selçuklulara ait mallara el koydu. Bu durum Sultan Sancar'ın Harezm üzerine yürümesine neden oldu (1138). Sancar'ın kuvvetleri ile Atsız'ın kuvvetleri arasında meydana gelen savaşta Atsız'ın ordusu ağır bir mağlubiyete uğradı. Neticede Sultan Sancar Harezm'in idaresini kız kardeşinin oğlu Süleyman bin Muhammed'e vererek 1139'da başkenti Merv'e döndü.

Harezm'de uzun yıllardan beri alışıl gelmiş düzenin bu askerî harekât ile birden bire değişmesi, halkı memnun etmedi. Yeni kurulan askeri idarenin halka kötü muamelesi de durumu tamamen sıkıntılı bir hale sokuyordu. Sarsılmaz iradeye sahip olan Atsız'ın faaliyetleri de buna eklenince, Süleyman ve adamları Harezm'i terk etmek zorunda kaldı. Böylece Atsız yeniden Harezm'de hâkimiyetini kurdu ve Sancar'ı yeniden metbu olarak tanıdı. Fakat bu durum çok sürmedi; 1141'de Sancar'ın Karahıtaylara karşı Katvan'da uğradığı ağır mağlubiyet üzerine Atsız, birkaç ay önceki sadakat yeminini bozarak, bağımsızlığını ilan etti. Selçuklu başkenti Merv ve Nişabur'u ele geçirdiyse de Sancar tarafından yenilgiye uğratıldı. Atsız, yaptığından pişman olduğunu bildirince sultan tarafından tekrar affedildi. Bütün bunlara rağmen yinede boş

¹⁰⁵ Köprülü, Fuat; "Harezmşahlar", İ.A. 5/1, 266

durmadı. Bağımsız olma düşüncesini içinden atamadı. Zorunlu olarak Sancar'a bağlı kaldı. Hatta Atsız Oğuzlara esir düşen Sancar'ın kurtarılması için çaba bile gösterdi. Atsız'ın 1156'da ölümünden sonra yerine oğlu İl Aslan geçti. "Atsız Harzemşahlar Devleti'nin ilk temel taşı koymaya gayret etmesi ve bunu Sultan Sancar gibi tarihin sayılı büyük hükümdarlarından birine rağmen gerçekleştirmeye çalışması bakımından dikkate değerdir. Nitekim Barthold onun hakkında; '*Selçuklu sultanına tâbi olarak öldüğü halde Harezmsahlar Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilmeye hak kazanmıştır*' derken doğruyu ifade etmektedir."¹⁰⁶ İl Aslan'ın Harezm tahtına geçişinden hemen sonra Sultan Sancar öldü. Büyük Selçuklu Devleti dağıldı. 1157 yılında Harezmsahlar bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktılar ve İl Aslan, babası Atsız'ın hayallerini gerçekleştirmiş oluyordu. Harezmsahları güçlü bir devlet haline getirmekle beraber Karahıtaylara yıllık vergi ödemeyi ve onlara tabi bir devlet olmayı kabul etti. İl Aslan 1172'de öldü. Yerine küçük oğlu Sultanşah hükümdar oldu ise de Alâeddin Tekiş küçük kardeşinin tahta geçmesini kabul etmedi. İki kardeş arasındaki taht mücadelesini Alâeddin Tekiş kazandı (1172).

Alâeddin Tekiş'in tahta geçmesi ile Harezmsahlar Devleti en güçlü dönemini yaşamaya başladı. Alâeddin Tekiş, saltanatının ilk yıllarında Karahıtaylara yıllık vergi vermeyi sürdürdü. Ancak Karahıtayların Harezm'e saldırması üzerine onlarla başarılı bir şekilde mücadele etti. Ceyhun Nehri'nin yatağını değiştirerek araziye bataklık hale getirdi. Karahıtayların ilerleyişini bu yolla durdurarak başkenti ele geçirmelerini önledi.¹⁰⁷ Böylece Harezmsahlar Karahıtay hâkimiyetinden kurtulmuş oldu. Alâeddin Tekiş İran'a hâkim olmak için yapılan savaşta Irak Selçuklularını yendi. Bu savaşta esir düşen Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul, Harezm Kumandanı Kutluğ İnanç tarafından başı kesilmek suretiyle öldürüldü. Kutluğ İnanç, Sultan III. Tuğrul'un cenazesini Sultan

¹⁰⁶ Yazıcı; a.g.e, s.354-355

¹⁰⁷ Özeydin; a.g.md, s.291

Alâeddin Tekiş'in yanına getirdi. Alaaddin Tekiş'de Tuğrul'un başını Abbasî Halifesi En-Nasır Li Din Allah'a gönderdi.¹⁰⁸ Bu savaş sonunda Irak Selçukluların Devleti yıkıldı (1194). "Hemedan ile beraber, Irak-ı Acem de Selçuklulara ait bir takım önemli kaleler de kolaylıkla ele geçirildi. Irak Selçuklu Sultanlığı böyle hazin bir şekilde yıkıldıktan sonra, Tekiş artık kendisini Selçukluların varisi görmeye başlamış ve 'sultan' unvanı almaya hak kazanmıştı. Zaten onun bu başarılarından sonra bastırđıđı sikkelerde 'sultan' unvanını kullanmaya başladığı görölmektedir. İran'daki çeşitli yerli hanedanları, atabeyleri hatta Gurlu hükümdarlarını bile kendine tabi bir hükümdar sayıyor, onlara karşı babalık sıfatını takınarak Sancar'den sonra ilk kez bütün İran'ı Harezmeşahlar hâkimiyeti altında birleştirmeye çalıştı. Ancak bu durum fiilî olarak oğlu Alâeddin Muhammed'in hükümdarlığında gerçektelecekti."¹⁰⁹ Bu sırada Abbasi Halifesi Selçuklular döneminde kaybettiği siyasî nüfuzunu yeniden kazanmak istiyordu. Alâeddin Tekiş kendisi ile mücadelede girişen Abbasi Halifesi'nin ordusunu arka arkaya yendi. Tekiş ile başa çıkamayacağını anlayan Halife Irak, Horasan ve Türkistan topraklarının Harezmeşahlara ait olduğunu kabul etti. Halife En-Nasır Sultan Tekiş'e bir elçilik heyeti göndererek Irak, Horasan ve Türkistan sahalarının hâkimiyetini tasdik eden "saltanat menşurunu" verdi.¹¹⁰ Batınîlere karşı yeni bir sefere çıktığı sırada rahatsızlanarak 4 Temmuz 1200'de öldü.

Alâeddin Tekiş, Harezmeşahlar sülalesinin en önemli şahsiyetlerindedir. "Harezmeşahlar Devleti'nin düzenli sivil yönetimi, iyi teşkilatlanmış ordusu ve bunlara bağlı olarak geliştirdiği şüphesiz olan ilim ve sosyal hayatıyla en olgun dönemi, onun zamanıdır. O adaleti, halkına şefkati yanında, dengeli politikası, zekâsı, cesareti ve geliştirdiği muntazam yönetim teşkilatıyla devletini bir imparatorluk haline

¹⁰⁸ Alaaddin Ata Melik Cüveyni; a.g.e, s.269.

¹⁰⁹ Özeydin; a,g,md, s.293

¹¹⁰ Özeydin; a,g,md, s.294

getirebilmiştir.”¹¹¹ Netice itibariyle Sultan Alâeddin Tekiş oğlu Alâeddin Muhammed’e devlet teşkilatı itibariyle tertipli, kuvvetli bir devleti miras bıraktıdır.

Sultan Tekiş’in ölümünden sonra yerine oğlu Kutbüddin Muhammed “Alâeddin” unvanı ile tahta geçti. Sultan Alâeddin Muhammed iktidarının başlangıç yıllarında Horasan’ı ele geçirmek isteyen Gurlu Sultanları şihabüddin ve Gıyasüddin ile mücadele etmek zorunda kaldı. Sultan Tekiş’in ölümünden istifade etmek isteyen Gurlular, Merv ve Tus’u zapt ederek Nişabur’a girmişlerdi. Bu arada Gurlular Sultan Tekiş’in ölen veliahdı Melikşah’ın (vefatı–1197) oğlu Hindu Han’ı da Sultan Alâeddin Muhammed aleyhine kışkırttılar. Bu gelişme üzerine Sultan Alâeddin Muhammed harekete geçerek Merv ve Serahs’ı ele geçirerek Gurluları mağlup etti. Hindu Han’da Gurluların yanına sığındı. Sultan Alâeddin Muhammed daha sonra Herat’a bir sefer tertip etti. Ancak Sultan, şihabüddin Guri’nin kendi üzerine sefer tertip ettiğini öğrenince geri Harezm’e döndü. Gurluların Horasan ve Maveraünnehir’de giderek ilerlemeleri üzerine Karahıtaylardan ve Karahanlılar’dan yardım istedi. 1204 yılında Sultan Alâeddin Muhammed müttelikleri Karahıtaylar’ın ve Semerkand Karahanlı Hükümdarı Osman’ın yardımı ile Gurluları mağlup etti.¹¹² Sultan Alâeddin Muhammed bu yardımlar sayesinde Gurlu tehlikesinden kurtuldu. Sultan Alâeddin Muhammed Gur Hükümdarı Gazne’ye döndükten sonra elçiler göndererek dostluk tesisine girişmiştir. şüphesiz bunun nedeni Gurlularla yaptığı mücadelede kendisi ile ittifak yapan Karahıtayların güçlenmesi ve Harezm ülkesi için tehlike teşkil edeceğini düşünmüş olmasıdır.¹¹³ Gurlu Sultanı şihabüddin’in 1206’da ölümü ile Gurlular çözülmeye başladılar. Bundan da istifade eden Sultan Alâeddin Muhammed olmuştur. Sultan Alâeddin Muhammed’in Herat’ı itaat altına alması uzun sürmedi. Daha sonra Sultan Belh’e yürüdü. Bu çok yerinde bir hareket idi. Çünkü Gurluların içine düştüğü

¹¹¹ Yazıcı; a.g.e, s.356–357

¹¹² Özaydın; a.g.md, s.890

¹¹³ Yazıcı; a.g.e. s.357

durumdan Karahıtaylar da faydalanmak isteyebilir ve sınır bölgesini işgal edebilirlerdi. Sultan kendi adına hutbe okutulması ve sikke darp edilmesi şartının kabulü ile Belh'i de hâkimiyet sahasına dâhil etmiş oldu. Daha sonra Tirmiz'i ele geçiren Sultan Alâeddin Muhammed 1207'de Harezmi'ye döndü.

Alâeddin Muhammed'in bundan sonra karşısında bulunan başlıca askerî ve siyasî güç Maverâünnehir bölgesindeki Karahanlılar'ı da hâkimiyetleri altında bulunduran Karahıtaylardı. Harezmişahların adeta metbuu mahiyetinde bulunan ve onlardan yıllık vergi alan bu devletin nüfuzunu kırmak ve Maverâünnehir'i onlardan kurtarmak, İslâm dünyasının en kuvvetli hükümdarı olan kendisi için en büyük gaye idi. 1207'de Maverâünnehir'e karşı düzenlediği sefer neticesinde Karahıtayları mağlup ederek Buhara'yı zapt etti. Bu zaferden sonra mağrur hükümdarın eski unvanlarına ilave olarak, "İskender-i Sanî" ve "Sencer" unvanlarını da aldığını görüyoruz ki, bu onun hem dünya hâkimiyeti iddiasında bulunduğunu, hem de kendisini Büyük Selçukluların varisi ve İslâm dünyasının sultanı olarak gördüğünü ispat eder.¹¹⁴

Böylece Karahıtay tehlikesinden kurtulan Muhammed 1212'de Karahanlıların başkenti Semerkant'ı aldı. Afganistan üzerine sefer yaparak Hindistan dışındaki Gurlu ülkesini topraklarına kattı (1215). Onun döneminde Harezmişahlar Kirman, Sistan ve Umman Denizi'ne kadar olan bölgeleri de ele geçirerek en geniş sınırlarına ulaştılar. Sultan Alâeddin Muhammed gücünün doruğunda idi. Abbasi Halifesini bile değiştirecek güce ulaşmıştı. Halifenin siyasi işlere karışmasını istemiyordu. Halife de Sultan Alâeddin Muhammed'e karşı düşmanca faaliyetler içine girmişti. Sultan Alâeddin Muhammed, halifeyi tanımadı ve onu cezalandırmak için Bağdat'a ordu gönderdiyse de mevsimin kış olmasından dolayı ordunun büyük bir bölümü yok olmuştu.(1217). Horasan'a dönmek zorunda kalan Alâeddin, bu başarısızlığın acı sonuçlarını gördü. Çünkü bütün Müslümanlar bunu Allah tarafından verilmiş bir ceza

¹¹⁴ Kafesoğlu; a.g.e, s.186-187

olarak düşünüyordular. Buna rağmen mağrur ve inatçı hükümdar, halife El- Nasır'a karşı beslediği düşmanlıktan vazgeçmemiş, 1218'de Nişabur'a gelir gelmez, hutbede onun adının okunmasını yasaklamıştır. Bu emir Merv, Belh, Buhara ve Serahs'ta da aynen uygulanmıştır.

Harezmşahlar Devleti'nde bu durum yaşanırken diğer yandan Müslüman devletleri değil, bütün dünyanın kaderi üzerinde derin izler bırakacak yeni bir devlet doğuyordu. Bu da Cengiz tarafından kurulan Moğol Devleti idi.¹¹⁵

Çin Seferinden zaferle dönen ve hemen akabinde batı seferlerine başlayan Cengiz Han Karahıtay Devleti'nin topraklarını ele geçirip Karahıtay hâkimiyetini sonlandırınca, İli, Isık-Kul, Çu ve Talas bölgeleri ile bütün Doğu Türkistan Moğol İmparatorluğu'na bağlanmış oluyordu. Artık Cengiz Han'ın İmparatorluğu, Harezm İmparatorluğu'nun hemen komşusu durumuna gelmişti.

René Grousset bu iki yeni komşu, yani Cengiz Han ile Alâeddin Muhammed'i ve tâbiyetlerindeki toplulukları şu şekilde mukayese etmektedir: “ Cengiz Han tarafında Moğolistan'ın Şaman, Budist ve Nesturî Moğol ve Türk halklarının tamamı, üstelik Karahıtay bölgesinin fethiyle dince Müslüman fakat kültürce saf bir şekilde Türk Kaşgarya bulunuyordu. Bunun aksine Harezmlî Muhammed Sultanın tarafında derin şekilde İranlaşmış Müslüman bir Türk hanedanı, Maveraünnehir'de Türk-İran toplulukları, sonra Horasan, Afganistan ve Irak-ı Acem tarafında saf İran halkları vardı. Şahsiyetleri bakımından da, dengeli, ihtiyatlı, sebatlı, metotlu bir mizaca sahip Cengiz Han ile ateşli, fakat hafif, dengesiz, yol yöntem bilmez, Ghuriler(Gurlular) ve Kara – Kıtaylar (Karahıtaylar) üzerindeki galibiyetlerin kibirle şişirdiği ve ilk bozguna bütün çarelerini kaybetmeye, gözü pek kahramandan zavallı bir adam hatta bir korkak olmaya

¹¹⁵ Merçil; a,g,e, s.192

hazır bir Harezmlî Muhammed'in teşkil ettiği tenakuz¹¹⁶ mevcuttu. İkisinden, göçebe olanı tam bir devlet adamı, İrânlaşmış Türk, İslâm ve yerleşik ülkelerin Sultanı ise gezici şövalye ruhu taşıyan bir adamdı"¹¹⁷

Cengiz Devleti'nin hızlı yükselişi, batıdaki Harezmsâhlar Devleti'ni de yakından ilgilendiriyordu. Harezmsâhlar'dan Alâeddin Muhammed, Cengiz Han'a bir elçi heyeti göndererek onun durumunu öğrenmek istemiştir. Çin seferi esnasında gelen bu heyeti Cengiz Han, Pekin'de kabul etmiş ve görüşme esnasında:" Dünyanın imarı ticaretle olur. Onun için aramızdaki ticarî münasebetleri geliştirelim" demişti. Ondan sonra Cengiz'de Sultan Alaaddin'e elçi gönderdi. Sultan Alaaddın bu elçileri 1218'de Bağdat dönüşünde Maveraünnehir'de kabul etti. Cengiz Han elçiler vasıtasıyla sultanın başarılarını övdükten sonra, komşu ülkeleri ve Çin İmparatorluğu'nu da ele geçirdiğini anlatıyor. Ve Alâeddin'e "en sevgili oğlum" diye hitap ederek iki ülke arasında ticaret kapılarının açık bulundurulmasını ve dostluk arzu ettiğini söylüyordu.

Karluk, Uygur, Kırgız ve benzeri Türk boylarını barışçı yollarla kendisine bağlayan Cengiz Han, Müslüman Türk Dünyası ile işbirliğine büyük önem veriyor, devletin kuruluş ve imarında faydalanılmak üzere Türk uzmanları yanına çağırıyor ve Moğollarla Türkler arasında hiçbir fark gözetmeden onları siyasî işlerde de görevlendiriyordu. Nitekim 1218'de Sultan Alâeddin Muhammed'e yollanan elçi heyeti hep Türklerden ibaret olup içlerinde bir tek Moğol yoktu. Heyetin başkanı da tanınmış şahsiyetlerden Mahmut Yalvaç idi. Ürgençli Kurumşi ailesinden Mahmut Yalvaç ve oğlu Mesud, Cengiz Han'a birçok alanda büyük yardımda bulunmuşlardır.

Fakat ikinci bir elçilik ve kervan hadisesi, iki devlet arasında kurulmakta olan iyi münasebetleri temelinden sarsar. Yine 1218'de Cengiz Han tarafından Harezmsâhlar Devleti'ne Ukuna adında birinin başkanlığında dört yüz elli kişilik kervan ile birlikte bir

¹¹⁶ Tenakuz; Çelişki, çelişme.

¹¹⁷ Grousset; a,g,e, s.231 vd

elçi heyeti gönderilmiştir. Sınırdaki Otrar şehrinin valisi İnalçık kervanda Moğollarında bulunduğunu görünce Sultan Alâeddin'e :”Aralarında casuslar bulunan kervanı yakaladığımı” bildirir. Sultan meseleyi incelemeyen hepsinin de idam edilmesini emreder. Mal hırsıyla gözü dönmüş vali, elçi, tüccar, seyis, hizmetçi farkına bakmadan kervandakilerin hepsini katlederek mallarına el koyar.¹¹⁸

Söz konusu kafilenin maruz kaldığı katliamdan kaçıp kurtulan bir köleden durumu öğrenen Cengiz Han, yine de Sultan Alâeddin’i suçlamak istemez, ona yeni bir elçi heyeti göndererek, bu cinayeti sultandan habersiz işlediğine inandığı Otrar valisinin kendisine teslimini talep eder. Cengiz Han’ın disiplinli ve kudretli ordusu hakkında hiçbir bilgisi olmayan ve üstelik kendi devleti içindeki otorite zaafiyetinden haberdar olmayan Alâeddin Muhammed kendisine “ Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, İslamın Kılıcı ve II. İskender ” farz ederek; ” bu kâfir köpek nasıl böyle bir talepte bulunabilir?” diye elçi heyetinin başkanını öldürtür ve diğerlerinin kafalarını kazıtarak Cengiz Han’a geri gönderir.¹¹⁹

Cengiz’in elçilerine karşı yapılan bu yersiz ve küstahça muamele, yalnız elçilere karşı değil, onların hükümdarına karşı da işlenmiş büyük bir hakarettir. Bu hakaret fiilen savaş ilanı demektir. Cengiz Han bu gelişmeleri uzun uzun tahlil edip değerlendirdikten sonra Sultan Alâeddin Muhammed’e karşı savaş hazırlığına başladı.¹²⁰ Diğer yandan Sultan Alâeddin Muhammed’de Cengiz Han’ın elçilerine karşı

¹¹⁸ René Grousset’e göre bu kabilede yalnızca kabile başkanı Ukuna Moğol olup diğer kabile mensuplarının tamamı Müslüman’dır. Ayrıca bu kabilede bulunan şahıs sayısı da muhtelif kaynaklarda farklı verilmiştir. Mesela René Grousset eserinde bu sayının yüz kadar olduğunu ifade ederken (Grousset; a.g.e, s.233); Ahmet Temir kervanda sayıyı yüz elli kişi olarak kaydetmiştir (Temir; a.g.e, s.94). Diğer yandan Abdülkerim Özaydın ise bu kabilede dört yüz elli beş yüz kişinin bulunduğunu ifade etmektedir (Özaydın; a.g.md, s.892). Aydın Taneri ise bu rakamı beş yüz kişi olarak belirtirken (Taneri; a.g.e, s.16); İbrahim Kafesoğlu da kabiledeki kişi dört yüz elli olarak belirtmektedir (Kafesoğlu; a.g.e, s.235). Cüveyni ise bu kafilenin dört yüz elli kişiden teşkil edildiğini ifade eder. (Alaaddin Ata Melik Cüveyni, a.g.e, s. 313) Bizce bu kabilede yaklaşık yüz kişisi elçilik heyetinden, diğerleri de tüccarlardan olmak üzere dört yüz elli kişi bulunmalıdır.

¹¹⁹ Temir; a,g,e, s. 94

¹²⁰ Neagoe; a,g,e, s.212

yaptığı muamelenin bir meydan okuma olduğu bilincindedir ve bunun gereği olarak o da savaş hazırlıklarına başlamıştır.

Cengiz Han 1220 yılı başlarında Otrar'a geldi. Şehirde İnalçık Gayır-Han piyade ve süvarilerini kapılara dikmiş, bütün tertibatı almış, savaşa hazır vaziyette idi. Emrindeki askerin çokluğu dolayısı ile kendinden emin ve sonuna kadar mücadeleye azmetmiş bulunuyordu. Şehrin önündeki sahrayı kaplayan Moğol orduları derhal harekete geçerek surları muayyen fasılalarla birkaç çember içine aldılar, hücumla başladılar. Gördükleri mukabele aynı şiddette idi. Muhasaranın uzayacağını kestiren Cengiz Han istila planlarını, "muharebe sürat işidir" düsturuna uyarak tatbika koyuldu.¹²¹ Cengiz Han ordularının bir kısmını Çağatay ile Ogeday emrinde olmak üzere Otrar muhasarasında bıraktı. Seçme süvarilerden bir kısmını oğlu Cuci ile Ulus-İdi kumandasında Cend ve Barçınlık Kent'e sevk etti. Üçüncü gurup kuvvetleri güney istikametinde Benakent ve Hocend üzerine gönderdi, bunların başına Ulak Noyan ve Suketi Çerbi gibi kumandanları tayin etti. Kendisi de Tuluy ile birlikte Maveräünnehir'e yöneldi ve Buhara üstüne yürüdü.

Cengiz Han mükemmel bir sevkü'lceyşci sıfatı ile Otrar'da lüzumsuz vakit kaybını uygun bulmamış, şimale, cenuba doğru merkezden harekete geçirdiği, bir yelpaze gibi açılan ordularıyla bütün Maveräünnehir'i en kısa zamanda kısıp içine almış, bölgenin en mukavim noktalarını aynı anlarda tazyike başlamıştı. Bu taktik, hücumla uğrayan tarafların birbirlerine yardımını önlüyordu.¹²²

Cengiz Han bu sefer esnasında Buhara'yı kuşattı. Buhara'yı müdafaa eden Harezmi kuvvetleri bu kuşatmayı yarmayı ve etkisiz kılmayı denemişlerse de bunu başaramamışlardı. Neticede kuşatma karşısında fazla dayanamayan müdafii kuvvetlerin bir kısmı şehri terk etmiş ve şehir ahalisi çaresiz teslim olmak durumunda

¹²¹ Kafesoğlu; a.g.e, s. 253

¹²² Kafesoğlu; a.g.e, a.y.

kalmıştır(Şubat 1220). Buhara'yı teslim alan Cengiz Han kuvvetleri şehirde büyük bir katliam yaparak şehir savunucularını imha ederken diğer yandan şehirde büyük bir sistemli yağma yapılmıştır.¹²³

Bu esnada Otrar muhasarası devam etmektedir. Bu muhasara rivayetlere göre beş ay kadar sürmüş ve bu mücadele esnasında hem Moğollar hem de müdafiler büyük kayıplar vermişlerdir. Ancak muhasaranın uzun sürmesi şehri müdafaa eden birlikleri ve şehir halkını sıkıntıya sevk etmiş dışarıdan yardım görülmemiş olması müdafaayı zayıflatmış ve askerlerde ümitsizlik hâkim olmaya başlamıştır. Hacib Karaca ümitsizlik içinde uzlaşma yolları aramaktaysa da Otrar Valisi İnalçık uzlaşmayı reddetmektedir. Çünkü bütün bu savaşın müsebbibinin kendisi olduğunu ve teslim olduğu takdirde cezalandırılacağını bilmektedir. Fakat Karaca bir akşam savaşa son vererek yanında kalabalık bir askeri kuvvetle şehri terk etti. Karaca'nın çıktığı "Süfihane Kapısı"ndan şehre giren Moğollar Otrar'ı işgal altına aldılar. Karaca maiyeti ile birlikte yakalanıp Çağatay ve Ogeday'ın huzuruna götürülmüş, şehir ve İnalçık ile birlikte direnen kuvvetler hakkında bilgiler verdikten sonra arkadaşları ve beraberindeki askerlerle birlikte öldürülmüştür. Çağatay ve Ogeday, Karaca'yı ve maiyetini imha ederken "kendi memleketine ihanet edenlerden vefa ummak boştur" düsturu ile hareket etmişlerdir.¹²⁴ Şehir tamamen işgal ve edilip ele geçirildikten sonra canlı ele geçirilen vali İnalçık Cengiz Han'ın huzuruna gönderilmiş ve Cengiz Han'ın emri ile işkence edilerek öldürülmüştür.

Buhara'yı ele geçiren Cengiz Han, Semerkand'a yürümüş ve Semerkant yakınlarında Kök Saray'da otağını kurmuştur. Bu arada Otrar'ı ele geçiren Oğulları Çağatay ve Ogeday'ın da katılımı ile daha da güçlenen Cengiz Han Semerkant'ı kuşatmıştır. Şehir müdafilerinden bir piyade birliğinin huruç teşebbüsü başarısızlıkla

¹²³ Grousset; a, g,e, s.234

¹²⁴ Kafesoğlu; a,g,e, s. 254

sonuçlanınca Semerkant ahalisinin ve müdafilerin azmi kırıldı ve şehri teslim etme ya da direnme noktasında görüş ayrılıkları belirdi. Neticede Kadı, Şeyhülislam ve şehir ileri gelenlerinden bir heyet Cengiz Han'a gönderildi ve şehir Moğollara teslim edildi. Bu kararda etkin olduğu düşünülen Harezmsah ordusu mensupları da Cengiz'in gazabından kurtulamadılar. Zira Cengiz Han'ın emri gereği sadece Kadı, Şeyhülislam ile bunların akrabaları ve onlara sığınmış olan komşuları taarruzdan müstesna tutuldu. Bunların dışında bütün Semerkant ahali katledildi. Diğer yandan bir virâne haline gelen şehir günlerce sistemli bir şekilde yağma edildi.¹²⁵

Otrar hadisesi ile başlayan Moğol seferi neticesinde; “Cengiz Han'ın seri hareketi ve amansız muharebe tarzı ile Harezmsahlar İmparatorluğu'nun kapısını, en mühim müstahkem mevkiilerini, en mukavim şehirlerini, en kalabalık garnizonlarını nihayet üç dört ay zarfında zapt, tahrip ve imha etmek suretiyle belki kendisinin de önceden tasavvur edemediği kadar kısa zamanda muazzam muvaffakiyete ulaşmıştı”.¹²⁶

Sultan Alâeddin Muhammed'in ordularının ortadan kaldırılması ile gerçekleşen Maverâünnehir'in işgali bütün imparatorluğun sükûtu demektir. Yalnız burada Harezmsahlar Devleti'nin ortadan kaldırılmasını temin edecek Moğollar nazarında iki hamle daha kalmıştı. Bunlardan birincisi sultan ile rekabet halinde olan validesi Terken Hatun'un ele geçirilmesi ve imparatorluğun kalbi Harezm'in zaptı, diğeri de Sultan Alâeddin Muhammed'in etrafına yeni kuvvetler toplamasına imkân bırakmadan ele geçirilmesi idi.

Cengiz Han, Harezm imparatorluğunun merkezi Harezm bölgesini ve Gürgenc'i muhasara için oğulları ile birlikte hareket etti ve Gürgenc'i muhasara altına aldı. Tabii engeller dolayısı ile savunması kolay bir yer olan bu mıntıka aynı zamanda Terken

¹²⁵ Kafesoğlu; a,g,e, s. 265

¹²⁶ Kafesoğlu; a,g,e, s.265

Hatun gibi muktedir bir kişi öncülüğünde müdafaa edilmekte, Gürgenç ahalisi de Terken Hatuna sadakatle bağılı durumdadır. Bu hususları dikkate alan Cengiz Han oğlu Alâeddin Muhammed ile siyasî rekabet içinde olan Terken Hatun'un güvenini kazanmak ve bu rekabetten istifade etmek için ona elçi yollamıştır. Terken Hatun'a ülkesine karşılık Moğol ordularına mukavemet edilmemesini teklif etmiştir. Sultan Alâeddin Muhammed'in kaçtığı ve ülkesinin istila edildiğı bu ortamda Terken Hatun yapılan bu tekliften incinmiş ve sadık adamlarını alarak Harezm ülkesinin pay-ı tahtı Gürgenç'i bırakarak Horasan'a doğru hareket etmiştir. Ancak kendisini takip eden Cebe ve Subitay komutasındaki Moğol kuvvetleri Horasan'ın Yazır bölgesindeki İlal Kalesi'nde kuşattılar, neticede Terken Hatun ve maiyetini esir alarak Cengiz Han'a gönderdiler.¹²⁷ Terken Hatun Cengiz Han'ın Karakurum'daki sarayında 1232'de ölümüne kadar sefil bir hayat yaşamıştır.

Harezmşahlar Devleti'nin başkenti Gürgenç Moğollara karşı ordusu ve halkı ile beraber zorlu bir müdafaa sergilemiştir. Moğollar bu şiddetli mücadele neticesinde Gürgenç'i teslim almışlar, ancak bu esnada şehir tamamen enkaz haline gelip yıkılmış ve harap olmuştur (Mayıs 1221). "Daha sonra Ceyhun'un önündeki büyük bendin kapakları açılacak ve şehir tamamen yok edilecektir. İnanılması güç ama böylece XIII. Yüzyıl başında Doğu'nun en büyük Türk-İslam devletinin başkenti; medreseleri, kütüphaneleri ve sayısız abidevî yapılarıyla dönemin en işlek ticaret merkezi, hemen hiçbir iz bırakmadan ortadan kalkmıştır."¹²⁸ Gürgenç'in Moğolların eline geçmesi ile birlikte birlikte Harezmşahlar orduları da kesin olarak mağlubiyete uğramışlardır.

Sultan Muhammed Harezmşah, Moğol orduları bütün Maverâünnehir'i kaplayınca Semerkand'dan ayrılıp Belh'e gelmişti. Sahip olduğu şehirler Moğollar tarafından birer birer istila edilirken Sultan Alâeddin Muhammed, içine düştüğü

¹²⁷ Kafesoğlu; a.g.e, s. 270

¹²⁸ Yazıcı; a.g.e, s.368

korkunun esiri olarak, onlara karşı mukavemet edebilecek bir müdafaa oluşturmayı başaramadı. Moğolların Maveraünnehir'e girmelerinden sonra Ceyhun'u geçmelerini engellemeye yönelik teşebbüslerde bulundu. Semerkant'a yardımcı kuvvetler gönderdi, ancak başarıya ulaşacağına kendisi de inanmıyordu. Bundan dolayı kaçmaya daha meyilli idi. Nitekim öyle de yaptı.¹²⁹

Cengiz Han, Sultan Alâeddin Muhammed'i yakalamak üzere komutanlarından Cebe, Subitay ve Tokuçar Noyanları görevlendirmişti. Sultan Alâeddin Muhammed bu takipten kurtulmak ve Moğollara karşı bir direnç oluşturabilmek için Ceyhun sahilini terk ederek Horasan istikametine çekildi. Moğolların Belh'i ele geçirmesi üzerine Kazvin istikametine kaçtı. Bu Arada Moğollar Nişabur'u ele geçirdiler ve takibe devam ettiler. Sultan bu arada Irak istikametine çekilmeye devam etti. Moğolların yaklaştığı haberini alınca Hemedan ile İsfahan arasındaki Ferrezin Kalesi'ne yöneldi. Sultan Alâeddin Muhammed, Moğolların Ferrezin Kalesi'ni istilaları sırasında kendisini zor kurtarmış ve bir kaç adamı ile birlikte Mazenderan istikametine kaçmıştı. Fakat Moğolların bütün Mazenderan ve Taberistan'da sultanı takip ve aramakta oldukları görülünce yakınlarının tavsiyesi ile en emin yer olarak seçilen Hazar Denizi'nin güneydoğu sahilinde Abeskün Adaları'ndan birine sığındı.¹³⁰

Sultan Muhammed, yanındakilerle beraber bir sandalda, Nesevi'nin ifadesiyle, "ne ecdadının ne de kendisinin malik olduğu topraklarda barınacak bir yer bulamamak teessürü içinde", herkes tarafından terk edilmiş bir sürgün gibi adaya doğru ilerliyordu. Son senelerin ağır üzüntüleri arasında, başta annesi Terken Hatun olmak üzere, saray kadınlarının ve sahip olduğu bütün zenginliklerin Moğolların eline geçmiş olması onu derin bir teessüre sevk etmiş, bu cümleden olarak o ölümü yaşamaya tercih eder olmuştu. Adaya çıktığı zaman ciğerlerinden muzdaripti. Büyük bir yalnızlık ve

¹²⁹ Özaydın; a.g.md, s. 911.

¹³⁰ Kafesoğlu; a.g.e, s. 281

çaresizlik içinde olan sultan maiyetindekilere; *“Sahip olduğum bütün şu yerlerden bana mezar olacak bir yer kalmadı. Bu dünya filhakika üstünde bulunulan mesken değildir; Yeryüzündeki şeylere güvenmek hayal ve gaflete kapılmak demektir. Dünya bir kapısından girilip diğer kapısından çıkılan bir ribattır, bunu görün ve ibret alın”* ¹³¹ diyerek teessürünü onlarla paylaşmaktaydı.

Sultanın üç oğlu: Celaleddin, Ak-Sultan ve veliaht Uzlah-şah babaları ile beraberdiler. Hasta sultan, ölümünden kısa bir süre önce hayatının hemen hemen tek müstakil kararlarından birini verdi. Bütün maiyetindekilerin huzurunda sarsılan hanedanı yıkılma tehlikesinden koruyacak ve gevşeyen saltanat dizginlerine hâkim olabilecek kabiliyette gördüğü oğlu Celaleddin’i yeni veliaht tayin etti. Herkesin onun bayrağı altında birleşmesini tavsiye ederek kendi kılıcını eliyle Celaleddin’in beline kuşattı. Bu hadiseden bir müddet sonra da Sultan vefat etti (1220).¹³²

Netice itibariyle İran, Maveraünnehir, Horasan, Afganistan, Harezmi ve Türkistan da hâkim olan, büyük bir imparatorluk haline gelmiş bulunan Harezmişahlar Devleti, Sultan Alâeddin Muhammed’in vefatı ve Terken Hatun’un esareti ile siyaset sahnesinden silinmişti. Her ne kadar Sultan Alâeddin Muhammed’in halef tayin ettiği Celaleddin, devleti yeniden güçlendirmeye ve yaşatmaya çalışmışsa da yanlış politikalar ve siyasî ihtiraslarının neticesi olarak bunu başaramamıştır. Böyle bir sonuçta Sultan Alâeddin Muhammed’in Moğollara karşı, özelde ise Cengiz Han’ı hafife alan yanlış politikalarının etkisi mutlaklıktır. Devletin çöküşünün, Otrar hadisesi ile başlayan bir sürecin ve kargaşa ortamının neticesinde gerçekleşmesi Moğollara ve Cengiz Han’a karşı hatalı politikalar takip edildiği tespitimizi doğrulamaktadır.

¹³¹ Necip Asım; Celâlüttin Harezmişah, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 36

¹³² Kafesoğlu; a.g, e, s. 283

b-Celaledin Mengübirtî'nin Harezşahların sultanı olması ve Yassıçimen Savaşı öncesindeki faaliyetleri

Celaledin Mengübirtî'nin babası tarafından çok takdir edilmesi ve merkezde alıkonulmasına rağmen, onun babasının halefi olması hususundaki şansı büyük annesi Terken Hatun tarafından azaltılıyordu. Terken Hatun, imparatorluk ordusunda, kendi soyundan olan Kanglı-Kıpçak asıllı savaşı Türk unsurlarına yer vererek tasavvurlarını gerçekleştirmeye uygun bir ortam hazırlamış idi. O ordu komutanlarının çoğunu, akrabası olan emirlerden tayin etmişti. Bu derece nüfuz ve kudret sahibi olan Terken Hatun'un veliahtlık meselesinde söz sahibi olacağı kesindi. Terken Hatun kendisi gibi Kanglı bir kadından doğan torunu Kutbeddin Uzluk-Şah'ı veliaht tayin ettirmiş idi.¹³³ Uzluk-Şah'a Harizm, Horasan ve Mazenderan gibi en mühim eyaletler verilmiş idi. Bu durum bir bakıma Celaledin Mengübirtî'ye saltanat yolunu kapamış gibi görünüyordu. Ancak yukarıda izah ettiğimiz Harezşah-Moğol rekabeti, beraberinde yaşanan Moğol saldırıları ve Terken Hatun'un esareti, Harezşahlar Devleti'nin sonunu hazırlamak gibi kötü bir sonuca işaret etse de Celaledin Mengübirtî'ye Harezşahlar Devleti'nin saltanat yolunu açmış görünmektedir.

Sultan Alaaddin Muhammed ölümünden birkaç gün evvel beraberinde bulunan oğulları Celaledin, Ak-Şah ve veliaht Uzluk-Şah'ı çağırarak, hanedanın sarsılan temelini yıkılmak üzere olduğunu söyledi ve "Mengübirtî'den başka öcümü alacak, bu hakareti silecek oğlum yoktur, onu halef nasb ediyorum. Kendisine itaat ediniz" diyerek, kılıcını eliyle büyük oğlunun beline bağladı.¹³⁴ Sultan bu hadiseden birkaç gün sonra vefat etti. Böylelikle Harezşahların Sultanlığı Celaledin Mengübirtî'ye geçmiş oldu.

¹³³ Necip Asım, a.g.e, s.23; Alaaddin Ata Melik Cüveynî; a.g.e, s. 337

¹³⁴ Taneri; a.g.e, s.20

Sultan Alâeddin Muhammed'in Celaleddin Mengüberti'yi kendisine veliaht tayin ettiği bilgisini İbrahim Kafesoğlu Nesevi'den naklen verirken bir diğer kaynak olan Cüveynî'nin Tarih-i Cihan Güşa'sında bu hususta bir malumat yer almamaktadır. Ancak başlangıçta her ne kadar Sultan validesi Terken Hatun'un tesiri ile Uzluk-Şah'ı veliaht tayin etmiş olsa da devletin içine düştüğü durumu dikkate alarak büyük oğlu Celaleddin Mengüberti'yi devleti derleyip toparlayacak yegâne kişi olarak görüp, sonradan onu veliaht tayin etmiş olması muhtemeldir. Bizce Sultan Alâeddin Muhammed'in vefatından sonra kardeşlerinin Celaleddin Mengüberti'ye karşı giriştikleri mücadele onun veliaht tayin edilmiş olduğuna işaret etmektedir. Cüveynî, sultanlık meselesinde şehzadelelerin Uzluk-Şah'ı benimseyenler ve Celaleddin Mengübertiyi benimseyenler şeklinde bölündüğünü ancak devlet büyüklerinin âlim ve seçkinlerin çoğunun Celaleddin Mengüberti'nin tarafını tutup ona bağlılık gösterdiklerini ifade etmektedir.¹³⁵

Sultan Alâeddin Muhammed'in bu veliaht tayini diğer oğulları Ak-Şah ve Uzluk-Şah'ı memnun etmedi. Sultan Alâeddin Muhammed'in vefatından sonra Celaleddin ve kardeşleri başkent Gürgenç'e geldiler. Burada Kutluk Han Tuşi Pehlivan'ın mensup olduğu Bayagut kabilesinde yedi bin asker Uzluk-Şah'a bağlı idi. Uzluk-Şah ile Ak-Şah Celaleddin'e karşı olan emirlerle anlaşarak onu öldürmek için bir komplo hazırladılar. Bu komployu haber alan Celaleddin, Timur Melik komutasındaki üç yüz süvari ile Horasan'ın dağlık tarafına daha sonra da Nesa'ya çekildi.¹³⁶ Şehzadeler ve taraftarları ise üç gün Harezmi'de kaldıktan sonra onun arkasından Horasan'a gittiler. Moğol baskısı yüzünden Harezmi'yi terk eden Ak-Şah ve Uzluk-Şah Nişabur yakınlarında kendilerini takip eden Moğollarla çarpışmak zorunda kaldılar. Önce mağlup olan Moğollar daha sonra yetişen yardımcı kuvvetler sayesinde galip

¹³⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveynî; a.g.e, s.337

¹³⁶ A.g.e, s.337-338

gelerek Őhzadeleri öldürdüler.¹³⁷ Böylece Celaleddin'e karŐı baŐlatılan saltanat mücadelesi bir dűŐman kuvvetin taarruzu neticesinde Celaleddin lehine sonuŐlandırılmıŐ oldu. Bu aslında Celaleddin iŐin kaderin bir cilvesidir. Zira saltanata giden yolda rakibi Terken Hatun'un esareti ve veliaht tayin edildikten sonra kendisine karŐı mücadeleye baŐlayan kardeŐlerinin de ortadan kaldırılması MoĐollar sayesinde olmuŐtur.

Saltanatta tek kalan Celaleddin MoĐollara karŐı mücadeleye devam kararı aldı. Harezm'e gelerek GűrgenŐ'i ele geŐirmiŐ olan MoĐollara karŐı emirlerine ve sınır beylerine haber yollayarak kendisine katılmalarını istedi. Fakat MoĐolların yaklaŐması űzerine Zevcen civarındaki Kahire Kalesine gitti. Kale hazinesindeki bir kısım altınları maiyetindekilere daĐıttıktan sonra Gazne'ye geldi ve halk tarafından sevinŐle karŐılandı(Mart 1221). Celaleddin daha sonra Veliyon kalesini kuŐatan MoĐollara hűcum ederek onları bozguna uĐrattı. Cengiz Han maĐlubiyet haberini alınca Őiki Kutugu Noyan kumandasında yeni bir kuvvet gűnderdi. Parvan mevkiinde yapılan savaŐta MoĐollar maĐlup oldu. Ancak ganimetlerin bűlűŐlmesi sırasında Celaleddin'in kumandanları arasında anlaŐmazlık Őıktı.¹³⁸ Bu durum Celaleddin'in henűz kumandanları űzerinde etkin bir nűfuza sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Sűz konusu ganimet itilafı bazı kumandanların askerleri ile birlikte Celaleddin'i terk etmelerine sebep oldu. Bu durum Celaleddin'in kuvvetlerini zayıflattı.

GeliŐmeleri haber alan Cengiz Han kalabalık bir ordu ile onu takibe baŐladı. Celaleddin de bu takibi űĐrenince Sind Nehri'ni geŐerek Hindistan'a sığınmaya karar verdi. Ancak Cengiz Han ona nehir kıyısında yetiŐti ve kuvvetlerini kuŐattı. Kuvvetlerinin MoĐol kuvvetlerine nazaran az olmasına rağmen Celaleddin MoĐol kuvvetlerinin merkezine hűcum ederek onları dağıttı. Cengiz Han atına binerek yakın

¹³⁷ Taneri, Aydın; "Celaleddin HarezmŐah", İslam Ansiklopedisi, Cilt VII. Tűrkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, s.248

¹³⁸ Necip Asım; a.g.e, s.54-55

muhafızları ile birlikte kaçmaya başladı. Zaferin Celaleddin tarafından kazanılmasına ramak kalmışken Cengiz Han'ın ihtiyattaki on bin kişilik kuvveti, Emin Melik komutasındaki Sultan Celaleddin'in ordusunun sağ cenahına saldırtıp bu kuvvetleri dağıtması ile durum Cengiz Han'ın lehine dönmüştür. Cengiz Han, Sultan Celaleddin'i sağ salim istediği için Moğol kuvvetleri onun bulunduğu cenaha gevşek bir saldırı yapmışlardır. Ancak Sultan Celaleddin bu durumu lehine değerlendirmiştir.

“Celaleddin nehrin kenarında bulunan annesinin ve haremini teşkil eden kadınların –Moğolların eline geçmemesi için- nehre atılmalarını emretti. Hepsi boğuldu. Celaleddin Moğol çemberinin çok daraldığı ve kurtuluş ümidinin kalmadığı anda, atını nehre sürdü ve karşı tarafa geçti. Onu, canını kurtaran Harezmliler takip etti.”¹³⁹

Sultan Celaleddin'in cesaretini ve kahramanlığını gören Cengiz Han ve Moğollar hayretten parmaklarını ısırıldılar.”Cengiz Han, onu uzun uzun seyrettikten sonra yanında bulunan oğullarına dönüp ‘Böyle bir oğula sahip olan babaya ne mutlu! Su ve ateş gibi iki bela girdabından kendini kurtarıp sahile vardı. O başımıza büyük işler açacak. Onun karşısında akıllı bir insan nasıl gafil durabilir’ ”¹⁴⁰ demiştir.

Cengiz Han Celaleddin'i takip için Hindistan'a bir kısım kuvvet göndermiş fakat Celaleddin'in Delhi istikametine doğru uzaklaşması bu takip hareketini sonuçsuz bırakmıştır. Celaleddin Mengübirti ise Hindistan'da imparatorluğu yeniden diriltecek bir hazırlık yapmaya başlamıştır.

Celaleddin Mengübirti Sin Nehri'ni geçmek suretiyle geldiği Hindistan'da Rana Şarta kumandasında Hintli askerlerden teşekkül eden bir piyade birliğinin saldırısına maruz kaldı. Ancak bu saldırıyı başarıyla bertaraf ederek bu birliğin silah ve teçhizatını da elde etti. Daha sonra Debdaba Usakun hâkimi Kabaca'nın kızı ile bir siyasi evlilik

¹³⁹ Necip Asım; a.g.e, s.55–56; Taneri, a.g.e, s.26

¹⁴⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveynî; a.g.e, s. 344

gerçekleştirdi.¹⁴¹ Bu arada Delhi Hükümdarı Şemseddin İltutmuş'a bir elçi göndererek kendisine uygun bir arazi talep etti. Fakat Celaleddin'in gücünden ve nüfuzundan çekinen İltutmuş bu talebi reddetti. Bu gelişme üzerine Celaleddin Kokar bölgesine yöneldi ve Kokar hâkimi Raca Kokar Sangin'e bir elçi gönderip ondan kızını istedi. Sangin bu talebi kabul ettiği gibi aynı zamanda oğlunu da büyük bir ordu ile Celaleddin'in emrine yolladı. Celaleddin Sangin'in oğluna Kutluğ Han unvanını verdi.¹⁴²

Bir müddet Hindistan'da kalan Sultan Celaleddin vaziyetini güçlendirmeye başladı. Ancak Delhi hükümdarı Şemseddin İltutmuş, Debdaba Usakin hâkimi Kabaca ve onların müttelikleri olan Hint hâkimleri Celaleddin'e karşı ittifak yaparak harekete geçtiler. Bu gelişmeler üzerine tehlikeyi fark eden Celaleddin yerine Cihan Pehlivan'ı naib tayin ederek Hindistan'dan ayrıldı (1224 yılı başları). Hâkimiyet alanı kesin belirli olmayan Cihan Pehlivan birkaç yıl Hindistan'da kaldı ise de Şemseddin İltutmuş'un baskılarına karşı koyamayarak o da Hindistan'dan ayrılıp 1230-1231'de yaklaşık yedi yüz süvari ile Irak-ı Acem'e geldi.¹⁴³

Celaleddin Kirman'a gelince buranın hâkimi Barak Hacib kendisine itaat etti. Bu esnada Celaleddin'in kardeşlerinden Gıyaseddin Pirşah Azerbaycan, Aran ve Irak-ı Acem'de, Salgurlular'dan Sa'd b. Zengi de Fars'ta hüküm sürmekteydi. Celaleddin Sa'd b. Zengi ile siyasi münasebetlere girişti ve onun kızı ile evlendi. Kardeşi Gıyaseddin Pirşah'ı bertaraf etmek için harekete geçerek Akuta mevkiinde mağlup etti. Kardeşi Gıyaseddin mücadeleyi kaybedince Celaleddin'in huzuruna gelerek itaat arz etti. Böylelikle Harezmşahlar Devleti'nin eski egemenlik alanlarının bir kısmında

¹⁴¹ Necip Asım; a.g.e, s.57

¹⁴² Alaaddin Ata Melik Cüveynî; a.g.e, s. 346; Taneri, a,g,md, s.249

¹⁴³ Taneri; a,g,md, s.249

hâkimiyet tesis ettiği gibi saltanatta da rakiplerini dize getirdiği için yapılan bir törenle Harezmşahların yeni Sultanı olarak tahta oturdu.¹⁴⁴

Bütün İran'ı itaat altına Sultan Celaleddin Azerbaycan'ı devletine katmak için harekete geçti ve Meraga'yı teslim aldı. Meraga'yı zapt ettikten sonra Tebriz üzerine yürüdü ve 1225 yılı Temmuz ayında bu şehri zapt etti. Tebriz'e hâkim olan Azerbaycan Atabeyi Özbek Sultan Celaleddin'in seferini haber alınca Tebriz'i terk etmişti. Tebriz'de kalan Özbek'in eşi Melike Hatun da kendilerinin ve maiyetlerinin affı ve istedikleri yere gitmelerine müsaade edilmesi şartıyla kenti Sultana teslim etmişlerdi.¹⁴⁵ Sultan Celaleddin Tebriz'i ele geçirince Melike Hatun Hoy'a gitmiş ve buraya yerleşmiştir.¹⁴⁶

Tebriz'in zaptı ile Azerbaycan'ı tamamen ilhak eden Sultan Celaleddin daha sonra Gürcistan seferine çıktı. Bu sefer esnasında Gürcülerin Şeluh ve İvane komutasında hazırladıkları kuvvetleri mağlup edip Kerbi ve Zun şehirlerini zapt etti. Ancak Sultan Gürcistan'da iken Tebriz Reisi Nizameddin ve kardeşi Şemseddin Tuğrai isyan ettiler. İsyanı haber alan Sultan Tebriz'e dönerek Nizameddin'i öldürttü. Daha sonra Horasan veziri Orhan'ı ordu ile Gence'ye yolladı. Orhan Gence, Beylakan, Berdea, Şemkur ve Şiz'i zapt etti. Arran naibi Cemaleddin Kumni'nin de itaat etmesiyle Arran da ele geçirilmiş oldu.

Bu arada eski Azerbaycan Atabeyi Özbek'in eşi Sultan Tuğrul'un kızı Melike Hatun, Sultan Celaleddin'e elçi göndererek Özbek ile olan evliliğinin sona erdiğini ve Sultan ile evlenmek istediğini ilettiler. Sultan da kadının müsaade etmesi halinde bu teklifi kabul edebileceğini beyan etti. Neticede Tebriz Kadısı İzzü'd-din Kazvini Özbek ile Melike hatun arasındaki nikâhın bozulduğuna hükmetmesi üzerine Sultan Celaleddin ile

¹⁴⁴ Necip Asım; a.g.e, s.63

¹⁴⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveynî; a.g.e, s. 353

¹⁴⁶ Taneri; a.g.e, s.42

Melike Hatun arasında nikâh kıyıldı ve Sultan yeni hanımına Hoy mukataasına ilaveten Selmas ve Urmiye'yi ikta olarak verdi.¹⁴⁷

Sultan Celaleddin İran'a hâkim olmasına rağmen devletinin merkezi olarak İran'ı değil de Azerbaycan'ı tercih etmiş ve seferlerini Azerbaycan'a yöneltmiştir. Aydın Taneri'ye göre Sultanın İran yerine Azerbaycan'ı devletine merkez seçmesinde Azerbaycan'ı kuzey ve batı istikametinde yapacağı seferler için daha uygun bulmuş olması ve ezeli rakibi Moğolları İran'ın batısında karşılamayı planlamış olması etkili olmuştur. Ayrıca İran'ı tamamen hükmü altına almaktan zorlanmış olması da önemli bir faktördür.¹⁴⁸ Ancak bu tercihe rağmen Sultan Celaleddin Azerbaycan'a hâkim olma konusunda da birçok zorlukla karşılaşmış ve sürekli isyanlara maruz kalmıştır. Azerbaycan Harezmsâhların hâkim olduğu sahalarda isyan bayrağının en çok çekildiği yer olmuştur. Gence ve Tebriz'de peyderpey çıkan isyanlarda Sultanın buranın idaresini verdiği veziri Şerefü'l-mülk'ün kötü idaresi de etkili olmuştur.¹⁴⁹

Sultan Celaleddin isyanları bastırıp Tebriz'i kendisine başkent yaptıktan sonra tekrar Gürcistan seferine çıktı. Gürcistan'a yaptığı seferin temel maksadı Anadolu'ya yönelik batı istikametinde yapacağı seferlerde kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı devletini güvence altına almaktı. Gürcistan'a yaptığı bu ikinci seferde Tiflis'i hedef aldı ve 1226'da Tiflis'i zapt etti.¹⁵⁰ Sultan bu zafer yanında Tiflis'te büyük bir yağma ve katliam gerçekleştirdi. Hatta kiliselere yönelik olarak büyük bir tahribat yapıldı. Burak Hacib'in isyan haberini alınca Kirman'a gitti. Kirmandan tekrar Gürcistan'a dönen Sultan Celaleddin Ani ve Kars'ı kuşattı ise de bizzat iştirak ettiği bu muhasara sonuç vermedi. Bunun üzerine Sultan Gürcistan'ın kuzeyine ve Ahbaz' a seferler tertip edip büyük ganimetlerle Tiflis'e döndü. Veziri Şerefü'l-mülk'ü burada bırakarak Tebriz'e

¹⁴⁷ Necip Asım; a.g.e, s.73-74

¹⁴⁸ Taneri; a.g.e, s.40

¹⁴⁹ Taneri; a.g.e, s.47

¹⁵⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveynî; a.g.e, s.358

döndü. Sultan Ahlât muhasarası ile meşgul iken Gürcülerin kendisine karşı hazırlık içerisinde olduğu haberini aldı. Bu haber üzerine Gürcistana giden sultan Gürcülerin Tiflis'i ele geçirdiklerini fakat sultanın ordularıyla gelmesi üzerine burayı terk ettiklerini gördü. Gürcülerin Alan, Sabir, Laz ve Kıpçaklar'dan oluşturdukları müttefik kuvvetler ile Harezmşahlar ordusu Betak Gölü yakınlarında karşılaştılar ve neticede İvane komutasındaki müttefik kuvvetleri mağlup eden Sultan Celaleddin tekrar Tiflis'e yönelerek yine büyük bir katliam ve yağma gerçekleştirdi. Bu arada Şekan, Gag ve Kağızman gibi bazı kaleleri de ele geçirdi. Aydın Taneri'ye göre Sultan Celaleddin "dört sene zarfında (1225–1229) Tiflis'e ve belli başlı müstahkem mevkilere hâkim oldu. Ancak, giriştiği yağma ve tahrip harekâtı dolayısıyla, Gürcistan harap oldu. Diğer taraftan, iç meseleler, Moğol tehdidi ve Doğu Anadolu'daki faaliyeti sebebiyle bu kıta'ya dikkatini teksif edemedi."¹⁵¹

Sultan Celaleddin'in Abbasî Halifeliği ile olan münasebetlerine gelince bu münasebetleri Sultanın Azerbaycan ve Gürcistan'a yöneldiği 1225 yılının öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı zaman diliminde değerlendirmek doğru olur kanaatindeyiz.

Abbasi halifeleri ile Harezmşahlar arasındaki ilişkiler sultan Alâeddin Muhammed zamanında da çok iyi değildi. Arada şiddetli anlaşmazlıklar mevcuttu. Bu vesile ile Celaleddin Abbasilerin kendilerine karşı Moğollarla ittifak ya da temas halinde oldukları kanaatini taşımaktaydı. Bu hususta Halife Nasır'ı itham etmekte ve hatta Abbasi- Moğol ittifakına delil bulmak için hep bir arayış içerisindeydi. Bu vesile ile içinde Moğol elçilerin olduğu bir İsmailî kervanını da tevkif ettirmişti.¹⁵² Hindistan dönüşü Sultan Celaleddin Abbasî egemenliğinde bulunan Huzistan'a gitmiş ve kışı burada geçirmişti (1224). Hilafet arazisine karşı taarruz niyetinde olan Sultan Celaleddin bir öncü kuvvet göndererek Heface Kalesi'ni ele geçirdi. Diğer yandan elçisi

¹⁵¹ Taneri; a.g.e, s.51

¹⁵² Taneri; a.g.e, s.52

Ziyau'l-Mülk'ü halifelik divanına göndererek halifeden Harezmlılara yardımcı olmasını talep etti. Ancak Halife Nasır sultanın kendi egemenlik sahaları ile ilgili niyetlerini tahmin ettiği için bu ittifak talebi reddedildi. Bunun üzerine Harezm kuvvetleri başlarında bizzat sultan olduğu halde Tuster şehrini kuşattı ve ele geçirdi. Daha sonra Basra istikametine yöneldi ve Basra'yı kuşattı. Basra kuşatılırken Kuş Timur komutasındaki Abbasî kuvvetlerinin geldiğini öğrenince kuşatmayı kaldırıp Bağdat yakınlarındaki Bakuba'ya geldi. Bağdat'ı kuşatmaktan vazgeçen sultan Dakuka'yı muhasara ile ele geçirdi ve yağmaladı. Akabinde sultan Bezavic şehrini de ele geçirdi.

Halife Nasır Sultanı Irak'tan atmak için Kuş Timur komutasında bir kuvveti üzerine gönderirken Erbil hâkimi Muzafferü'd-din Gökbörü'den de yardım talep etti. Bu vaziyet karşısında Sultan Celaleddin Kuş Timur'a elçi göndererek “halifeden yardım görür ve cesaret alır ise, onun düşmanlarını def edecek yegâne insan olduğu”¹⁵³ mesajını yollayarak sulh talep etti. Ancak bu talep reddedilince sultan Kuş Timur ile muharebe ederek onu mağlup etti ve aynı zamanda yardıma gelen Muzafferü'd-din Gökbörü'nün ağırlıklarını yağma ile onun kuvvetlerini de dağıttı. Kuş Timur Bağdat istikametine çekilirken Muzafferü'd-din aman dileyip sultanın emrine girmiştir.

Sultan Celaleddin Azerbaycan'a yöneldiği 1225 senesinde halife Nasır ölmüş yerine Zahir halife olmuştur. Zahir'in hilafetini müjdeleyen elçiler İbn Attaf ve Razi Sultan Celaleddin'in huzuruna gelmişler. Sultan da Bağdat'a dönen halifenin elçilerine refakat eden bir Harezm elçisi ve hediyeler yollamış ancak bu heyet Bağdat'a varmadan Zahir de vefat etmiştir.¹⁵⁴

Halife Zahir'den sonra Abbasi hilafeti Muntasır'a geçmiştir. Halife Muntasır Sultan Celaleddin'in Ahlât'ı kuşattığı sırada kendisine Sadü'd-din'i elçi olarak yollamış

¹⁵³ Taneri; a.g.e, s.53

¹⁵⁴ Necip Asım; a.g.e, s.107

bir kısım taleplerde bulunmuştur. Bu taleplerin bazılarını kabul eden sultan Ahlât muhasarasının kaldırılması hususundaki talebi reddetmiştir. Buna mukabil Sultan Harezm ülkesinde okunan hutbelerde halifenin adının zikredilmesi talebini kabul etmiştir. Ahlât muhasarasından sonra da elçiler gelmiş ve taraflar arasında dostluk pekiştirilmiştir.¹⁵⁵ Ancak bu dostluğun karşılıklı temkinli olmaya dayanan bir ilişki olduğunu da ifade etmek yararlı olacaktır. Zira Sultan Celaleddin'e hilafet makamı tarafından hiçbir zaman "sultan" unvanı ile hitap edilmemiş protokolde ya sultandan daha aşağı olan "hakan" ya da "şehinşah" unvanı verilmiştir. Buna mukabil Sultan Celaleddin'de Abbasi halifesini ömrünün sonuna kadar resmen tanımamış ve hiçbir zaman bastırıldığı paralarda halifenin adını zikretmemiştir.¹⁵⁶

Sultan Celaleddin, babası Sultan Alâeddin Muhammed'in vefatından sonraki dönemde Hindistan'a gitmiş, bir müddet burada kalarak güç ve kuvvet toplamıştır. Buradan ayrılarak İran bölgesine gelip Tebriz'i kendine başkent yaparak Azerbaycan ve Gürcistan seferleri ile Kafkasya'ya hâkim olmuştur. Bu arada İran bölgesindeki bir diğer güç olan İsmailileri de kendine bağlayarak İran üzerinde tamamen hâkim olmuştur. Diğer yandan Irak seferi ile kendisini Abbasi Halifeliğine kabul ettirmiştir. On yıllık bir serüvenin sonunda Sultan Celaleddin Harezmşahlar Devleti'ini babası Sultan Alâeddin Muhammed dönemindeki güç ve hâkimiyet noktasına getirmeyi başarmıştır. Böylelikle Moğollara karşı rekabet edebilecek bir konuma da gelmiştir.

¹⁵⁵ Taneri; a.g.e, s.55

¹⁵⁶ Taneri; a.g.e, s.55–56

III. BÖLÜM

YASSIÇİMEN SAVAŞI

A- Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Yassıçimen Savaşı Öncesindeki Siyasî Faaliyetleri

1220 yılında Sultan I.İzzeddin Keykavus'un çok genç yaşta beklenmedik ölümü, Anadolu Selçuklu Devlet adamlarını ve komutanlarını, güç bir sorun ile karşı karşıya getirdi. Sultan I.İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra Selçuklu tahtına geçecek bir oğlunun olmaması veya rivayete göre çok küçük yaşta bulunması sebebiyle, Selçuklu ailesinden sultan olacak birisinin tespiti için başta vezir Mecdüddin Ebubekir olmak üzere, devletin ileri gelen erkânı toplanıp saltanat adayları olan Erzurum meliki Mugisüddin Tuğrulşah, Koyluhisar Meliki Celaleddin Keyferidun ve Minşar Kalesinde hapiste bulunan Alâeddin Keykubad'ın durumlarını müzakere ettiler. Bu arada Melik Alâeddin Keykubad daha önce İzzeddin Keykavus'a karşı giriştiği taht mücadelesinde yenilmiş ve Sultan İzzeddin Keykavus'un talimatı ile Malatya yakınlarındaki Minşar Kalesine hapsedilmişti.¹⁵⁷ Neticede Alâeddin Keykubad'ın tahta geçirilmesine karar verdiler. Söz konusu Kararı tebliğ görevini daha önce Melik Alâeddin Keykubad'ı Malatya'ya götürüp hapseden Seyfeddin Ayaba -bu süreçte onu incittiğini düşündüğünden kendisini de affettirmek gayesiyle- gönüllü olarak üstlendi.¹⁵⁸ Hapisten çıkarılan Alâeddin Keykubad, Sivas'a gelerek büyük bir törenle Türkiye Selçuklu tahtına oturdu. Bir süre sonra intikal ettiği Başkent Konya' da da görkemli merasimler neticesinde saltanat tahtına çıktı.¹⁵⁹

Sultan I.Alâeddin Keykubad, devlet adamlarının ve komutanların seçim ve tercihi ile iş başına getirilmiştir. Bu seçim ve tercihte, diğer adaylara göre Sultan

¹⁵⁷ İbn Bibi (1996); a.g.e, s, 160.

¹⁵⁸ İbn Bibi (1996); a.g.e, s, 222.

¹⁵⁹ Sevim, Ali; Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s,168-169.

I.Alâeddin Keykubad'ın sahip olduğu üstün meziyetlerin ve özelliklerin başlıca rolü olmuştur. Onun kindarlık, kıskançlık ve sert tutumu gibi özellikleri ise, göz önüne alınmamıştır. Sultan I.Alâeddin Keykubad için Sivas, Kayseri, Aksaray ve Konya'da yapılan karşılama, uğurlama, kutlama, başsağlığı dileme ve biat törenleri son derece görkemli geçmiştir. Bu törenlerde sivil ve asker devlet erkânının Keykubad'a gösterdikleri büyük ilgiyi normal ve doğal karşılamak gerekir. Çünkü onlar, yeni yönetimde de yerlerini korumak ve sağlamlaştırmak kaygısındaydılar. Fakat burada ahiler ve iğdişler¹⁶⁰ gibi sosyal zümreler ile halkın Keykubad'a gösterdiği büyük ilgi, son derece anlamlıdır. Öyle anlaşılıyor ki bu büyük ilginin temelinde bu zümreler ile halkın kendi devletine ve hükümdarlarına sahip çıkma gibi bir düşünce yatmaktaydı. Çünkü Keykubad'ın sekiz sene gibi uzun bir süre hapiste tutulmasıyla kendisine ağır bir mağduriyet hayatı yaşattırılmıştı. Bu durum ise, merhamet duyguları çok yüksek olan Türk halkı ile sosyal zümrelerin vicdanını son derece rahatsız etmişti. Dolayısıyla Türk halkı ve zamanın en önemli sosyal zümreleri bu tahta çıkarılma olayını bir mağduriyetin telafisi olarak görmüşler ve değerlendirmişlerdir. Öte yandan Selçuklu sultanları da devlet içinde resmi bir görevleri olup olmamasına bakmaksızın ahiler ve iğdişler gibi sosyal zümreleri daima itibarlı tutmuşlar ve onların güçlerinden zaman zaman faydalanmışlardır.¹⁶¹

¹⁶⁰ “İğdiş” sözü “beslemek, yetiştirmek, terbiye etmek” anlamına gelen eski Türkçe “igid-“ filinden yapılmış bir isim olup, “beslenmiş, yetiştirilmiş, terbiye edilmiş” demektir. İğdiş adı, ilk defa Karahanlı döneminde yazılmış ünlü siyaset kitabı Kutadgu Bilig’de geçer. Kutadgu Bilig’in yazarı Yusuf Has Hâcib’e göre, İğdişler, Karahanlı döneminde şehir halkının ve ordunun yiyecek ve mal ihtiyacını sağlamaktan sorumlu sosyal bir zümre idiler. Dolayısıyla kımız, süt, yün, yağ, yoğurt, peynir gibi yiyecekler ile evin rahatını temin eden yaygı ve keçe gibi malzemeler, hep İğdişler tarafından üretilirdi. XII. yüzyılın sonlarından itibaren Türkiye Selçuklularında da görülen bu zümre, Farsça kaynaklarda “igdişân”, Arapça kaynaklarda da “egâdişe” şeklinde anılmıştır. Başlarındaki reislere de “iğdiş başı”, “emir-i igdişân” veya “emîrû'l-egâdişe” denmiştir. İğdişlerin görevlerine gelince, bunlar vergi yazmak, vergi toplamak gibi genellikle malî işlerdi. İğdişler, tıpkı Ahiler gibi devlet protokolünde yer almışlar ve gerektiği zaman şehirlerinin savunmasına katılmışlardır.

¹⁶¹ Koca, Salim; “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı, Türkiyat araştırmaları Dergisi, Sayı: 25 Bahar 2009 Konya, s.16

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıktığı dönemde Moğol tehlikesi gittikçe artmaktaydı. Moğollar, Kafkasya ve Ortadoğu istikametinde büyük bir istila hareketine girişmişlerdi. “Bu durum Karşısında sultan Alâeddin Keykubad, sözkonusu istilanın Türkiye'ye de yönelebileceği düşüncesiyle, siyasî ve askerî önlemler alma gereği düydü. O, ağabeyi İzzeddin Keykavus zamanında ilişkilerin bozulduğu Eyyubilerle (Melik Eşref) evlilik suretiyle dostluk kurdu(1221), ayrıca Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük ve önemli kentlerin sur ve kalelerini yeniden süratle inşa ettirdi. Öte yandan Abbasi halifesinin de sultandan askerî yardım istemesi üzerine, sultan Emir Balaban Kutluğ'un komutasında beş beş bin kişilik bir Selçuklu askeri birliğini Bağdat'a gönderdi. Bununla birlikte Sultan, Moğollarla dostane bir siyaset uygulamayı yeğliyordu.”¹⁶²

Muhtemel bir Moğol saldırısına karşı gerekli önlemleri aldıktan sonra yazı Kayseri'de geçiren ve kısa vadede bir saldırı tehlikesi olmadığını gören sultan Alanya (Kalonoros-Alaiyye) seferine çıktı. Ticarî ve askerî önemi büyük olan Kalonoros'u (Alâiyye) karadan ve denizden kuşattı. Alanya hâkimi Kyr Vart'ın aman dilemesi üzerine şehir teslim alındı (1223). Sultan bir fermanla, şehrin Kalonoros olan adının kendi ismine izafeten “Alaiyye” olarak değiştirilmesini, kale ve şehrin yeniden imarını ve bir tersane inşasını emretti. Saray, cami, medrese, hamam gibi sosyal tesislerle yeniden inşa edilen Alanya, “ortaçağlarda Akdeniz'in ihracat ve ithalatın yapıldığı çok önemli bir ticaret limanı olarak büyük iktisadî faaliyetlerin merkezi durumuna geldikten başka, Selçukluların denizciliğe başlamaları yönünden de önemini bir kat daha arttırmıştır.”¹⁶³

Sultan I. Alâeddin Keykubad Alanyayı feth ettikten sonra Alanya-Antalya arasında bulunan Alara Kalesi'ni de ele geçirdi ve kışı geçirmek için Antalya'ya döndü.

¹⁶² Sevim; a.g.e, s.169.

¹⁶³ A.g.e, s.170

Bu esnada bazı emirlerin kendisini tahttan uzaklaştırmak ve kardeşi Koyluhisar Meliki Celaleddin Keyferidun'u sultan ilan etmek üzere bir komplo hazırlığında olduklarını öğrendi. Devlet içinde devlet gibi güçlü konuma gelen ve yetkileri itibariyle neredeyse sultanla yarışacak bir konumda olan bu beylerden kendisi de rahatsız olmuş ve bu yetki karmaşasından duyduğu rahatsızlığı zaman zaman dile getirmiştir. Emir Seyfeddin Ayaba'nın öncülüğünde hazırlanan komployu öğrenen sultan derhal Kayseri'ye bu emirlerin bir kısmını öldürtmek ve bir kısmını mahkûm ettirmek suretiyle bu sorunu çözmüş oldu.¹⁶⁴ Sultan emirlere karşı uyguladığı bu ceza neticesinde kendi hükümlerini daha kuvvetli ve güçlü bir duruma getirmiş oldu. Böylelikle sultan odaklı bir merkezîyetçi siyasî yapının tesis edilmesi sağlandı.

Karada Ermenilerin, denizde Kıbrıs Haçlılarının ve Avrupalı korsanların, tüccarlara saldırarak soygunlar yapması üzerine Türkiye-Suriye kervan yolunun ve Akdenizdeki ticaret güzergâhının güvenliği tehlikeye girmişti. Sultan I. Alâeddin Keykubad bu sorunu çözmek üzere Ermeni seferini tertip etti. Antalya'dan hareket eden Emir Ertokuş donanma gücüyle Anamur ve Silifke güzergâhındaki kaleleri ele geçirip Silifkeye kadar ilerledi. Karadan hareket eden bir kuvvet de Mut-Silifke istikametini ele geçirdi. Bu gelişme karşısında Ermeni kralı Hetum barış talep etmek zorunda kaldı (1225). Bu sefer ile Ermeni krallığı yeniden Selçuklu Devleti'ne eskiye nazaran daha ağır şartlarda tabi olmak zorunda kaldı. Sultan I. Alâeddin Keykubad İçel bölgesinin yönetimini Kamerüddin Lala'ya verirken Türkmenleri de bu bölgeye iskân ettirip İçel havalisinin Türkleşmesini sağlamıştır.¹⁶⁵

Anadolu Selçuklu Devleti'nin vasallığından çıkıp kendisine ve Melik Eşref'e karşı Mısır hükümdarı Melik Adil ve Sultan Celaleddin Harezmşah ile ittifak yapan Diyarbakır Artuklu Emiri Mesut'a karşı bir sefer tertip etti. Bu seferde Eyyubi ve

¹⁶⁴ İbn Bibi (1996), a.g.e, s.283 vd.

¹⁶⁵ Sevim; a.g.e, s.172

Artuklu kuvvetlerini mağlup edip Adıyaman, Kâhta ve Çemişkezek bölgesini Anadolu Selçuklu topraklarına kattı. Bu harbin neticesinde Sultan Celaleddin'in Doğu Anadolu bölgesinde Selçuklu sınırlarına dayanmasını ve yaklaşan Moğol tehlikesini dikkate alan Sultan I. Alâeddin Keykubad Eyyubilerle ve Artuklularla dostça ilişkiler kurmaya gayret etmiştir. Hatta bu çerçevede Melik Adil'in kızı Gaziye Hatun ile bir siyasi evlilik yaparak Eyyubilerle akrabalık tesisi etmiştir.

Erzincan Mengüçüklü Emiri Davudşah'ın Selçuklu tabiyetinden ayrılmak istemesi ve Erzurum Emiri Rükneddin Cihanşah, Sultan Celaleddin Harezşah ve Eyyubi hükümdarı Melik Eşref'i Sultan I. Alâeddin Keykubad'a karşı kışkırtması sultanı yeni bir sefere mecbur etti. Bu gelişmeleri Antalya'da haber alan Sultan I. Alâeddin Keykubad Kayseri'ye gelerek hazırladığı kuvvetleri Davudşah'ın üzerine gönderdi. Mengüçüklü kale ve şehirlerini birer birer ele geçirip Erzincan Mengüçüklü Devleti'ni ortadan kaldırdı. Neticede Divriği kolu hariç olmak üzere Mengüçüklülerin siyasi hâkimiyeti sona ermiş oldu.

Sultan I. Alâeddin Keykubad mevcut siyasî konjoktürü değerlendirip Harezşahlarla ve Eyyubilerle ilişkilerini bozmamak adına Erzurum Emiri Rukneddin Cihanşah'ın bağıllık ahdini kabul edip onun üzerine sefer tertip etmedi.

Moğoların Kırım ve çevresini özellikle Suğdak'ı istila etmeleri (1223) Karadeniz ticaretine büyük zarar vermiş idi. Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından görevlendirilen Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban emrindeki donanma kuvveti ile Suğdak'ı fethetti.¹⁶⁶ Bu sefer, Anadolu Selçuklu Devleti'nini ilk deniz aşırı faaliyeti olmuştur. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Mengüçüklülerle mücadelesini ve Suğdak seferini fırsat bilen Trabzon Rum İmparatorluğunun Ünye Samsun ve Sinop istikametine yönelik saldırıları

¹⁶⁶ İbn Bibi (1996), s.326–327

karşısında Sultan, oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev ve Mübarizüddin Ertokuş komutasında gönderdiği bir kuvvetle Trabzon'a kadar Karadeniz kıyılarını Rumlardan kurtarmıştır.¹⁶⁷

Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın siyasî ve askerî faaliyetleri neticesinde Anadolu'ya tamamen hâkim olduğu gibi Anadolu Türk birliğini de kurmaya muvaffak olmuştur. Selçuklu topraklarına yeni katılan yerlere-İçel'de olduğu gibi-Türkmenleri yerleştirerek Anadolunun Türkleştirilmesine de katkı sağlamıştır. Suğdak ve Alanya seferleri neticesinde Anadolu'yu deniz aşırı ticaretin de merkezi haline getirmiştir. Bu ticaretin sıhhati için ticaret yolları üzerinde hanlar ve kervansaraylar inşa ettirmiştir. Bu imar faaliyetleri ile daha güvenli bir ticaret ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁶⁸

B- Sultan I. Alâeddin Keykubad ile Sultan Celeddin Harezşah Arasındaki Münasebetler

Moğol istilasını sebebiyle Harezşahlar Devleti yıkılmış, bu istila hareketi neticesinde ordusunu ve devletini dağılmış vaziyette bulan Sultan Kutbeddin Muhammed, Moğollardan kaçarak geldiği Hazar kıyılarında vefat etmişti. Sultan Kutbeddin Muhammed'den sonra Harezşahlar Devleti'ni derleyip toparlamak ve yaşatmak görevi oğlu Celeddin Mengübirtî'ye düştü. Moğollara karşı başarılı bir mücadele sergileyerek çekile çekile Hindistan'a giden Celeddin Mengübirtî Hindistan'dan güçlenmiş olarak çıkıp tekrar Harezşah bölgesine ve İran'a döndü. 1225 yılında Azerbaycan'a gelerek Meraga kentini kendisine başkent yaparak hükümlerliğini burada sürdürüp Moğol istilasına karşı bu muhitte bir direnç oluşturmaya gayret etmekteydi. Sultan Celeddin Harezşah, bu maksatla Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad ile dostane bir ilişki tesis edip muhtemel bir Moğol saldırısı karşısında onunla ittifak kurmayı planladı.¹⁶⁹ İbn Bibî'nin kayıtlarına göre Sultan

¹⁶⁷ Sevim; a.g.e, s.175

¹⁶⁸ Turan, Refik; "Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu Siyaseti", Selçuk Dergisi, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Sayı:3, Haziran 1988. s.84-85

¹⁶⁹ Sevim; a.g.e, s.176

Celeddin Harezşah Moğollara karşı takip edilecek siyaseti tayin hususunda devlet büyükleri ile bir görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu istişare neticesinde devlet büyükleri “işlerin yoluna konulması ve emellere ulaşılması için en önemli yol olarak, Selçuklu soyundan büyük bir padişah olan, adaleti, insafı, mamur ülkesi bol hazineleri, güzel ahlakı, iyi şöhreti ile tanınan Rum ülkesinin maliki Sultan Alâeddin ile dostluk ve barış yollarını açmayı, onunla sevgi temellerini güçlendirmeyi, muhabbet kaidelerini yükseltmeyi ve sadakat yolunu tutmayı gördüler.”¹⁷⁰ Sultan Celeddin Harezşah, Sultan I.Alâeddin Keykubad ile dostluk tesis etmek üzere, elçi tayin ettiği Sadr-ı Azam Mücireddin Tahir Bin Harezmi’yi Anadolu’ya gönderdi. Yalnız, elçi sadece Anadolu Selçuklu Devleti ile değil aynı zamanda Suriye melikleri ile de görüşmeler yapmak ve onlarla Harezşahlar arasında dostluk tesis etmekle de görevlendirilmiştir.¹⁷¹ Sultan Celeddin Harezşah’ın, Mücireddin Tahir Bin Harezmi’ye dikte ettirip yolladığı mektubun içeriği şöyle idi;

“Kalp saflığının ve niyet iyiliğinin nesimini gönül burnuna ulaştıran, dostluk temellerini ve birlik bağlarını güçlendiren selam sesleri, samimiyet duaları, övgü görevleri ve medih vazifeleri, her an siz büyük sultanın, zamanın cemşidinin, devrin zulkarneyninin, dinin ve dünyanın büyüünün, İslam’ın ve Müslümanların kutbunun, yüce arşın büyük güneşin Allah’ın iki âlemde gölgesinin, Selçuk oğullarının övüncünün meliklerin ve sultanların melikinin, müminlerin emirinin, delilinin yüksek mertebeli meclisine yönelmektedir. Kaderin izni ve zamanın el vermesi ile sizinle bir araya gelme mutluluğunu kazanmak ve o şerefe nail olmak isteği o dereceye ulaştı ki en usta ve kıvrak kalem bile onu yazıya dökemez. ‘Fani bir şey, başka bir şeyi etkileyebilir mi?’ Her ne kadar bundan önce zamanın izin vermemesi ve şartların uygun düşmemesi yüzünden ayrı düşen dostların teselli kaynağı olan mektuplaşma ve haberleşme yolunu

¹⁷⁰ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.374 – 375

¹⁷¹ Necip Asım; a.g.e, s.69

açık tutmamış olsak da bundan sonra ayrılık gayrılık perdesini kaldırmak birlik ve beraberlik kalelerini fethetmek için çalışmalıyız.(...)

Aramızda, Allah'ın hamdi ve minneti ile cihat ve muharebe işlerinde yardımlaşma konusunda milliyet ve din birliği vardır. Bu konuda 'senin sevgi ve dostluğuna en uygun olan insan, dininde ve milliyetinde sana uygun olanıdır' denmiştir. Batı padişahları arasında sizin yüce makamınız, fitne fücurlarına karşı sağlam bir settir. Doğuda ise keskin kılıcımızla kâfirlerin fitne ateşini söndüren biziz. O halde böyle bir milliyet yakınlığıyla dostluk yolunu açık tutmalı, birlik dairesine girmeli, menfaatlerin sağlanmasında ve zararların önlenmesinde düşünce ve işbirliği içinde olmalı ve şöyle demeliyiz;

Ey insanlar, biz dostumuzu nerde bulacağız? Hangi yerde su ve ot birlikte bulunmaz?

Bu mektup şu anda bayraklarımızın bulunduğu Meraga şehrinde, her zaman mutluluk nurlarına ve sevinç ışıklarına sahip olmasını dilediğimiz kutlu meclisinize cemadiye'l- uhranın (Temmuz 1225) sonlarında yazılmıştır.

Allah'a hamd olsun, meclisinizin yüceliği, çabalarınızın uğuru ve desteği, devletinizin yardımıyla bizim devletimizin durumu düzelmiş, memleketimizin işleri yoluna girmiştir. Mutluluğumuzun sebepleri ve yöneticilik başarıları, halkımızın görüş birliği içerisinde olmasından, adamlarımızın güç birliği yapmasından, büyük meliklerin bizlere iteâtinden ve hanların sözüme uymasından doğmaktadır ve bu durum, bize miras kalmış ülkemizi elimizde tutmamızı, Tanrı adına birlik olmamızı sağlamaktadır.

Kutlu bayrağımız bu ülkeden ayrılıp Hint diyarına varınca orda geniş ve büyük bir toprak parçası kazandık. Bütün gücümüzü din düşmanlarından öç almak ve

Müslümanların kalbini soğutmak için harcadık. Şurası bir gerçektir ki, yüce makamınızın halkın desteğine ve iş bilir kimselerin yardımına mahzar olan devletimizin güçlü ve ülkemizin mamur olmasından memnuniyet duyuyorsunuz. Biz de sizin meclisinizin duyduğu her sevinçten ve mutluluktan kendimize hisse ve pay çıkarırız.

*Şimdi büyük insan; müçtehit âlim, mülkün direği, devletin, milletin, halkın ve dinin dayanağı, İslâm'ın ve Müslümanların şerefi, zamanın allamesi, devrin dâhisi Harezmi ve Horasan'ın iftiharî naiplerin meliki sultanların ve meliklerin kadîyü'l-kudatı, büyükler zincirinin baş halkası, övülenler zümresinin seçkini, saltanat ayanının kıdemlisi, devlet erkânının büyüğü Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî'yi, yakınlarının ve yardımcılarının eşliğinde, gerekli araç ve gereçle donanmış olarak size gönderiyorum. O, elçilerin kullandığı dili kullanarak aramızda dostluk yolunu açacak gönül aynasından ayrılık gayrılık tozunu kaldıracak birlik ve beraberlik kapısını aralayacaktır. Bundan sonra aramızda mektuplar gidip gelecek, sefirlerin ve tüccarların ziyaretleri artacaktır. Bunun için yüce meclisinizde –yüceliği daim olsun– sultanların meliki olan elçilerimizin sözlerini dikkate alın. Onun her söylediğini bizim sözümüz kabul edin. Ricalarımızın arzını ve istemediğimiz tekliflerin reddini, bizim samimiyetimize verin ve size karşı duyduğumuz samimi hislerden şüphe etmeyin.*¹⁷²

Söz konusu mektup Sultan Celaleddin Harezmsah Meraga kentini ele geçirip burayı kendine merkez tayin ettiği bir sırada hazırlanmış olup bu esnada ilerde başkent olacak olan Tebriz henüz Harezmsahların eline geçmemiştir. Dolayısı ile Sultan Celaleddin Harezmsah, Azerbaycan muhitine yeni gelmiş ve bu bölgeye tam manası ile hâkim değildir. “Celaleddin'in Azerbaycan'a gelir gelmez oradaki komşu hükümetleri bir tarafa bırakıp Garbin en kuvvetli devleti olan Anadolu Selçukluları Sultanı

¹⁷² İbn Bibi (1996); a.g.e, s.375–377

I.Alâeddin Keykubad'la dostane münasebetler kurmak ve hatta ittifak temin etmek teşebbüsü onun oralarda henüz yerleşme devresinde bulunması ve hususiyle Moğollar ve Gürcüler karşısında tehlikelerle çevrili olması ile alakalıdır.”¹⁷³ Sultan Celaleddin Harezmsah bu mektupta iki devlet arasında kurulmasını talep ettiği dostluğun, her iki sultanın da İslamiyet uğruna cihad etmekte olduğu, her iki devlet bünyesindeki toplumun da aynı din ve aynı milliyete mensup olduğu hususlarını dikkate alarak tarihi ve kültürel bir yakınlık temeline oturtmaya çalışmaktadır. Bu yakınlık beklide kurulacak dostluğun haklı gerekçelerini belirlemektedir.

Sultan Celaleddin Harezmsah'ın elçisi, Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî Kayseri'de Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın huzuruna çıktı. Sultan cömert kişilerin davranışına ve ferman sahibi padişahların âdetine uygun olarak onun mübarek gelişini yüceltmek için her şeyi yaptı. Ona elinden gelen izzet ve ikramı gösterdi. Karşılaşırken de el öpme yerine selamlaşıp kucaklaştılar. Görüşme tamamlandıktan sonra Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî ve beraberindeki heyet dinlenmeye çekildi.

Bu arada Sultan, Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî için attan, katırdan, erkek köleden ve elbiseden meydana gelen çok miktarda hediye ile hamam giderinin ve diğer görev dışı harcamalarının karşılığı olarak ona her gün iki bin dinar verilmesini emretti. Gezinti (seyran) sırasında onunla aynı hizada at sürdü. Söz konusu gezinti esnasında mevcut siyasî meselelerden, bir takım güçlüklerden olaylardan ve özellikle Moğol istilasını meselesinden bahsettiler. Bu istila karşısında Sultan Celaleddin'in verdiği mücadelelerden ve Moğollara karşı yaptığı savaşlardan bahsettiler.¹⁷⁴

Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Harezmsahların elçisi Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî'yi karşılarırken uyguladığı protokol aslında Sultan Celaleddin'e verdiği değeri ve Harezmsahlar Devleti ile yakınlık ve müttefik olma isteğini açıkça ifade

¹⁷³ Turan, Osman; Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.87

¹⁷⁴ İbn Bibi, (1996); a.g.e, s. 377

etmektedir. Özellikle elçiyi ayakta karşılaması elini öptürmemesi ve onu kucaklayarak selamlaması, verilen değeri ve gösterilen iltifatı ifade etmektedir. Ayrıca heyetle çıktığı gezintide de elçi ile aynı hizada at sürmesi iki devlet arasında tesis edilecek dostluğa ve misafirlere verilen değeri göstermektedir.

Bu görüşmelerde iki devlet arasında dostluk tesisine kara verildi. Elçinin karşılanması ve ağırlanış biçimi bunu göstermekle beraber, sözkonusu dostluğun nişanesi olmak üzere Sultan Celaleddin Harezmsah'ın Şiraz Atabeyi Ebu Bekir'in kız kardeşinden olan kızının da Sultan I.Alâeddin Keykubat'ın oğlu Keyhüsrev'e namzed olması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁵

Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî ve beraberindeki heyetin geri dönüş vakti gelince sultan I.Alâeddin Keykubat elçiye ve heyete izzet ve ikramda bulundu. Devlet hazinesinden (Hazine-iAmire) 10 bin sultanî altın, adamlarının gönlünü alması için 30 bin dirhem (gümüş akçe), beş rahvan katır, dağ yapılı 10 iğdiş at, 10 Kıpçak, Rum ve Rus köle, yine aynı milletlerden 10 cariye, yüksek, orta ve düşük boylardan meydana gelen 20 hilatın¹⁷⁶ verilmesini emretti.¹⁷⁷

Heyet veda ederken, Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî'nin getirdiği mektuba cevap olarak Sultan Celaleddin Harezmsah'a Tuğrâ-yi Esedabadî'nin kaleminden çıkan şu mektubu Harezmsah heyeti ile birlikte gidecek olan hususî elçisi Emir Selahaddin ile gönderdi:

“Yüce ve ulu Allahın iftihar cevherlerinin tamamını ve büyüklük özelliklerinin tümünü şerefli tabiatına ve latif zatına kattığı siz azametli sultanın, büyük padişahın, insanların efendisinin, ikinci İskenderin¹⁷⁸ âlemin sahib kıranı'nın,¹⁷⁹ dünyanın ve

¹⁷⁵ Turan (1988); a.g.e, s.88

¹⁷⁶ Hilat; Sultanların, ödüllendirmek ve gönül almak için birine giydirdikleri değerli kumaş veya kürkten yapılmış kaftandır.

¹⁷⁷ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 377

¹⁷⁸ Celaleddin Harezmsah'ın lakabı

¹⁷⁹ Kıran; iki yıldızın bir anda aynı burcun aynı derecesinde bulunmasıdır.

dinin ileri geleninin, İslam'ın ve Müslümanların seçkinin, iki âlemde adalet koruyucusunun, kendisinde doğruluğun izlerini taşıyanın, meliklerin ve sultanların melikinin (...) yüce makamı tarafından hazırlanıp yazılmış olan mektup, Allaha hamd olsun, her tarafta yaygın olan lütfünüzün, delili, yiğitliğinizin tam bir göstergesidir.(...)

İlk samimi davranışın sizden gelmesi, cihangirlik sermayesinin ve bahtiyarlık mertebesinin ilk kademesi olan konuşma isteğini sizin başlatmanız fevkalade üstün olan lütuf ve tecrübelerinizin bir işaretidir. (...)

Bu şekilde mektuplaşma yolunu açarak dostluk bağlarını güçlendirmede öncelik topunu kaptınız. (...)

İftihar ve sevinç vesilesi olan mübarek hitabınız bize ulaşınca vücudumuzda gizlenmiş ve sinemize yerleşmiş olan şevkimiz arttı. Heyecan ateşimizin alevini Süreyya¹⁸⁰ yıldızına çıkardı. (...)

Allah şahidimdir ki, muzaffer bayraklarınız mel'un kâfirlerden öç almak için harekete geçip savaş meydanlarında üstün gayretlerinizin müjdesini ve başarı haberlerinizi aldığım zaman büyük bir sevinç duydum. Sizinle mektuplaşma arzum arttı. Sizce de malumdur ki, bu dostunuz her yıl kışın yaza döndüğü sıralarda kılıçların gölgesinde dünyanın dört tarafında savaş ve mücadele içine girmektedir. Bu durum, yüce makamınızdan yazılan kutlu mektupta işaret buyrulduğu gibi aramızdaki milliyet yakınlığını bizim daha önce göstermeyişimizin yeterli bir mazeretidir. Diğer yandan Allah, bu işe ön ayak olma kerametini ve başlama üstünlüğünü size vermiş, bu lütuf ve büyüklüğü sizin için takdir etmiştir. O halde Allah'ın takdiri hilafına davranmak mümkün değildir. Şimdi aramızda yakınlık kurulması için şartlar olmuşken her zaman sık sık mektup yazılarak ulu dergâhınız rahatsız edilecektir.

¹⁸⁰ Süreyya; Sevir yani öküz burcunun hörgücündeki yedi yıldızdır ki İran dilinde bu yıldız kümesine Pervin, Türkçe'de "Ülker" denir.

Sizin tarafınızdan dünyanın büyük veziri, dinin, devletin destekleyicisi, İslam'ın ve Müslümanların koruyucusu, padişahların ve sultanların yardımcısı, devletin iftihar, milletin ışığı, hilafet makamının gözdesi, dünyada insanların rehberi, naiplerin önderi, büyüklerin ve ileri gelenlerin efendisi, zamanın seçkini, Harezm ve Horasan vezirlerinin veziri, temiz kalpli kimselerin rehberi, Mücireddin (...) buraya gelerek sözlü haberlerinizi getirdi. Onun getirdiği mektubu okumak, kalbimizi dostluk ve samimiyet duygularıyla doldurdu. Burada kaldığı birkaç gün içinde hikmetli sözleri ile gönlümüzü fethetti. Üstün kerametleri ile sevincimizi ve maneviyatımızı artırdı. Mektubunuzun cevabı, Emir Sipehsalar¹⁸¹ Selahaddin ile size gönderildi. Ümidim odur ki, o sizin mübarek huzurunuzda çıktığı zaman söylediği ve işaret ettiği her şeyi anlayışla karşılar, onun söylediklerini bizim söylediklerimiz kabul edersiniz. Başlatmış olduğumuz bu dostluk geleneğini mektup ve haberlerle güçlendirirsiniz. (...) Bu sadık dostunuz da hizmet yoluna devam eder, dostluk hususunda çaba gösterir vesselam.”¹⁸²

Kadı Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî dönüş yolunda Sivas'a varınca rahatsızlandı. İbn Bibi, Kadı Mucireddin'in yakalandığı ölümcül rahatsızlığının ne olduğunu kaydetmemekle beraber, söz konusu rahatsızlık neticesinde Sivas'ta vefat ettiğini ifade etmektedir.

Yalnız bu arada Nesevî, Emir Selahaddin'in elçilik vazifesi ile Ahlât'a görevlendirilmesinden önce, “İmamüddin” unvanlı bir elçinin Sultan I.Alâeddin Kaykubad adına Hoy'a gelerek Sultan Celaeddin Harezmşah'ın veziri Şeref ül-Mülk ile görüştüğünü ifade etmektedir. Anlaşıldığı kadriyle bu elçilik heyeti Kadı Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî'nin ziyaretine karşılık görevlendirilen elçilik heyetinden farklı bir heyettir. İmamüddin isimli elçinin getirdiği mektubun iyi komşuluk ve dostane

¹⁸¹ Sipehsalar; Selçuklularda başkomutanın kullandığı unvandır.

¹⁸² İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 377-379

münasebet tesis etme maksat ve niyetini içeren bir mahiyete sahip olduğu ifade edilmektedir.¹⁸³

Kadı Mucireddin Tahir Bin Ömer El Harezmî'nin vefatı üzerine, Emir Selahaddin, Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Sultan Celaleddin Harezşah için gönderdiği hediye ve armağanları alarak, o sırada Ahlât'ı kuşatmakla meşgul olan Sultanın yanına vardı.

“Sultan Celaleddin, Selahadin'in getirdiği mektuba cevap olarak, Sultan Alâeddin'e değer verdiğini göstermek ve ona öğüt ve nasihatler verdirmek için babası merhum sultan Muhammed'in yakın adamlarından (havas-ı mukarreb) Tâc-dâr Melik Cemaleddin Ferruh, Cemaleddin Saveci, Necmeddin Ebu Bekir Cami gibi önemli kişilerle iki büyük Harezmlî emiri görevlendirdi. Onlar da yüce emir gereği çakan bir şimşek, durmayan bir ay gibi yola koyuldular. ‘Rum ülkesine varınca çok mamur bir ülke gördüler. Orada ne dert, ne zulüm ne savaş, ne karışıklık, ne öldürmek, ne götürmek, ne yıkmak, ne de zorbalık vardı. Dünyanın her yanından gelip oraya sığınmış kimseler aradıklarını bulmuş, padişahın engin adaleti sayesinde huzur içerisindeydiler. O zaman padişaha övgü yağdırarak; Böyle bir padişahın saltanatı ebedî olsun sınırdan iki aylık bir yol mesafesinde bile halka bir zarar gelmez Padişah her yerde böyle olmalıdır. Kimse onun ülkesindeki adaleti başka bir yerde görmedi dediler.’”¹⁸⁴

Sultan Celaleddin'in bu ikinci heyeti Konya'ya geldiğinde Sultan I.Alâeddin Keykubad Alanya'da idi. Rehberler bu heyeti sultanla buluşturmak için onları sarp geçitlerin, uçsuz bucaksız ormanların bulunduğu Toroslardan geçirerek Alanya'ya ulaştırdılar.

Mihmandarlar elçilerin geldiği haberini Sultan I.Alâeddin Keykubad'a bildirdiklerinde sultan, elçilerin konaklama ve istirahat etmelerini temin için bazı

¹⁸³ Necip Asım; a.g.e, s.96

¹⁸⁴ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 379–380

emirlerini görevlendirdi. Elçiler birkaç gün dinlendikten sonra Emir Cemaleddin Kamyar ile Zahirreddin Tercüman'ın refakatinde sultanın huzuruna çıkarıldılar.

“Elçiler padişahın bargâhına varıp oradaki azameti ve haşmeti, sarayı ve çetrin¹⁸⁵ tertip ve düzenini görünce sahip oldukları bütün gurur ve kibire rağmen hayret ve dehşet içinde kaldılar. Gayri ihtiyari yüzlerini yere koydular. Sultan onlara saygı ve ikram göstermek için yarı ayağa kalktı. Zahirreddin'e onların yolda ne gibi sıkıntılarla karşılaştıklarını sormalarını buyurunca yeniden yer öpüp mektubu ve mesajı ilettiler. Sözlü ve yazılı haberlerin hepsini duyurdular.”¹⁸⁶

Bu görüşme gerçekleşikten sonra bir hafta boyunca elçilik heyetine izzet ve ikramda bulunuldu. Sekizinci gün sultanın buyruğu üzerine şahane bir eğlence meclisi (bezm) düzenlediler ve onları huzura çağırdılar.

Bu karşılama merasimi ve heyete gösterilen ilgi ve alâka iki devlet arasında tesis edilen dostluğa verilen önemi açıkça ifade etmektedir. Özellikle elçilik heyetine bizzat sultanın huzurunda eğlence meclisi (bezm) tertip edilmesi sultanın elçilere verdiği değeri ortaya koymaktadır.

Ertesi gün Sultan I.Alâeddin Keykubad, Sultan Celaleddin Harezşah'ın elçileri için bir resmî kabul töreni tertip ederek elçileri tekrar çağırdı. Bu vesile ile hem Sultan Celaleddin Harezşah'ın mektubuna olan cevabını hem de iki devlet arasındaki ilişkiler ile alakalı görüş ve düşüncelerini heyetle paylaştı.

“Sultan, dünya ülkelerinden gelen büyük elçileri kabul töreni için hazırlanmış, kıskançlıktan cemşidin¹⁸⁷ ruhunu ve güneşin canını sıkıntıya düşüren mücevher kakmalı altın tahtına oturdu. Keykubadî tacı başına koyup feridunî kemeri beline taktı. Tercüman istemeden, her an bargâhın seçkinlerine ve huzurun büyüklerine can

¹⁸⁵ Çetr; Anadolu Selçuklu Devletinde hükümdarlık alameti olarak kullanılan saltanat şemsiyesidir.

¹⁸⁶ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 380–381

¹⁸⁷ Cemşid; sahip olduğu ayna ile dünyada olup bitenleri gördüğü iddia edilen efsanevi pişdadi padişahı.

başılayan ve yağmur bulutu gibi rahmet yağdıran dilinden dökülen, cihana yol gösteren, mücevherler saçan ve parlak inciler yağdıran beyanıyla, âlemlerin Rabbine hamd ettikten, peygamberlerin efendisine (...) salâvattan sonra elçilere şunları söyledi:

‘ Adil ve gazi cihan padişahına (...) benim samimi dileklerimi ve halis duygularımı bildiriniz. Kavga kazanlarının kaynaması, birleşme mesafesinin yakınlaşması ile duracaktır. Şahlık temellerini güçlendiren ve ilâhî emirlere uyan onun yüce himmetine ve teşekkür değer çabasına arz edip anlatınız ki bizim en büyük arzu ve emelimiz, düşüncemizin odağı ve endişemizin kaynağı odur ki sultanın intikam kılıcı, Abhaz düşmanlarını kahretmekten, o sapıkları zelil edip toprağı sermekten kurtulup kınına girince, cihanı süsleyen düşüncesi Tiflis bölgesinin fethinden sıyrılınca birkaç gün dinlenip eğlenmek için Rum ülkesinin bağlarına ve bahçelerine gelsin. Orada kafilenin ve askerlerin atlarının otlamasını ve dinlenmesini sağlasın. Ezelden kararlaştırıldığı şekilde ruhlar birbirleriyle tanışsın ve insanlar arasına dostluk girsin. Ayrılık yerini birliğe bıraksın. Cihangir dizginimizle ülkemiz şereflensin. O yolculuk sırasında bu samimi dostunuzun gücü ve imkânı dâhilinde olan hizmetlerden sizin yüksek makamınıza kusurlu görülenler olursa onları düzeltme yoluna gireriz. Şimdi kesin olarak öğrendik ki insan şeytanlarından olan garaz sahiplerinin yoldan çıkarmalarına, hile ve aldatmalarına kanarak tek tanrıya tapanların merkezi ve güven içinde yaşadıkları, ağabeylerin ve zahidlerin kaynağı, imamların hafızların yurdu ve İslam'ın kubbesi olan Ahlât'ın kuşatmasına başlamış, rablerin rabbinin razı olmayacağı bir davranış içine girmişsiniz. Bu iş, siz yüce sultanın sağlam tabiatına güzel ahlakına ve iyi huyuna uygun düşmemektedir. ‘ Uygun olanı buyurup fenalığı önle’ hükmüne uyarak, yürüyüş dizginini o şehirden çevirip, ‘Ey Peygamber inkârcularla, ikiyüzlülerle savaş, onlara karşı sert davran’ emrine uyarak müşrik ülkelerinden birine yönelin. Aklınızı tamamen din ve devlet düşmanlarının def edilmesi

işine verin. Bundan sonra önemli işlere kalkışırken düşünüp taşının. Nasihat yoluyla size söyleyeceğim din ve millet için önemli olan başka bir konu da Tatar ordusuyla iyi geçinmeniz ve onlara karşı alttan alma yolunu tutmanızdır. Hangi yolla olursa olsun her yolu deneyerek onlarla barış içinde olmaya gayret edin. Çünkü eski devirlerde yaşamış olan akıllı kimseler ve bilge kişiler, yeni devlet olmuş, her konuda Allah'ın desteğini yanına almış, her işte ona tevekkül eden, canilikten, zinadan, fitnelik fücurluktan sakınan bir topluluğa düşmanlık göstermeye ve onunla karşı karşıya gelmeye kalkanların akıl ve izan yolundan uzaklaştıklarını söylemişlerdir. Bizim aklımızdan geçeni uygulayarak onlara elçiler gönderelim. Ehli İslâm'ın kurtuluşu ve selâmeti için şehit Sultan Alâeddin Muhammed'in¹⁸⁸ yaptığı gibi onların karşısına çıkma hatasını işlemeyelim. Bu işi ince fikirli, açık görüşlü, ortalığı yatıştırmasını bilen birine havale edelim. Ümidimiz odur ki, tatlı dille ve mal gücüyle, alevi dünyanın her yanını sarmış, doğu taraflarını yakıp kül etmiş olan bu fitne ateşi söndürülür. Eğer hiçbir çareyle karşı gelinmesi mümkün olmayan bu felaket, melekût¹⁸⁹ divanından çıkacak fermanla önlenirse, âlemin yıkılışına ve âdemoğullarının neslinin tükenmesine karşı aldığımız o tedbir, o isabetli düşüncemiz ve övgüye değer çabamız ebediyen unutulmaz. Şüphesiz siz sultanın malumlarıdır ki ben dostunuzun elçileri iman sahiplerinin sorunlarını arz etmek için huzurunuzda varacaklar. Eğer çok önemli bir iş olan barışı sağlamada hisse sahibi olursa, şu konuları da mübarek kulağınıza ulaştırmak vacip olur. (...)

Şurası herkes tarafından bilinip onaylanmaktadır ki yüce Allah ben kuluna mülk, devlet, görgülü emirler, akıllı ve bilge vezirler, mücevherler, mallar hazineler her türlü silah, çok sayıda adam, mamur ülkeler, mutlu bir halk, itaatkâr kullar, yiğit askerler, becerikli ve güçlü yardımcıları verdi. Her yerde ve bölgede yöneticiler yüce

¹⁸⁸ İsmailiye hükümdarı.

¹⁸⁹ İlahi âlem.

bargâhımızın hükmüne ve Kayserlerin¹⁹⁰ dergâhına benzeyen dergâhımıza itaat etti. Beni yağmur bulutu gibi kan yağdıran güneş gibi parlayan kılıçlara sahip olan güçlü ve cihangir bir orduya, dağ gibi atlara, fil yapılı develere sahip yaptı. Bana sonsuz nimetler ve her ülkede parmakla gösterilen bir güç nasip etti. Bütün bu şeyleri gençliğimin ilk günlerinde vererek beni padişahlık yapma ve milletin işlerini yürütme şerefi ile şerefliendirdi. Tecrübelerimin bana öğrettiğine göre, bir padişah işleri yürütürken bilgili kimselerin süsü olan danışma yolunu her zaman açık tutmalıdır. Ne kadar zayıf olursa olsun düşmana karşı ahmaklık etmemelidir. Doğru yolu varken kör karanlığa saplanmak aklın öveceği ve şeraitin uygun göreceği bir şey olmaz. Siz sultan, şu üç işi yapmayı zamanınızın sermayesi sayın: Önce Ermen halkının kanını dökmekten, o ülke toprağını kuşatıp şehirlerini yıkma düşüncesinden vazgeçip askerlerinizi Erran tarafına sürün. Moğol Hanı'na elçiler gönderip, onlarla anlaşma yolunu tutun ve onlara karşı hiçbir şekilde ayrılık ve düşmanlık yoluna sapmayın. Onlardan İslâm ülkelerine saldırmayacaklarına dair, bozulması fütüvvet ileri gelenlerinin ve mürüvvet büyüklerini gözünde ağır bir suç olan sözler alın. O zaman her kesin hayatı kolaylaşır. Bu şekilde sultan Melikşah, Sultan Sancar ve diğer Selçuklu sultanları (...) olan amcalarımızın sevgi ve merhametle hüküm sürdükleri atalarından miras kalmış olan topraklarda yaptığınız işler ilahi emir ve yasaklara uygun düşer. Öyle davrandığınız takdirde nefis mücevherlerden, bol miktarda altından sayısız askerden ve adamdan aklınıza ne geliyorsa sizden esirgemeyiz. Eğer garaz sahiplerinin sözlerine uyar, sözlerimize kulak asmazsanız, o zaman bize sultanlığın gereğini ve Müslümanlığın görevini yerine getirmek ve mutlak padişah olan Allah'ın, 'Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşarlarsa aralarını düzeltiniz; Eğer biri diğerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız; Eğer dönerlerse aralarını adaletle bulunuz, âdil davranınız. Şüphesiz Allah âdil davrananı sever' ayetini

¹⁹⁰ Rum padişahı.

*okuruz halkın menfaatini korumaktan ve onların başına gelecek felaketi savuşturmaktan başka bir şey düşünmeyiz. Eğer bize göz değer de o konuda başarısızlığa uğrarsak, hiç olmazsa Yüce Allah'ın bize verdiği emanetin dışına çıkmamış, onun emirleri doğrultusunda çaba harcamış oluruz. Yok, eğer gaiip perdesinden zafer bize yüzünü gösterir de amacımıza ulaşırsak, tabi bu bizimde dileğimiz.' 'Kötülüğe ilk sebep olan daha zalimdir. İnanana ve sakınana selam olsun' "*¹⁹¹

Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Sultan Celaledin Harezşah'a ulaştırılmasını istediği mesajlarda her ne kadar iki devlet arasında iyi ilişkiler kurma ve bu ilişkileri geliştirme niyeti açıkça ifade edilmişse de Sultan Celaledin'in Harezşah'ın Ahlât'ı kuşatmasından duyulan rahatsızlıkta açıkça ifade edilmiş ve bu muhasaranın bir an evvel sonlandırılması tavsiye edilmiştir. Hatta ilişkileri geliştirilmesi ve dostluğun pekiştirilmesinde bu kuşatmadan vazgeçilmesinin etkili olacağı da ima edilmiştir. Ayrıca Sultan I.Alâeddin Keykubad, Sultan Celaledin Harezşah'ın Ermenistan üzerine yaptığı seferi ve özellikle ele geçirdiği yerleşim yerlerinde yaptığı tahribat dolayısı ile de tenkit etmiş ve bu tarz hareketlerden sakınmasını tavsiye etmiştir. Burada en önemli meselelerden Moğol tehlikesine karşı, diplomasi yolunun tercih edilmesini ve Moğolların dostluğunu kazanma yoluna gidilmesini tavsiye etmektedir. Açık bir düşmanlık ve takip edilecek yanlış bir saldırgan politikanın bu coğrafyada yaşayan bütün Müslümanlara zarar verebileceği hususunda uyarılarda bulunmuştur. Bu konuşmaların içeriğinden anladığımız kadarıyla Sultan I.Alâeddin Keykubad, Sultan Celaledin Harezşah'ı ilişkilerini ve dostluklarını pekiştirmek için ülkesine davet etmektedir. Ancak burada gerek Sultan Celaledin Harezşah'ı davet etmesi gerek Ahlât muhasarasını kaldırmasını istemesi ve gerek de nasihatlerinde kullandığı diplomatik lisan Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın kendisini Sultan Celaledin'den üstün gördüğünü ortaya koymaktadır. Tabii ki bu durum iki devlet ve iki sultan arasındaki dostluğun

¹⁹¹ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 381-384

eşitler arasındaki bir dostluk mu yoksa tabi olanla tâbi olunan arasındaki bir dostluk mu olacağı sorusunu akıllara getirmektedir. Muhtemeldir ki Sultan Celaleddin Harezmşah, Sultan I.Alâeddin Keykubat'ın bu üslubundan memnun olmayacaktır.

Sultan I.Alâeddin Keykubat, Sultan Celaleddin Harezmşah'la olan ilişkiyi geliştirmek ve arada sorun olarak gördüğü meseleleri daha iyi izah edebilmek düşüncesi ile Sultan Celaleddin Harezmşah'ın elçilik heyeti Ahlât'a döndükten sonra yeni bir elçilik heyeti göndermeyi düşündü ve bu iş için Çaşnigir Şemseddin Altunabe'yi görevlendirdi.

Bu arada Sultan I.Alâeddin Keykubat'ın, İbn Bibi tarafından tafsilatlı bir şekilde anlatılan Çaşnigir Şemseddin Altunabe'yi görevlendirmesinden önce, bir başka mektubu Erzurum yakınlarında olduğu sırada Sultan Celaleddin Harezmşah'a gönderdiği ve bu mektupta Eyyubilere karşı Harezmşahlara ittifak teklifinde bulunduğu bilinmektedir.¹⁹² Ancak bu mektuptan ve elçiden İbn Bibi bahsetmemektedir.

Emir Çaşnigir Şemseddin Altunabe, seçkin askerlerden oluşan muhafız birliği, değerli hediyeler ve heyetin ihtiyacını karşılayacak şekilde hazırlanmış erzak ve eşya ile hazırlığını tamamlayıp Ahlât'ın yolunu tutmuştur.

Emir Çaşnigir Şemseddin Altunabe ve heyeti Ahlât'a yaklaşınca Sultan Celaleddin Harezmşah'a bilgi verilmiş ve o da Selçuklu heyetinin layığı ile karşılanması talimatını vermiştir. Harezm emirleri, sultanın emrine uyararak Emir Semseddin'i karşıladılar. Ona izzet ve ikramda bulunarak saygı şartlarını eksiksiz yerine getirdiler.

“Aradan kısa bir süre geçince onların arkasından yükler, ağırlıklar, develer, katırlar, elbiseler, koyun ve sığır sürüleri; hazine mutfak, şaraphane ve çadır yüklü iki yüz dev yapılı Bohti devesi; dinar, altın, has hil'atler, altın eşyalar, altın saplı Hindî kılıçlar, murassa kemerler, çeşitli cins mücevherler ve nefis süs eşyaları altında 100

¹⁹² Turan (1988); a.g.e, s.92

katır geldi. Harezmliler'in her biri o zenginlik karşısında şaşkına döndü ve Sultan Alâeddin'e övgüye başlayıp;

'Şahlık, kullarına çok değer veren böyle bir padişaha yakıştır' dediler.

Sultan Celaleddin'in huzuruna çıkınca alnını yere koymaktan mazur görünmek için Emir Şemseddin Altunabe, Ahlât sınırına gelmeden önce 'gut' (nekres)¹⁹³ hastalığına tutulmuş gibi yaparak üzerine merhem sürüp bir sedyeye oturmuştu. Doktorlara da sırrı saklamaları için sıkı tembih etmişti."¹⁹⁴

Emir Şemseddin Altunabe, Sultan Celaleddin Harezmsah'ın huzuruna varınca yeri öpmediği için özür dileyip el öperek Sultan I.Alâeddin Keykubat'ın mektup ve hediyelerini takdim etti. Elçilik vazifesini tamamladıktan sonra otağına geçip dinlenmeye koyuldu.

Bu arada Emir Şemseddin, "Harezmi emirlerini çağırarak muhteşem bir eğlence meclisi (bezm) düzenledi. Güneş gibi parlayan bir saki, ay parçaları arasında dolaşmaya başladı. Mecliste aç gözün bile rüyasında göremeyeceği öyle yiyecek ve içecek koydular ki Harezmi emirleri, bir anda bu kadar bol ve çeşitli yiyecek görmekten, meclisin tertip ve düzeninden hayrete düştüler."¹⁹⁵

Emir Şemseddin Altunabe ve beraberindeki heyet, bu görüşmeden sonra yaklaşık bir ay kadar Ahlât'ta kalmıştır.

"O arada Sultan Celaleddin, emirleri ve büyükleri ile konuşurken onlara, 'biz bir an olsun Rum elçisine sıcak bir ilgi ve yakınlık gösteremedik. Onunla dostluk şarabı içmedik. İsteğim o dur ki, bir eğlence meclisi düzenleyelim. Şarap içerek ve şarkı dinleyerek kalbimizi, uygunsuz günlerin cefasından ve endişesinden arındırıp rahatlatalım' deyince hepsi görüş birliği içinde şöyle dediler; Bu alış-verişte bizim

¹⁹³ Gençlerde pek rastlanmayan, 40-65 yaşları arasında görülen bir romatizma hastalığıdır.

¹⁹⁴ İbn Bib (1996); a.g.e, s.385

¹⁹⁵ A.g.e, s.386

zararımız karımızdan fazla olur. Onların o kadar fazla eğlence aleti var ki, yıllar boyu hiçbir padişah o kadarını bir araya getirmede ve getiremeyecek de. Eğer dirhem yerine dinar döksek, onların hazırladığı lezzetli ve şahane yiyeceklerin, lal renkli şarabın ve gam dağıtan nağmenin onda birine ulaşamayız ve şerefimizden kayıp veririz.”¹⁹⁶

Çaşnigir Şemseddin Altunabe'nin Ahlât'ta Sultan Celaleddin Harezşah'ın emirlerine verdiği ziyafet ve tertip ettiği eğlence (bezm) Harezm emirlerinin başını döndürmüştür. Çaşnigir Şemseddin Altunabe'nin bu seyahat için hazırlıklı gitmesi, temsil ettiği devletin büyüklük ve ihtişamını rahatlıkla sergilemesini sağlamıştır. Harezm emirleri söz konusu davetten öyle etkilenmişlerdir ki, Sultan Celaleddin'in Selçuklu heyeti onuruna tertip etmeyi düşündüğü eğlencenin yapılmasına karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkış verilecek davette bir takım eksiklikler vesilesiyle mahcup olma kaygısından kaynaklanmaktadır. Heyetlerin karşılıklı geliş ve gidişlerinde yapılan bu tür merasimler tarafların birbirlerine karşı güç ve üstünlük gösterisi yapmalarına da fırsat vermektedir. Sultan Celaleddin Harezşah'ın, Çaşnigir Şemseddin Altunabe onuruna vermeyi düşündüğü eğlencenin (bezm) tertip edilmemesi, bu büyüklük ve üstünlük yarışında Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir adım önde olduğunu göstermektedir.

Çaşnigir Şemseddin Altunabe'nin, Sultan Celaleddin Harezşah yanındaki ikamet süresi uzayınca Sultan I.Alâeddin Keykubad durumdan rahatsız oldu. Elçisi Çaşnigir Şemseddin Altunabe ve beraberindeki heyetin akıbetinden endişe duyan Sultan I.Alâeddin Keykubad, durumu en kısa zamanda öğrenip dönmesi için Emir Kemaleddin Kamyar'ı ulak olarak Ahlât'a gönderdi.

Bu meselede Nesevi, Çaşnigir Şemseddin Altunabe ile Emir Kemaleddin Kamyar'ın elçi olarak birlikte gönderildiğini ifade etmektedir. Ancak İbn Bibi ise önce

¹⁹⁶ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 386

Çaşnigir Şemseddin Altunabe'nin görevlendirildiğini, bu ziyaretin uzaması üzerine endişeye kapılan Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın hem durumu tetkik etmek ve hemde gerekli görüşmeleri yapmak üzere Emir Kemaleddin Kamyar'ı görevlendirdiğini tespit ediyoruz. Buarada Nesevi elçilik heyetinin temaslarındaki gecikmenin Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın heyeti bir müddet yolundan alıkoyan tutumundan kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁹⁷

Emir Kemaleddin Kamyar Ahlât'a varınca Çaşnigir Şemseddin Altunabe ile buluştu. Ayrıca nezaketen Sultan Celaleddin Harezşah'ın da huzuruna çıkarak bir görüşme yaptı. Ancak bu ziyaret esnasında Selçuklu heyeti, yapılan görüşmelerden ve sohbetlerden hareketle Sultan Celaleddin Harezşah'ın, Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın tasavvur ettiği tarzda bir dostluğa ve barışa yanaşmayacağı hissine kapıldılar. Bu durum üzerine Emir Kemaleddin Kamyar ve Çaşnigir Şemseddin Altunabe geri dönüş için Sultan Celaleddin Harezşah'tan müsaade talep ettiler ve bu talepleri olumlu karşılandı. Sultan Celaleddin Harezşah, Emir Kemaleddin Kamyar ve Çaşnigir Şemseddin Altunabe'yi dönüş yoluna çıkmadan önce tekrar huzura çağırarak bir görüşme daha yaptı. Selçuklu heyetine şunları söyledi;

*“Ahlât şehri iyice sıkıştı. Yiğit askerlerimizin orada kazanacağı başarı bizi ferahlatacaktır. Böylece bu kadar zaman çektiğimiz zahmet boşuna gitmeyecek. Eğer Sultan'ın bu konudaki şefaatinin reddedilmesi, onun aklının köşesine ayrılık tozu kondurursa bundan sonra dileyeceğimiz özürler onu ortadan kaldırıp yok eder. Onun şerefli hatırını almak için elimizden ne geliyorsa onu yaparız. Siz şimdi selametle geri dönün ve ona samimi dileklerinizi bildirin. Sizden sonra da elçilerimiz varacak 'ahitname'leri ve mektuplarınızın cevaplarını getirecekler”*¹⁹⁸

¹⁹⁷ Necip Asım; a.g.e, s.125; Turan, (1988); a.g.e, s.97

¹⁹⁸ İbn Bibi (1996), a.g.e, s. 387

Emir Şemseddin Altunabe ile Emir Kemaleddin Kamyar, Ahlât yakınlarındaki Harezmşah ordugâhında Sultan Celaleddin'e veda ederek Konya'ya dönmek üzere Erzurum, Erzincan güzergâhına doğru yola çıktılar. Ahlât'ta yapılan görüşmelerde dostluğu tesis için bir anlaşma sağlanamadı. Gerek Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın oğlu ile Sultan Celaleddin Harezmşah'ın kızını evlendirmek suretiyle akrabalık tesis etme teklifi ve gerekse dostluk ahidnamelerinin hazırlanması işi gerçekleşmedi.¹⁹⁹ Sultan Celaleddin Harezmşah cevaplarını sonra ayrıca bildireceklerini ifade ederek, Selçuklu heyetini diplomatik anlamda bir bakıma eli boş olarak geri göndermiştir.

Emirler, Erzurum'a gelince burada Melik Rükneddin Cihanşah tarafından karşılanıp misafir edildiler. Bu görüşme vesilesi ile Emir Şemseddin Altunabe ve Emir Kemaleddin Kamyar, Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ı, Sultan Celaleddin ile olan ilişkileri hususunda uyarmak için şunları söylediler;

“ Kendini dost gösteren, fakat melek yüzünün altında şeytan huyu saklayan düşmanın aldatmasına ve baştan çıkarmasına kapılıp da içinde bulunduğun cihanın efendisinin emniyet ve asayiş yolundan sapma. Onun devletinin ve ülkesinin muhalifleriyle dostluk ilişkisi içine girme ki bundan sonraki günlerinin damağına zehirli içecek dökülmesin. Nefis hevesine kapılarak hayat merdivenlerinden ölüm çukuruna düşmeyesin.’

Melik Rükneddin Cihanşah bu uyarılar karşısında Emirlerle şöyle cevap verdi; *‘Allah adına yemin ederim ki sağlam iple bağlanacağımı bilsem böyle bir kötü davranışta, böyle bir çirkin harekette bulunmam’* “²⁰⁰

Emir Şemseddin Altunabe ve Emir Kemaleddin Kamyar'a, Sultan I.Alâeddin Keykubad'a sadık kalacağı hususunda güvence veren Erzurum Meliki Rukneddin Cihanşah bu sözünde durmamış ve emirler Erzurum'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra

¹⁹⁹ Necip Asım; a.g.e, s.125

²⁰⁰ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 387

Sultan Celaledin ile görüşmek için Ahlât'a gitmek üzere harekete geçmiştir. Melik Rukneddin Cihanşah, Sultan Celaledin Harezmsah'ı Anadolu Selçuklu Devleti ile savaşmak üzere kışkırtmış ve Sultan Celaledin'i, Sultan I.Alâeddin Keykubad'a karşı tahrik etmiştir. Melik Rukneddin Cihanşah'ın bu ihanetini, Selçuklu Emirleri Şemseddin Altunabe ve Kemaleddin Kamyar Erzincan'a geldiklerinde öğrendiler. Dolayısı ile ihanet edeceğinden şüphe duydukları Melik Rükneddin Cihanşah'a yapılan ihtar ve uyarılar işe yaramamış oldu.

Sultan Celaledin Harezmsah, Selçuklu heyeti dönerken onlara refakat edecek bir takım kimseleri de görevlendirmiş ancak Anadolu'nun ortasına varıldığında Selçuklu heyeti refakatçileri yarı yolda bırakıp süratle Sultan'ın huzurna giderek dostluk ve ittifak teşebbüslerinde bir sonuç elde edilemediğini bildirdiler.²⁰¹

Özellikle karşılıklı gerçekleştirilen son iki ziyarette yapılan görüşmelerin içeriğindeki önemli uyuşmazlık meselelerinden biri Harezmsahların Ahlât'ta sürdürdüğü kuşatma idi. Bu mesele iki devlet arasında kurulması planlanan dostluk ve işbirliğinin önündeki mühim engellerden biriydi. Sultan I. Alâeddin Keykubad Moğol tehlikesinin büyüdüğü bu ortamda Eyyubilerle ve Harezmsahlarla iyi geçinerek Ortadoğudaki Müslüman devletlerin bu tehlike karşısında güçlü bir ittifak oluşturabileceği kanaatindedir. Bu fikrini Sultan Celaledin Harezmsah'a gönderdiği mektuplarda ifade etmiştir. Sultan Celaledin Harezmsah'ın ihtiraslı tutumu ve Ahlât'ın kuşatılması, Eyyubilerle Harezmsahların ilişkilerini bozacak ve Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın düşündüğü ittifakın gerçekleşmesini güçleştirecektir.

Sultan I. Alâeddin Keykubad ve Sultan Celaledin Harezmsah arasında, Harezmsahların Ahlât'ı muhasarası dolayısı ile fikir ayrılığının çıktığı bu süreçte, Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın, Sultan Celaledin Harezmsah'ı Sultan I.

²⁰¹ Turan (1988); a.g.e, s.100

Alâeddin Keykubad'a karşı kışkırtması, ilişkileri iyileştirme yerine daha da kötüleştirilmiş ve tarafları birbirleriyle savaşa sürüklemiştir. Zira Rükneddin Cihanşah, başlangıçta Eyyubilerin Ahlât Naibi Hüsameddin Ali'yi Harezşahlara Karşı desteklerken, Harezşahların güçlenmesiyle oluşan tehlikeyi sezip Sultan Celaleddin Harezşah'a tabi olmaya karar veriyor. Önce Sultan Celaleddin Harezşah'a bir elçi gönderip kendisini metbu tanımak istediğine dair mesajını yolluyor. Sultanın, bu talebe olumlu bakması üzerine de bizzat Ahlât'a giderek Sultan Celaleddin Harezşah ile görüşüp ona tabi olmuştur.²⁰² Bu durum Selçuklular ile Harezşahlar arasında önemli bir sorun teşkil edecektir. Zira Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın amcazadesi olup Sultan Keykubad'a tabi olması karşılığında topraklarına dokunulmamış ve melikliğinin devamına müsaade edilmiştir. Hatta Rükneddin Cihanşah'ın bu politik manevrası karşısında, Sultan I.Alâeddin Keykubad elçisi Çaçnigir Şemseddin Altunabe ile gönderdiği mektupta Rükneddin Cihanşah'ın himaye edilmemesi ve kendisine teslimini Sultan Celaleddin Harezşah'tan talep etmiş, ancak bu talep kabul görmemişti. Sultan Celaleddin Harezşah hem Eyyubileri karşına almış, hem mütecaviz tavrı ile Ahlât'ı muhasarada ısrarcı davranmıştır, Ayrıca Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ı kendisine tabi kılarak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin iç meselesine müdahil olup Selçuklu toprakları üzerinde de yayılcı bir politka takip etmiş görünmektedir.

Moğol tehlikesinin kapıları zorladığı bir zamanda Celaleddin tabî müttetikleriyle muharebeyi göze alarak hem kendi feci akıbetini, hem de İslâm dünyasının maruz kaldığı felaketi süratlendirmiş oldu²⁰³

²⁰² A.g.e, s.96

²⁰³ A.g.e, s.101

C- Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Harezmşahlara Karşı Sefer Hazırlığı

Emir Şemseddin Altunabe ile Kemaleddin Kamyar Sultan Celaleddin Harezmşah nezdinde gerçekleştirdikleri Ahlât seyahati neticesinde Konya'ya dönünce yaptıkları temaslar ve görüşmeler hakkında Sultan I. Alâeddin Keykubad'ı bilgilendirmek üzere sultanın huzuruna çıktılar. Sultan'a olup bitenleri ayrıntılı olarak anlatırken Erzurum Meliki Rukneddin Cihanşah'ın Sultan Celaleddin Harezmşah ile birleşerek Selçuklulara karşı ittifak yaptığı bilgisini verdiler. Diğer yandan Ahlât muhasarası ve Harezmşahların askerî vaziyeti ile Sultan Celaleddin Harezmşah'ın ordusunda gördükleri sıkıntıları ve eziyetleri Sultan I. Alâeddin Keykubad'a rapor ettiler.

Emirler bu görüşme ve bilgilendirme neticesinde Sultan I. Alâeddin Keykubad'ı, Sultan Celaleddin Harezmşah ile savaşma konusunda teşvik ettiler. Sultan, Rükneddin Cihanşah İle Sultan Celaleddin'in Ahlât muhasarası başarıyla sonuçlandıktan sonra birleşerek kendisine ve Anadolu Selçuklu topraklarına saldıracakları şüphesine kapılmıştı.²⁰⁴ Yaşanan politik süreç böyle bir ihtimali kuvvetlendirmişti. Hatta Sultan Celaleddin Harezmşah Ahlât'ı ele geçirdikten sonra Hemedan'a gönderdiği fetihnamede Suriye ve Anadolu memleketlerini de ele geçireceğine dair beyanlarda bulunmuştur.²⁰⁵ Savaş hususunda ikna olan Sultan I. Alâeddin Keykubad hemen harekete geçti. İlk iş olarak Eyyubilerle ittifak yapmak için Emir Kemaleddin Kamyar'ı, Eyyubi Sultanı Melik Adil'in oğulları Melik Kamil, Melik Eşref ve diğer kardeşlerinden yardım almaya gönderdi. Diğer yandan Çaşnigir Emir Mubarizeddin Çavlı'nın, Ayaz-ı Mecnun adıyla

²⁰⁴ Uyumaz, Emine; Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.56

²⁰⁵ A.g.e, s.57

bilinen Emir Esededdin-i Ayaz'ın²⁰⁶, Emir-i Candar Mübarizeddin İsa'nın ve Nureddin Kemahi'nin komutasında on bin kişilik bir süvari ordusunun önden gidip diğer askeri birlikler gelinceye kadar geçitleri (derbent) tutmalarını emretti.

Emir Kemaleddin Kamyar, Melik Kamil ile Melik Eşref'in yanına varıp Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Harezmlilere karşı ittifak teklifini sundu. Eyyubî Meliklerinin söz konusu ittifaka sıcak bakmadıklarını ve çekimser kaldıklarını hisseden Emir Kemaleddin Kamyar melikleri ikna etmek için diplomatik becerisini sergileyip onlara şöyle seslendi; "Eğer bu yardım çağrısına uymazsanız, yarın Allah korusun, bir tehlike meydana gelir. Sultan'ın haremının namahrem ellere düştüğünü görürseniz, o zaman pişmanlık duymanız ve hamiyet duygularınızın kabarması bir işe yaramaz."²⁰⁷

Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın hanımlarından "Melike Adile Hatun" bilindiği üzere Eyyubî Sultanı Melik Adil'in kızı ve dolayısıyla Melik Kamil, Melik Eşref ve diğer Eyyubi meliklerinin kardeşidir. Hal böyle olunca Emir Kemaleddin Kamyar'ın bu sözleri Melik Kamil'i, Melik Eşref'i ve onların kardeşlerini etkiledi.

Bütün Eyyubî melikleri bir araya gelip Harezmlilere karşı koymak ve Sultan I.Alâeddin Keykubat ile ittifak yapmak için harekete geçtiler. "Etrafa dağılmış olan askerleri topladılar. Hep birlikte gerekli teçhizatla donanmış bir orduyla Harran'a kadar gittiler. Oraya varınca develere binmiş haberciler gelerek, Frenklerin büyük bir gurup ve muhteşem bir kalabalıkla ayaklandıkları, Müslümanların kutsal yerlerine ve canlarına saldırdıkları, yüz binden fazla süvarinin sahilden Müslümanların üzerine yürüdükleri haberini ulaştırdılar. O zaman Melik Kamil, üzüntü ve sıkıntı içinde Sultan'a mazeretini

²⁰⁶ Kond-i İstabl, Ayas-ı Mecnun, Esededdin-i Ayaz, Emir Esededdin. Bkz: HACIGÖKMEN, Mehmet

Ali (2010-Bahar) ; *Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz*, Selçuk Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı; 27 s.471-488

²⁰⁷ İbn Bibi (1996), a.g.e, s.388

bildiren bir mektup yazdıktan sonra Frenklerin üzerine yürüdü.”²⁰⁸ Melik Kamil kendisi Frenklerin üzerine yürürken kardeşleri Melik Eşref’i, Melik Cevad’ı, Melik Gazi’yi, Melik Mugis’i ve Melik Aziz’i Sultan Alâeddin’e gönderdi. Melik Eşref, Harran’ı geçince geldiğini duyurmak için sultana haberciler yolladı. Sultan Eyyubi meliklerinin kuvvetleri ile birlikte yardıma geldikleri haberini alınca Kayseri’den Sivas’a hareket etti.

Melik Eşref’in Fırat’tan geçtiği haberini sultana ilettikleri zaman sultan, onun iyi karşılanması için gerekli hazırlıkların yapılması talimatını verdi. Gececeği her menzil ve her merhale için yol azıkları ve gereçleri gönderdi. Ayrıca Melik Eşref’in ve beraberindeki Eyyubi kuvvetlerinin yaklaştığı haberini alınca bir yandan büyük emirlerinden ve zamanın ünlülerinden bir gurubu Melik Eşref’i karşılamaya yolladı. Diğer yandanda Melik Eşref ve kuvvetlerinin konuşlandırılacağı mevkide hazırlıklar yaptırdı.

Söz konusu hazırlıklar çerçevesinde Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın emri üzerine “Melik Eşref’in menzil tuttuğu nehir kenarındaki çimenlikte feleğin bakmaktan sıkıntı duyduğu muhteşem bir bargâh kurdular. Çevresine melik ve yakınları için çadır hamamları (hamam-ı seferi), hazine, ferraşhane, taşthane, şaraphane ile üç beş günlük dünyanın benzerini görmediği toplamı zengin bir hazine oluşturacak aletleri altından olan bir mutfak hazırladılar. İçini her türlü şahane alet ve edevatla donattılar.”²⁰⁹ Hazırlıklar tamamlanıp gerekli erzaklar depolanıp kullanıma hazır hale getirildikten sonra Sultan I. Alâeddin Keykubad gelenleri karşılamaya çıktı.

Melik Eşref, riyasetindeki Eyyubî meliklerini karşılayan Sultan I. Alâeddin Keykubad, Melik Eşref’e iltifatlarda bulunup hal hatır sorduktan sonra şöyle seslendi; “Siz melik, kendinize zahmet verdiniz. Bu yolculukta mübarek vücudunuz çok yoruldu

²⁰⁸ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 388

²⁰⁹ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 389

sizin uğurlu ayağınız ve kutlu bayraklarınızın feyzi ve bereketi ile bargâhımızın azametinin artacağını, makamımızın yükseleceğini, bargâhımızın güçleneceğini, ülke düşmanlarının kahrolacağını ümit etmekteyim. O sayede rahatlayacağız ve saltanatımız sürüp gidecek.’²¹⁰ Emir Kemaleddin Kamyar’ın tercümanlık yaptığı konuşma sırasında Melik Eşref cevaben şöyle dedi: ” ‘Cihan padişahının gölgesine geldiğim için güneşe kafa tutuyor, müşteri yıldızıyla alay ediyorum.’²¹¹

Sultan I.Alâeddin Keykubad hanımının kardeşi olan bu melikleri Harezmsahlara karşı vereceği mücadelede kendisine verdikleri askerî ve siyasî desteğin bir teşekkürü olarak büyük bir özenle karşılamış, onların her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak ve onları memnun edecek bir organizasyon yapmıştır. Melik Eşref ve beraberindeki heyet ve Eyyubî askerleri bu ağırlama karşısında gayet memnun olup tertip edilen eğlence meclisi (bezm) ve ziyafetler neticesinde yol yorgunluğundan arınmışlardır.

Sultan, Melik Eşref ve kardeşlerine, izzet ve ikramda elinden geleni yaptı. Verdiği bir talimatla cömertliğin hakkının fazlasıyla verilmesini buyurdu. “Melik Eşref’i, kardeşlerinin hepsini, Şam serverlerini ve ileri gelenlerini hayrete düşüren, akla gelebilecek her türlü nimetten oluşan önemli bir hazineyi oradakilere dağıttılar.”²¹² Sultanın emri üzere mutemetleri, murassalı altın ve gümüş aletleri, araç ve gereçleri ihtiva eden hediyelerden oluşan yükleri Melik Eşref’e götürdüler. Öteki kardeşlerini de ayrı ayrı şereflendirdiler.

Hil’atlar, bağışlar, hediye ve armağanlar yerini bulduktan sonra Sultan I.Alâeddin Keykubad’ın talimatıyla Melik Eşref ve kardeşlerinin onuruna şahane bir meclis (bezm) düzenlediler. Sultan I. Alâeddin Keykubad sürekli eğlence ve hediyelerle Melik Eşref ve kardeşlerinin gönlünü hoş tutmakta müttefikine verdiği değeri cömertçe sergilemektedir. Melik Eşref ve kardeşleri ile sıklıkla bir araya gelip, gerek sohbet

²¹⁰ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 389

²¹¹ İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 390

²¹² İbn Bibi (1996); a.g.e, s. 392

ederek, gerek çevgan oynayarak ve gerekse eğlence tertip ederek misafir ve mütteliklerinin değerini yüceltmektedir.

Sultan I. Alâeddin Keykubad ve Eyyubî melikleri bu hazırlığı yaparlarken diğeryandan Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah Sultan Celaleddin Harezmsah'ın huzurna giderek Eyyubilerin ve Selçukluların Harezmsahlara karşı bir harekât hazırlığında oldukları haberini vererek birlikte hareket etme teklifinde bulundu. Ahlât'ı almış olan ve Malazgirt'i kuşatmaya hazırlanan Sultan Celaleddin Harezmsah, Rükneddin Cihanşah ile Malazgirt'te yakınlarında görüştü. Neticede Rükneddin Cihanşah'ın Erzurum'a dönüp hazırlıklarını yaparak Harput'a gelmesi ve bu arada Sultan Celaleddin Harezmsah'ın da Harput'a gelmesi neticesinde kuvvetlerini birleştirerek harekete geçmeyi kararlaşırdılar. Rükneddin Cihanşah'ın şahsi fikri Selçuklu ve Eyyubi kuvvetlerinin birleşmeleri engellenmeli ve her birine ayrı ayrı taarruz edilmeliydi.²¹³ Bu harekât planı Sultan Celaleddin tarafından da benimsenmiş olmasına rağmen uygulanamadı. Zira bu arada Sultan Celaleddin Harezmsah ciddi bir rahatsızlığa düşer oldu. Söz konusu sıhhat meselesi hazırlıkları ve harekâtın seyrini olumsuz etkiledi. Sultan tedavi olup iyileştiğinde ise zaten Selçuklu ve Eyyubi kuvvetleri birleşip güçlenmişlerdi.

D- Yassıçimen Savaşı 13 Ağustos 1230 (28 Ramazan 627)

a-Selçuklu ve Harezmsah öncü birliklerinin karşılaşması ve ilk muharebeler

Harezmsahlara karşı itifak yapıp savaş hazırlığını tamamlayan Sultan I.Alâeddin Keykubat ile Melik Eşref ve kardeşleri, kuvvetleriyle birlikte buluşup istirahat ettikten sonra, harp için harekete geçtiler. Sultanın dergâhında davul (kös) sesleri yükselerek sefer çağrısını duyurdu.

²¹³ Necip Asım; a.g.e, s. 131; Uyumaz; a.g.e, s.57

Selçuklu-Eyyubî ittifakındaki Türk'ten, Frenk'ten, Gürcü'den, Uc'dan, Rum'dan, Rus'tan, Arap'tan ve her milletten oluşan ordu, harekete geçti. Büyük bir kalabalık halinde bir haftada Akşehir²¹⁴ düzlüğüne vardılar.

Sultan Celaleddin'e, Sultan I.Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref'in ve ülkenin diğer meliklerinin güçlü ve sayısı çok olan bir orduyla Akşehir düzlüğüne geldiğini haber verdiler. Sultan, Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ı yanına çağırdı ve durumu anlattı. Melik Rükneddin Cihanşah Sultana ” ‘ o topluluk Yassıçemen ‘e gelip çadırlarını otlaklara ve nehir kenarına kurmadan önce siz Sultanın atını hızlandırarak orayı tutması gerekir. Çünkü orayı ele geçirdiğiniz zaman zafer ve başarı yüce bargâhınızın eşliğine gelir. Bütün dünya sizin hüküm kabzanızın ve irade mührünüzün altına girer’ “²¹⁵ cevabını verdi.

Bu tavsiye üzerine Sultan Celaleddin, askeriyle birlikte bütün gece sabaha kadar at sürdü. Sabahleyin Yassıçimen'e vardı. Suyu ve otu denetimleri altına alarak oraya yerleştiler.

Sultanın I.Alâeddin Keykubad'ın Erzincan bölgesini korumaları ve oranın derbentlerini ve geçit yerlerini tutmaları için gönderdiği askerler, Sultanın Şam melikleriyle birlikte gelmekte olduğunu haber aldıkları zaman hep birlikte onun huzuruna gittiler. Orada Çaşnigir Emir Mübarizeddin Çavlı ile diğer meliklerin de görüşünü alarak öncü birliği (talaye) olarak bin kadar süvariye dağın zirvesine göndermeye karar verdiler. Akşam olunca öncü birliği ordudan ayrıldı. Bütün gece sabaha kadar dağda at sürdüler.

²¹⁴ Şu anda Sivas vilayetinin Suşehri kazasına bağlı bir köy olan “Akşar”ın eski adıdır. İlçenin güneydoğusunda yer alır. İlçe merkezine uzaklığı 25 km.'dir. Eski bir yerleşim merkezi olan Akşar, eski tarihlerde Erzincan Akşehir'i veya Kemah Akşehir'i olarak isimlendirilmiştir. Bilhassa Selçuklu döneminde Suşehri yöresine idarî merkezlik yapmıştır.

²¹⁵ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.394

Sultan'ın gönderdiği öncü keşif birliği hava aydınlandığında kendilerini Sultan Celaleddin'in kuvvetleri arasında kuşatılmış halde buldular. Bütün yollar tutulmuş vaziyette idi. Yakındaki dağ ve ovalar Cellaeddin'in kuvvetleriyle doluydu. Bu hal onlarda endişeye sebebiyet verdi. Harezmi komutanı ve emrindeki neferler ellerinde Hindî kılıçlarla ve yaklaşık yüz bin kişiyle Selçuklu birliğine karşı hücumla geçti. Sabahtan akşama kadar devam eden muharebelerde Selçuklu birliği kahramanca savaştı. Zaman zaman süvariler atlardan düşünce piyade olarak mücadeleyi sürdürdüler ve Harezmi ordusundan binlerce neferi öldürdüler. Öncü Selçuklu birliği bu ilk muharebede kayıplar verdi ve bir kısım neferler Harezmişahlara esir düştü. Harezmi kuvvetlerinin sayısal üstünlüğü neticesinde Selçuklu keşif birliği destek kuvvet gelmediği ve yardım alamadığı için muharebeyi kaybetti.²¹⁶

Bu ilk muharebede esir olan Selçuklu askerleri Sultan Celaleddin'in huzuruna götürüldüler. Sultan bu esirlerin zincire vurularak harp sonuna kadar tutulmalarını emretti. Diğer yandan Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah ile durum değerlendirmesi yapan Sultan Celaleddin, Melik Rükneddin'in övgülerine rağmen harbin gidişatı ile ilgili endişeler taşıdığını Rükneddin'e şu sözlerle ifade ediyor; "Ben bu ordudan endişeliyim. Karşılarında sert kayanın bile kalbinin eridiği onlar, bu günkü gibi savaşarlarsa, vay ahalimize. Görmedin mi, o bin kişi sayısı sınırsız olan bir orduya karşı neler yaptı? Askerlerimizden binlercesini dar mezara yolcu ettiler. Sen ordumun durumunu gördün. Ben bunlarla padişahlık yapamam."²¹⁷ Melik Rükneddin Sultan Celaleddin'in endişe ve kaygılarını gidermek için savaşılan bu öncü birliğin seçme bir birlik olduğunu geriye kalan Selçuklu birliğinin bu kadar yetenekli ve üstün olmayacağını iddia ederek onu teskin edip moral vermeye çalışıyor.²¹⁸

²¹⁶ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.395

²¹⁷ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.396

²¹⁸ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.396

Harezmşahlar cephesinde bunlar olurken Selçuklu ordusunda keşif amaçlı görevlendirilen birliğin, Harezmşahlar ordusu ile karşılaşp esirler ve kayıplar verdiği ve bu muharebede başlarına gelenleri bu birliğin bakiyesi olarak dönebilen neferler Sultan I.Alâeddin Keykubad'a anlattılar. Sultan öncü birliklerin mağlubiyetine oldukça üzölmüştür.²¹⁹ Sultan durum değerlendirmesi yapmak için Melik Eşref'i çağirtmiştir. Durumu öğrenen Melik Eşref büyük bir soğukkanlılık, vakar ve sebat göstererek durumu metanetle karşıladı. Ayrıca da Sultanı teskin ederek ona dedi ki;

“Ey padişah! Dünyada feleği avlayan padişah sensin. Zaman senin fermanın hükmüne bağlanmış. Yer senin çevganının²²⁰ gücünden yorgun düşmüş. Bu duruma kafanı yorma, çünkü felek senin arzun doğrultusunda dönecek. Çünkü savaşın durumu her zaman böyledir. Acı içeceğin sonunda tatlı gelir. Her savaşta önce sıkıntı çeken sonunda başarı kazanıp muradına erer. Ulu Allah'tan benim ümidim, kara toprak güneşten ayrılınca; Canı Yaradan'ın cihanı bağışlayan yardımıyla onlardan bunun öcünü alalım”²²¹

Ertesi gün Selçuklu ordusundan bir öncü birlik tekrar harekete geçti bizzat Sultan tarafından yolcu edildi. İbn Bibi bu birlik için “Arap” ifadesini kullanmıştır ki muhtemelen Suriye'den gelen meliklere ait bir birlik olmalı. Diğer taraftan Harezm ordusundan da bir birlik öncü kuvvet olarak harekete geçmiş ve içinden nehir akan yeşil bir mekâna gelmişler ve burada istirahatata başlamışlardı ki bu esnada Selçuklulara ait öncü birliği bu kuvvetlerle karşılaştılar. Hatta karşılaşmadan öteye Harezmşahlar kuvveti hazırlıksız ve gafil avlandılar. İki öncü birlik arasında hâsıl olan bu ikinci muharebede Selçuklu kuvvetleri galip gelerek Harezmşahlara ait birliği imha ettiler.

²¹⁹ Uyumaz; a.g.e, s.60

²²⁰ Çevgan (Çöğen): Tarihi çok eskiye giden Orta Asyada Türkler arasında bilinen bir savaş oyunudur. Bu oyun, geniş bir alanda iki takım halinde ayrılmış atlıların, ellerindeki ağaçtan sopalarla, keçi derisinden yapılmış topu karşı takımın kalesine atmaları esasına dayanmaktadır. Bu oyunda kullanılan sopaya da çevgan denmektedir. Oyun Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu Türklüğü arasında bilinen ve oynanan bir oyundur.

²²¹ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.397

Selçuklu öncü birliğinin komutanı muharebeyi kazanınca Sultan I.Alâeddin Keykubad'a bir adamını göndererek zaferini haber verdi. Zafer haberini getiren kişi Sultanın bargâhına ulaşınca zaferi kutlamak için davullar çalındı ve bütün ordu bu zaferi kutladı. Sultan I.Alâeddin Keykubad muzaffer askerlerini överek, "Ey kalpleri temiz olan padişah dostları! Sizin savaşınızdan güneşin yüzü parladı. Sizin başarınızdan ülkenin yüzü güldü, dedi."²²²

Öncü birliklerin kumandanı Harezmlileri mağlup ederek ellerinden aldıkları bu yerin tıpkı Daru's Selam (Bağdat) gibi güzel bir yer olduğunu haber vererek Sultanı oraya davet etmişti. Sultan da bu zafer haberini müteakiben otağını buraya naklettirdi.

Harezmşahlar cephesinde bu ikinci muharebenin mağlubiyetle sonuçlanmasının endişesi hâkim idi. Sultan Celaleddin, Erzurum Meliki Rükneddin'e "iş senin söylediğin gibi olmadı. Ordumuz onların önlerinden kaçmaya başladı. Onlar bize kesin üstünlük kurdular. Oradaki askerlerimizden bir kişi bile kalmadı. Ben bu kilidin nasıl açılacağını bilmiyorum. Ordumuz yenilgiye uğrayınca düşman (Selçuklular) her tarafta duruma hâkim oldu. O gün senin sözüne uyarak yola çıktım. Kendi görüş ve düşünceme uymadım. Öyle derin bir denize düştüm ki, orda timsah gibi yüzmek gerekir"²²³ demiştir. Böylelikle Sultan Celaledin'in gidişatın kendi aleyhinde seyrettiğini ve Melik Rükneddin'in sözlerine itibar ederek de hata yaptığını kabul etmiş olduğunu tespit ediyoruz.

Diğer yandan Selçuklu ordusundan bir öncü birlik tekrar Harezmşahlara karşı tekrar harekete geçti. Ertesi gün tekrar Harezmşahlara ait birlikler ile Selçuklu öncü birliği seferin başlangıcında bu tarafa üçüncü kez karşı karşıya gelmiş oldular. Bu üçüncü muharebede de Selçuklu birlikleri Harezm birliğini mağlup edip bozguna uğrattı. Muharebe esnasında Harezmli neferlerin bir kısmı kılıç darbeleri ile silahsız

²²² İbn Bibi (1996); a.g.e, s.399

²²³ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.400

kalan bir kısım neferler boğularak imha edilirken bir kısım neferler de çareyi kaçmakta buldular. Harezmlilere karşı öncü birliklerin bu ikinci zaferi Sultan Alâeddin Keykubad'ı mutlu etti. Muharebeyi kazanıp geri ordugâha gelen muzaffer neferlerin her biri zaferlerini Sultana anlattılar. Ayrıca bu birliklerin kumandanı da savaşta elde ettiği silahları ve esirleri Sultana getirerek muharebenin detaylarını Sultan Alâeddin Keykubad'a anlattı.²²⁴

Mübarizüddin Çavlı komutasında olan ve rivayetlere göre 4000 ya da 7000 kişiden oluşan ilk öncü birliğin Harezmsahlara yenilmesi Sultan I.Alâeddin Keykubad'ı sarsmış hatta cesareti kırılmak üzere iken,²²⁵ bu müteakip muharebelerin kazanılması sultana moral kaynağı olmuş ve harekâta devam kararı almıştır.

İkinci defa Selçuklu birliklerine kendi kuvvetlerinin mağlup olması Sultan Celaleddin'i iyice sarsmıştı. Sultan Celaleddin'in işleri iyice bozulmuş gibiydi. Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'a bu gelişmeler karşısında şöyle dedi; “ Ey adam! Senin düşüncen bana uğursuzluk getirdi. Ben kendi düşüncemle hareket etmeliydim. Fakat kendimi senin düşüncene kaptırdım. Şimdi kendimi Çin Denizi'ne düşmüş hissediyorum. Böyle derin bir denizden kim sağ çıkabilir? Ünlü askerlerimizden bir kısmı bu savaşta yere serildi. Kin ateşi öyle yükseldi ki, ayağını basan herkesi yakar. Bununla beraber gayret edip savaşa girelim. Şan ve şeref peşinde koşalım.”²²⁶

Sultan Celaleddin'in bu sözlerine karşılık Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah, Sultana bu durumu dert etmemesini ve ilaveten daha önce Selçuklulardan alınan esirlerin katledilmesini tavsiye etti. Bu davranışın neticesinde Sultan Celaleddin'in rakipleri karşısında gücünün artacağını iddia etti. Bunun üzerine Sultan Celaleddin yedi

²²⁴ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.402

²²⁵ Turan (1984); a.g.e, s.371

²²⁶ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.402 vd

yüz (700) kişiyi öldürttü.²²⁷

Selçuklu ve Harezmsah öncü birlikleri arasında gerçekleşen ilk muharebeyi Harezmsahlar, müteakip muharebeleri Selçuklu öncü birlikler kazanmıştır.²²⁸ Bu hal Selçuklulara ve müttefiklerine psikolojik bir üstünlük kazandırmıştır.

b- Yassıçimen Savaşı 13 Ağustos 1230 (28 Ramazan 627)

Sultan Celaleddin Harezmsah'ın kuvvetlerine karşı ordusunun öncü birliklerinin yapılan muharebelerde başarılı olması Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın ve müttefiklerinin morallerini yükseltti. Ordunun tamamı ile birlikte umumî bir taarruz için Selçuklular ve müttefikleri Eyyubi birlikleri tekrar harekete geçtiler. Bu arada Harezmsahlar ovada Selçuklulara karşı taktik ve tuzak hazırlığı içerisinde idiler. Alâeddin Keykubad ve Selçuklu ordusu ilerlemeye devam ederken susuzluk çekmeye ve bir çeşme, pınar aramaya koyuldular. Bu arada yüksek bir dağa çıktılar ve orada biraz ileride ve aşağıda bir düzlükte Harezmsahlara ait orduyu gördüler. Selçuklu kuvvetlerinden bir kısım birlikler dağın eteğine kadar inerek Harezmsahlara karşı taarruza geçip muharebeye tutuştular. Harezmsahlardan Selçuklu ordusuna karşı çıkan birlik ilk anda bin civarında süvariden ibaret idi. Akşama kadar bu muharebe devam etti. Muharebe esnasında karşılıklı kayıplar verildi.

Sultan Alâeddin Keykubad başlangıçta öncü birliklerin mücadelesini izlerken; “ Ey yol gösteren tanrı! Sen bağlanmış olan bu bağı aç. Şu karşı karşıya gelmiş olan iki ordudan inancı doğru olan benim ordumdur”²²⁹ dedi. Daha sonra Sultanın otağını koruyan muhafızlar da aşağıya harp meydanına indiler. Selçuklu birlikleriyle Harezmliler karşı karşıya gelmişler ve iki ordu arasında iki meydanlık bir mesafe kalmış

²²⁷ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.403

²²⁸ Sevim; a.g.e, s.177

²²⁹ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.405

taraf lar taarruz için son hazırlıklara başlamışlardır. Sultan I.Alâeddin Keykubad taarruz öncesi tekrar otağına gelerek abdest aldı ve dualar etmeye başladı.

Sultan Alâeddin Keykubad; “ Ey doğru dinin yardımcısı! Başarı ve padişahlık sana layıktır. Bu pak canla vücudu sen süsledin. Yoksa bir avuç toprak neye yarar? Felek senin fermanına uyar. Senin fermanına uyana ne mutlu! Pak olan, yardım eden ve yol gösteren sensin. Her iki dünyada da sığınağım sensin. Biliyorsun ki, her işimde senden başkasından yardım istemem. Bu mührü ve tacı senin sayende buldum. Daha önce ne hazinem ne kılıcım ne de ordum vardı. Benim yalvarıp yakarışımı görüyorsun. Bana bağışladığın bu çetri koru. Bu savaş alanına başı dik olarak geldim. Bundan sonra senin yardımına ihtiyacım var”²³⁰ diyerek dua edip secdeye vardı.

Sultan taarruz öncesi bütün hazırlıkları yaptı. Otağında geceyi dua ve yakarışlarla geçirdi. Daha sabahın ilk ışıklarıyla ayağa kalkıp bizzat kendisi de harbe hazırlandı. Silahlarını kuşandı. Ordu neferleri de zırhlarını kuşandılar ve bütün harp malzemelerini aldılar. Diğer yandan sultanın otağının önünde davullar (kös) çalınmakta ve bayraklar, sancaklar açılarak hazırlıklar tamamlanmaktaydı. Sultan şahsi hazırlıklarını tamamlayıp özel olarak hazırlanmış atına bindi ve harekete geçecekleri sırada Melik Eşref Sultana “ Ey bütün dünyayı hükmü altında tutan! Felek bile senin emrinin dışına çıkmaz. Eğer atından iner de bir katıra binersen, bunun birçok faydasını görürsün. O zaman hasmının kalbi, göz gibi kanlanır, ordunun cesareti artar. Eğer ordunun ayağını zincirle bağlasan, dünyanın altını üstüne getirir”²³¹ dedi. Bunun üzerine bir katır çektiler ve sultan bu katıra bindi, sevinçten külahını havaya attı ve akabinde Selçuklu ordusu harp için harekete geçti.

Melik Eşref ve kardeşlerinin emrindeki müttefik Arap birlikleri ordunun merkezine tıpkı bir kara duvar gibi yerleştirildi. Sağ ve sol cenahın komutası bizzat

²³⁰ İbn Bibi (1996), a.g.e, s.405–406

²³¹ İbn Bibi (1996), a.g.e, s.407

Sultan I.Alâeddin Keykubad'da idi. Sultanın emrinde, Türkmen, Ermeni, Frenk, Müslüman ve Şam'lı askerler ve Harput sahibinin oğlu Artukşah bulunuyordu.²³² Merkezdeki bu müttefik kuvvetlerle beraber ordunun sağ ve sol cenahları harekete geçtiler.

Diğer tarafta, Sultan Celaleddin yüksekçe hâkim bir tepeye çıkmış ve oradan Selçuklu ordusuna baktı. Sanki denizin dalgaları gibi hareket eden, coşan bu kuvvetleri görünce bir iç geçirip “Eğer bu ordu benim olsaydı, bunlarla Tatar ordusuyla savaşa girseydim, onların damarını çıkarır, o azgın köpeklerin kanlarıyla yeryüzünün otlarını sulardım”²³³ dedi. Bir yandan gözyaşı döktü, korku ve endişe içinde aşağıya harp meydanına doğru hareket etti. Burada İbn Bibi, daha başlangıçtan itibaren Sultan Celaleddin'in bu sefer dolayısıyla bir pişmanlık içinde olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Özellikle daha seferin başlangıcında öncü birliklerin yenilmesi bu pişmanlığı hat safhaya çıkarmış ve bu pişmanlığını müttefiki Melik Rükneddin ile paylaşmış bir bakıma sorumluluğu da ona atmıştır.

Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın harekete geçmesi ile bir nevi ordu da harekete geçti ve muharebe başladı. İlk hamle olarak Melik Gazi (Melik Eşref) ile Vezir Kemaleddin Kamyar, Harezmi ordusunun sol tarafına saldırarak burada bulunan kuvvetleri mağlup ettiler. Harezmi ordusunun sol tarafı aldığı bu darbe ile dağıldı ve bir panik havasında kaçmaya başladılar. Sultan Celaleddin bu hâli görünce bayrağını ve sancağını çıkararak üzgün bir şekilde ve kendini gizleyerek çekilmeye başladı.

Cüveynî, muharebenin daha başlangıcında Sultan Celaleddin'in sendelediğini, atının üzerinde durmakta güçlük çektiğini ve bunun üzerine yakınlarının sultana bir saat dinlenmesini tavsiye ettiklerinden bahseder. Hatta Sultan Celaleddin, dinlenmek için geri çekilirken merkezdeki özel bayraklarının da geri çekildiğini ve bu durumu gören

²³² Uyumaz; a.g.e, s.60

²³³ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.408

Harezmşah ordusunun sağ ve sol cenah kuvvetlerinin de sultanın yenildiği zannıyla geri çekildiğinden bahseder. Hatta Harezmşah ordusunun bu halini gören Sultan I.Alâeddin Keykubad Harezmşahların bir savaş hilesi tertiplemediği düşüncesiyle birliklerine yerlerini terk etmeme tavsiyesinde bulunmuştur.²³⁴

Muharebenin nihayetinde akşama doğru Harezmşah kuvvetleri perişan bir halde mağlup oldu; “esir, ölü, firari ve ganimet sonsuzdu. Savaş ve bozgun o kadar şiddetli idi ki, yalnız 15000 süvarinin uçurumlardan düşerek öldüğü, bir kısmının da atlarını bırakarak dağlara ve ormanlara sığındığı rivayet ediliyor. Bunlardan 3000 kişi de Canik dağlarını aşarak Harezmşahı metbu tanıyan Trabzon Rum Devleti’nin hudutlarını geçti; fakat bunların çoğu da Hristiyan Rum ve Çan kavmi köylüleri tarafından imha edildi.”²³⁵

Selçuklu kuvvetleri, bozguna uğrayan Harezmşah kuvvetlerini takibe devam ederken, Selçukluların müttefiki olan Arap birlikleri yağmaya başladılar. Selçuklu ordusu yavaş yavaş ilerleyip uygun bir mahalde mola verdi. Bu arada bazı birlikler Sultan Celaledin’i kışkırtan ve onunla ittifak yapan Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah’ı, ikiz kardeşi ve diğer devlet büyüklerine ulaşarak onları yakaladılar ve Sultan Alâeddin Keykubat’ın huzuruna getirdiler. Melik Rükneddin Cihanşah, Sultanın tahtının önünde yeri öptü. Utangaç bir biçimde Sultanın ayağına kapandı, lakin Sultan I.Alâeddin Keykubad geçmişte olup bitenleri unutmuş gibi kin beslemeyen bir tavır sergiledi. Melik Rükneddin’i bargâhta rahat ettirmesi için onu bir kumandanına emanet etti. Sultanın bu bağışlayıcı tavrı devlet büyüklerini şaşirtmişti. Sultan Devlet büyüklerinin ve kahraman askerlerinin şaşkınlığı karşısında tutumunu “aslan tilkiye kin beslemez”²³⁶ sözleriyle savundu. Melik Rükneddin başlangıçta ordusu, silah ve

²³⁴ Alaaddin Ata Melik Cüveynî; a.g.e, s.370

²³⁵ Turan (1984); a.g.e, s.372

²³⁶ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.409

teçhizatı, şanı, şöhreti ve zenginliği olan bir melik olarak geldiği harp meydanında her şeyini yitirmişti.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın müttefiki olarak harbe iştirak eden Melik Eşref sultanın huzuruna geldi ve onun lütuf ve ihsanlarına mahzar oldu. Sultan I. Alâeddin Keykubad, Melik Eşref'i çok överek "Ey bütün Arapların övüncü! İki gözüm seni görmekten aydınlandı. Zaman senin iyiliğinden gül bahçesine döndü"²³⁷ dedi. Melik Eşref bu övgülere yeri öpüp saygısını gösterdikten sonra geri çadırına döndü.

Sultan Alâeddin Keykubad bu zafer ile ilgili olarak ordunun serverlerine şöyle dedi: "Harezmşah'ın yaptıklarına şaşıyorum. Sanki o perdeden çıkan bir oyuncunun oynucağıydı. O bir kendini gösterip sonra kayboldu. Kimse böyle bir savaş görmedi."²³⁸

Sultan I. Alâeddin Keykubad namazgâha gelerek şükür namazı eda edip şöyle dua etti: " Ey doğrunun yardımcısı! Dünyayı ve dini yöneten sensin. Senin gücünden destek buldum. Dünyada iddiacının sonu geldi. Bana öyle dil ver ki, sana övgü söyleyeyim. Çünkü övgü sen büyüğe yaraşır. Senden beklediğim her şeyi yaptın. İsteklerim dergâhında kabul gördü. Şu anda insanlara şefaath edenin (peygamber) ruhuna binlerce samimi selamımı ulaştır. Onun taraftarlarına, dostlarına, adamlarına ve geride bıraktığı ailesine ve ona tabi olanlara da."²³⁹

Sultan I. Alâeddin Keykubad, bu zaferle birlikte Sultan Celaleddin Harezmşah'ın oluşturduğu tehdit ve tehlikeden kurtulmuş oldu. Sultan Celaleddin Harezmşah ise İslâmın büyük mücahidlerinden biri olmuşken, askerî kudret ve dehasının üstünlüğüne rağmen siyasi hataları yüzünden bu yenilgi ile kendi sonunu hazırlamıştır. Hatta sadece kendi sonunu hazırlamakla kalmamış; "Moğol istilası karşısında Eyyubiler ve

²³⁷ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.409

²³⁸ İbn Bibi (1996); a.g.e, a.y.

²³⁹ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.410

Selçuklular ile birlikte kurulması sağlam bir seddin yıkılmasına sebep oldu.”²⁴⁰

E-Sultan I.Alâeddin Keykubad’ın Erzurum’u Fethi

Yassıçimen Savaşı’nı kazanan Sultan bu başarılı muharebenin ertesi günü ordusunu tekrar hazırlatarak Erzurum istikametine yöneldi. Bu arada yolda bir şahıs harpten kaçan Harezmi ordusunun bir birliğinin kaçarken yol üzerindeki bir nehri geçmeye çalışırken telef olduğu haberini getirdi. Sultan bu haberin tetkiki için bir birlik görevlendirildi. Neticede haberin doğru olduğu ve söz konusu birliğin tamamen öldüğü tespit edildi ve bu birlikten kalan silah ve teçhizat getirerek sultanın cephaneliğine (zerad- hane) koydular.

Ertesi gün Ramazan bayramı idi. Sultan Keykubad’ın müttefiki Şam melikleri sultanın otağına geldiler ve saygılarını ifade ettiler. Sultan Melik Eşref’in elinden tutarak kendi tahtı yanında özel olarak yapılmış olan kürsüye onu oturttu. Diğer meliklerde kendilerine ayrılmış olan yerlere oturdular ve şerbetler içtiler. Daha sonra bayram için hazırlanan padişah alayına (mevkib-i hümayun) katılarak atlarına bindiler. Bu arada meşhur pehlivanlar, hüner sahipleri toplandı, halka kapma, mızrak oyunu, okçuluk ve binicilik gibi oyunlarla hünerlerini sergileyip bir gösteri sundular. Sultan ve melikler daha sonra namazgâha yönelerek bayram namazını eda ettiler. İhtiyaç sahiplerine sadakalar dağıtıldı. Sultanın sofrasında yemekler yenildi. Sultan ve Melikler adamlarına, hizmetçilerine, memurlarına ve askerlerine de ihsanlarda bulunarak onların da gönüllerini aldılar.²⁴¹ Bu bayram büyük bir zaferin ertesine tesadüf ettiği için Sultan ve müttefikleri için bir nevi çifte bayram olmuştur.

Aynı günün ikinci vaktinde Sultan Melik Eşref ve kardeşlerine on (10) şahane hilat ile tam takımlı on (10) soylu at göndererek onları otağına davet etti. Melikler

²⁴⁰ Turan (1984); a.g.e, s.373

²⁴¹ Turan (1984); a.g.e, s.373

davete icabet ettiler ve burada tertip edilmiş eğlence vesilesiyle müzik (çeng, levta ya da barbut, rebab) eşliğinde eğlendiler.²⁴²

Bayram kutlamaları ve etkinlikler gerçekleştirildikten sonra tekrar Ordu hareketine geçti ve Sultan I.Alâeddin Keykubad ordusu ile birlikte Erzurum'a vardı. Ancak Erzurumlular kapıları kapayarak direnç gösterdiler. Bunun üzerine Sultan Keykubad, Melik Rükneddin Cihanşah'tan güvendiği bir adamını şehre göndermesini ve teslim olmalarını tavsiye etmesini istedi. Melik Rükneddin'in bir adamı ile bir Selçuklu devlet büyüğü şehre giderek Melik Rükneddin'in mesajını ilettiler. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri olup bitenlerden dolayı Melik Rükneddin ve kardeşlerine ve hatta Melik Rükneddin'in emirlerine zarar verilmemesi ve halkın mallarının yağmalanmaması kaydıyla teslim olmayı kabul ettiler. Sultan I.Alâeddin Keykubad bunun üzerine bir yazılı ahitname hazırlatarak şehrin ileri gelenlerine yolladı. Bunun üzerine Candar Hüsameddin ile diğer şehrin ileri gelenleri Sultanın huzuruna gelerek teslim olduklarını bildirip bağlılıklarını beyan ettiler.²⁴³

Erzurum'un ileri gelenleri bağlılıklarını beyan edince sultan ertesi gün Melik Eşref ve diğer meliklerle birlikte törenle şehre girdi ve doğruca Melik Rükneddin Cihanşah'ın konağına (eyvan) girdiler. Melik Eşref ve kardeşleri saf kurup sofanın önünde beklediler. Sultan içeri teşrif edince sofanın kenarına oturdu ve uzaktan yakından gelen bütün emirler bağlılıklarını beyan ettikten sonra Sultan, Melik Eşref'in elinden tutup birlikte eğlence çadırına geçtiler. Burada Sultanın ve Meliklerin iştirak ettiği bir eğlence daha tertip edilmişti. Bu eğlence esnasında Melik Eşref, Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah için sultandan şefaattiletti. Diğer kardeşleri de bu hususta Melik Eşref'e uydular. Sultan müttefiklerinin isteklerini kabul etti. Sultan Melik Rükneddin'i affettiğinin işareti olarak ona bir "aman yüzüğü", kıymetli bir hilat, birçok

²⁴² İbn Bibi (1996); a.g.e, s.411

²⁴³ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.412

altın ve bir özel at gönderdi. Huzuruna gelip Melik Eşref'in yanında elini öpme şerefini ona bahsetti. Bunun üzerine Sultan, Melik Rükneddin Cihanşah'a bağlı yerlere ilave olarak Aksaray mahrusesini, kardeşine Eyüphisar'ı muaf ve müselleme ikta olarak verdi.²⁴⁴

Büyük lütuflarda bulunarak Melik Rükneddin Cihanşah'ı Aksaray'a diğer yandan bir kısım kuvvetlerini de Sultan Celaleddin'in durumunu öğrenmek için Ahlât'a gönderdi. Ancak olup bitenleri haber alan Sultan Celaleddin'in naipleri Ahlât'ı boşaltmışlar ve Karadağ (Erran) istikametine doğru çekilmişlerdi.²⁴⁵

Nesevî, Yassıçimen Savaşı sonrasında Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın, amcazadesi Erzurum Meliki Rukneddin Cihanşah'ı öldürttüğünü yazmaktadır.²⁴⁶ Ancak İbn Bibi ise yukarıda da izah ettiğimiz üzere Rükneddin Cihanşah'ın, Melik Eşref ve kardeşlerinin ricası ile affedildiğini kaydetmektedir.

Sultan Alâeddin Keykubat, Melik Eşref ve diğer müttelikleri ile bir ay Erzurum'da kaldı. Av partileri ve eğlence meclisleri ile bu bir ayı değerlendirdi. Daha sonra Melik Eşref'e Ermenistan taraflarına gitme zahmetine katlanmasını yoldaki diğer birliklerini de himayesine alarak bu istikamette düşmana bir set oluşturmasını rica etti. Gürcistan vilayetinde bulunan birkaç kale ile Oltu vilayetini Melik Eşref'e verdi. Melik Eşref el öpüp bağlılık beyan ettikten sonra kendisine verilen yerlerin ve Ermenistan mülkünün menşurunu istedi Sultan da Melik'in gönlünü hoş tutmak için onun istediği şekilde bir menşur yazdırdı. Çarşnigir Emir Şemseddin Altunabe'yi Ahlât'ın hâkimiyet menşuru ile beş bin süvariye emrine vererek Ahlât tarafına görevlendirdi.²⁴⁷

Sultan Alâeddin Keykubat “ ‘ İki yüz hilat, altın takımlı at; ay yüzlü cariyeye ve erkek köleyi; Hepsi de soylu olan yüz atve yüz katır, yüz gümüş tenli hizmetçiyi;

²⁴⁴ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.413

²⁴⁵ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.413

²⁴⁶ Necip Asım; a.g.e, s.132

²⁴⁷ Turan (1984); a.g.e, s.373

Boyunlarına kadar savaş araç-gereci yüklenmiş bin bohti deveyi; Ancak padişahlara hediye edilebilecek her türden bin top Rumî İpekli kumaşı; Kimsenin bağışlamaya cesaret edemeyeceği Keykubadî sikkelerden iki yüz keseyi(surre); Hazinesi için 10 kutu dolusu inci gibi her türlü mücevheri; Yüz binlerce özür dileyerek Melik Eşref'e gönderdi.

Ondan sonra her bir servere her bir büyüğe ve ünlü kişiye; Dinardan, şahane hilatten, köleden ve soylu attan; Rum ipeklisinden, kılıçtan, yüzükten, altın takımlı bineklerden; Eğlence araçlarından, savaş araç ve gereçlerinden ve Tanrı'nın değerli kıldığı şeyden verdi. Saltanat kesesinin başını aşağıya getirdi. Komutan ve ordu o bağıştan doydular. ²⁴⁸

Sultan, kendisi ile müttefik olan ve bu zaferde katkısı bulunan Melik Eşref'e ihsanlarda bulundu. Atına binerek Melik Eşref'i uğurlamak için uzunca bir mesafeyi onunla gitti. Sonra vedalaşarak geri otağına döndü.

Sultan geri dönünce durum değerlendirmesi yapmak için çağırdığı kale muhafızları (kütüvalan) ve vilayet naipleri ile görüştü. Onlarla konuştuktan sonra zahireleri, cephaneleri (zeradhane), ihtiyatları ve kale işlerini yoluna koyduktan sonra o bölgelere makamlarına uygun kişiler tayin etti. Daha sonra Sultanın talimatıyla fetihnameler yazılarak Yassıçimen Zaferi ve Erzurum'un fethi bağlı beyliklere ve komşu ve dost ülkelere duyuruldu.²⁴⁹

Yassıçimen zaferi ile Sultan Celaleddin Harezmsah'tan kaynaklanan tehdit ve tehlikeleri bertaraf eden, Erzurum'un fethi ile de Anadolu Türk birliğinin tesisinde önemli bir aşama kaydeden Sultan I.Alâeddin Keykubad, devlet ve ülke işlerine bakmak

²⁴⁸ İbn Bibi (1996); a.g.e, s.413-414

²⁴⁹ İbn Bibi, (1996); a.g.e, s.414

için Kayseri'ye dönmüştür. Kayseri'nin Müslüman ve Hristiyan halkının birlikte iştirak ettiği büyük bir merasim ile karşılanmıştır.²⁵⁰

²⁵⁰ Uyumaz; a.g.e, s.62

SONUÇ

XIII. yüzyıl kaynakları içerisinde, araştırma konumuzu teşkil eden savaş ve Selçuklular ile Harezmsahlar arasındaki siyasî ve askerî münasebetlere en fazla yer veren İbn Bibi'dir. Alaeddin Ata Melik Cüveynî Tarih-i Cihan Güşa'da bu münasebetlere ve söz konusu savaşa bir iki sayfa ayırmış ve teferruata yer vermemiştir. Aynı şekilde Nesevî de bu konuyu iki sayfada geçiştirmiştir hatta Nesevî rivayetlere dayanarak bu konuyu takdim ederken İbn Bibi'nin verdiği bilgilerle çelişkiye düşmektedir. Burada dikkati çeken çelişkilerden biri Nesevî'nin Yassıçimen Savaşı neticesinde Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın Sultan I.Alâeddin Keykubad tarafından öldürtüldüğü iddiasıdır. Ancak İbn Bibi başta olmak üzere diğer kaynaklar bu bilgiyi doğrulamamaktadırlar. Hatta Erzurum'un, Sultan I.Alâeddin Keykubad tarafından muhasara edilmesi esnasında, şehri müdafaa eden Erzurumluların Rükneddin Cihanşah tarafından ikna edildiği bilinmektedir.

İbn Bibi'nin "El-Evamirü'l Ala'iyeh Fi'l-Umuri'l-Alaiye" eseri özellikle Sultan I.Alâeddin Keykubad devrinin siyasî tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Diğer kaynaklarda bu dönem ile ilgili malumatlar az, eksik ve yetersiz olduğu için biz özellikle Yassıçimen Savaşı ve Selçuklular- Harezmsahlar münasebetlerinde bu eserden daha fazla alıntı yapmak durumunda kaldık. Diğer kaynaklardaki malumat eksikliği, İbn Bibi'nin verdiği malumatları doğrulatma noktasında araştırmacıyı sıkıntıya sokmakta ve genellikle onun verdiği bilgilere itibar edilmesi zarureti ortaya çıkarmaktadır.

Yassıçimen Savaşı'nın galibi, mevcut tarihi kayıtları ve bu dönemi anlatan eserlerdeki malumatları dikkate aldığımızda Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad'dır. Savaşın kazananı noktasında herhangi bir bilgi farklılığı ya da bir görüş ayrılığı söz konusu değildir.

Biz bu çalışmayı yaparken savaşın neticesi noktasında herhangi bir itilaf tespit etmeyeceğimizi büyük ölçüde öngörmekteydik. Ancak savaşı kimin kazandığı meselesinden çok bu savaşın doğurduğu neticeler bizim daha fazla ilgimizi çekmiştir. Zira Yassıçimen Savaşı'nın hem Sultan I.Alâeddin Keykubad ve Anadolu Selçuklu Devleti, hem de Sultan Celaledin Mengübirtî ve Harezmşahlar Devleti açısından doğurduğu neticeler hep olumlu ya da hep olumsuz olarak nitelenebilecek düzeyde değildir. Bu savaşın neticelerini değerlendirirken Anadolu Selçuklu Devleti ve Sultan I. Alâeddin Keykubad cephesini ayrı Harezmşahlar ve Sultan Celaledin Mengübirtî cephesini ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

Sultan I.Alâeddin Keykubad Yassıçimen Savaşı öncesinde Harezmşah Sultan Celaledin Mengübirtî ile iyi ilişkiler tesis etmeye özen göstermiş, bu yakınlaşmayı ve dostluğu özellikle yaklaşan Moğol tehlikesi dolayısıyla önemsemıştır. Ancak ne var ki, gerek Sultan Celaledin Mengübirtî'nin Ahlât'ı kuşatarak, Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın uyarılarına rağmen yağmalaması ve gerekse Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın tahriklerine kapılarak Anadolu Selçukluları'na karşı sefer tertip etmesi bu dostluğa ve yakınlaşmaya gölge düşürmüştür. Sultan I.Alâeddin Keykubad, kendi aleyhinde Sultan Celaledin Mengübirtî etrafında oluşan ittifaka karşı, Eyyubî meliklerinden Melik Eşref'i yanına alarak yeni bir ittifak tesis etmiştir. Yassıçimen Savaşı öncesinde her iki tarafın öncü birlikleri arasında yapılan muharebelerde Anadolu ittifakına bağlı birliklerin başarılı olması, Sultan Celaledin Mengübirtî'de büyük pişmanlıklara vesile olmuştur. İbn Bibi eserinde Sultan Celaledin Mengübirtî'nin bu pişmanlıklar vesilesi ile Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'a serzenişte bulunduğunu ifade etmektedir. Bu serzenişler yaklaşan büyük harbin neticesinin aleyhine olacağını Sultan Celaledin Mengübirtî'nin önceden sezindiğini göstermektedir.

Yassıçimen Savaşı, Selçuklu-Eyyubî ittifakının lehine sonuçlanınca, Sultan Celaleddin Mengüberti harp meydanını terk ederek geri çekilmiş ve kaçmıştır. Savaşın galibi Sultan I.Alâeddin Keykubad muzaffer bir eda ve haklı bir gururla Erzurum'a giderek Erzurum ve havalisini de ülkesine katmıştır. Bu savaşın neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti Doğu Anadolu'da hâkimiyet sahasını genişletmiş ve bu bölgede Türk birliğini tesis etmiştir. Diğer yandan Gürcistan'a bir sefer tertip ederek Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırlarını Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelere kadar genişletmiş böylece ticaret yolları üzerinde tesis edilen bu hâkimiyet ile ülkesinin ve devletinin zenginliğine yeni zenginlikler katmayı başarmıştır. Yassıçimen zaferi Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad'ın Selçuklu sultanları içerisinde başarılı ve seçkin kişiliği ile ön plana çıkmasında belirleyici bir olaydır. Ne var ki Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın beklenmedik şekilde erken vefatı onun Anadolu ve yakın doğuda tesis ettiği düzenin bozulmasına sebep olmuştur.

Sultan Celaleddin Mengüberti Yassıçimen Savaşı'nı kaybedince İran ve Azerbaycan dolaylarına çekilmiş, kendisini ve devletini ayakta tutmak için bir toparlanma gayreti içerisinde girmişse de başarılı olamamıştır. Bir bakıma Yassıçimen Savaşı hem Sultan Celaleddin Mengüberti'nin hem de Harezmsahlar Devleti'nin sonunu hazırlamıştır. Moğol saldırıları Harezmsahlar Devleti'nin sınırlarına, egemenlik alanlarına dayanınca, Sultan Celaleddin Mengüberti, Selçuklular, Eyyubiler ve diğer Yakın Doğu devletleri ile bu tehlikeye karşı ittifak tesis etmek istemişse de Yassıçimen Savaşı ve öncesinde takip ettiği istikrarsız politikalar nedeniyle bu gayretleri boşa çıkmıştır. Planladığı ittifakı oluşturamayan Sultan Celaleddin Mengüberti Moğollara mağlup olmuş ve Moğollardan kaçarken vefat etmiştir. Sultan Celaleddin Mengüberti'nin vefatı ve Moğol yenilgisi ile Harezmsahlar ordusu dağılmış ve Harezmsahlar Devleti'de yıkılmıştır.

Yassıçimen zaferinde elde edilen ganimetlerin çokluğu dolayısı ile Selçukluların maddi kazanç noktasında bu harpten karlı çıktıkları hatta Anadolu'da bu zafer sonrasında bolluktan dolayı köle, at ve silah fiyatlarının ucuzladığı da tespit edilmiştir.

Ancak bu zaferin siyasi ve iktisadî kazançlarına rağmen Selçuklu ve Türk tarihi açısından olumsuz bir yönünün de bulunduğu gerçektir. Çok iyi bir asker olan ve güçlü bir orduya sahip bulunan Sultan Celaleddin Harezşah bu yenilgiden sonra bir türlü devletini toparlayamamış ve vefatı ile de Harezşahlar Devleti yıkılmıştır. Harezşahları takip eden Moğollar böylelikle Selçuklu Devletinin sınırlarına dayanmışlar hatta zaman zaman Selçuklu egemenlik sahasına yönelik keşif harekâtlarına başlamışlardır. Diğer yandan başsız ve devletsiz kalan Harezmliler de Selçuklu sınırlarında tehlike oluşturmayı sürdürmüşlerdir.

Devlet adamlığı ve ileri görüşlülüğü itibariyle güçlü ve donanım sahibi olan Sultan I.Alâeddin Keykubad, akıllı bir siyaset takip ederek Yassıçimen'de bozguna uğrayan Harezşah ordusunun yetenekli kumandanlarını ve bir kısım devlet erkânını istihdam edip Selçuklu hizmetine alarak onların tecrübe ve yeteneklerinden yararlanmıştı. Böylelikle Moğol tehlikesi bir müddet ertelenebilmiştir.

Bütün bu tespitlerden hareketle Yassıçimen Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında gelişen siyasi olaylar, Yakın Doğu için oluşan Moğol tehlikesi karşısında bu muhitteki Müslüman devletlerin gerekli tedbir ve önlemleri almalarına mani olmuştur. Gerek Yassıçimen Savaşı öncesinde Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın, gerekse bu savaş sonrasında Sultan Celaleddin Mengübirtili'nin, Moğol karşıtı ittifak çabaları başarısız olmuştur. Zira bu savaştan çok sonra Sultan I.Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref'in, Sultan Celaleddin Harezşah ile barıştıklarını fakat onun Moğollara karşı yardım ve destek talebine olumlu bakmadıklarını ve yardım etmediklerini görmekteyiz. Bu haliyle

dağınık ve düzensiz bir siyasî yapıya sahip olan Yakın Doğu, Moğollar tarafından kolaylıkla istila edilmiştir. Selçuklu-Harezmşah yakınlaşmasını engelleyen faktörün, yine Selçuklu ailesinden gelen Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah olduğu da dikkate alınmalıdır. Moğollara karşı ittifak oluşturulamamasında yerel güçlerin kendi varlıklarını ve güçlerini korumak için büyük devletlerarasında sürekli gerginlik yaratan bir siyaset takip ettikleri tespitini de yapmalıyız. Dolayısı ile bu küçük hesaplar büyük ittifakların oluşumunu engellemiştir. Moğol istilasını ve bu istilanın doğurduğu ağır siyasî ve kültürel tahribatı da düşünerek, Yassıçimen Savaşı'nın Moğol tehdidi önünde set oluşturabilecek bir Selçuklu-Eyyubi-Harezmşah ittifakını ihtimalini ortadan kaldırdığını, bir başka ifade ile bu savaşın Moğolların daha erken zamanda Yakın Doğuya gelmelerine imkân ve fırsat verdiği sonucuna da varılabilir.

Netice itibarıyla, Selçuklular ile Harezmşahlar arasındaki siyasî rekabet ve söz konusu savaşın neticesinde yaşanan olaylardan çıkarılacak önemli bir ders ve önemli bir sonuç daha vardır; Bu yaşanan olaylar göstermiştir ki, Orta Doğu'da yaşayan toplumların rekabetinden kazançlı çıkanlar, bu coğrafyanın aslî unsuru olan milletler değil, hep yabancılar olmuştur. Bu durum, günümüzde ve gelecekte bu coğrafyanın siyasî aktörleri olacak kişi ve kadroların mutlaka dikkate alınmaları gereken bir neticedir. Bu siyasî aktörlerin, Orta Doğu'nun barış ve huzur içinde, istikrarlı bir şekilde idare edilmesine özen göstererek, bölge üzerinde emelleri olan emperyalist güçlere hizmet etmekten uzak durmaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Alâeddin Ata Melik Cüveyni; Tarih-i Cihan Güşa, (Çeviren: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Çetin, Osman ; “Sultan I.Alâeddin Keykubat ve Selçuklu Moğol Münasebetleri”
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4,Cilt:4,Yıl:4, Bursa 1992.
- Erzi, Adnan Sadık; “İbn-i Bibi “ İ.A, V/II, s.712–718
- Geyikoğlu, Hasan; “Harzemsahlar ve Doğu Anadolu”, Türkler, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- Grousset, René; Bozkır İmparatorluğu, Attila/Cengiz Han/ Timur, Çeviren. M. Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.
- Gül, Muammer; Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010
- Hacıgökmen, Mehmet Ali; *Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı; 27, Bahar–2010 Konya, s.471–488
- İbn Bibi, El-Evamiü'l Ala'iyie Fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçukname)-I, Çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.
- İbn-i Bibi; El-Evamiü'l Ala'iyie Fi'l-Umuri'l-Alaiyye –I, (Tıpkı Basım) Hazırlayan; Adnan Sadık Erzi, Ankara 1957.
- İbn Bibi, Selçukname, Çeviren: Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi, İstanbul 2007.

- Kafalı, Mustafa ;”Cengiz Han” İslam Ansiklopedisi, VII. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- Kafesoğlu, İbrahim; Harezmsahlar Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- Kaymaz, Nejat, “Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü” Ankara Üniversitesi Dergisi, Cilt: II, S:2 Ankara 1964.
- Koca, Salim; “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı, Türkiyat araştırmaları Dergisi, Sayı: 25 Bahar 2009 Konya, s.1–38
- Köprülü, Fuat; “Harezmsahlar”, İ.A. 5/1, 266
- Köprülü, Fuad, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.
- Köymen, Mehmet Altay; Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- Merçil, Erdoğan; Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yay. İstanbul,1985
- Merçil, Erdoğan; Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1993.
- Neagoe, Manole; Üç Bozkırlı, Çeviren; Müstecip Ülküsal, Burak Yayınevi. İstanbul 1994
- Necip Asım; Celâlüttin Harezemşah, Devlet Matbaası, İstanbul 1934
- Özaydın, Abdülkerim; “Harezmsahlar Devleti”, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt: III. Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2000 s.283–303

- Sevim, Ali; Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000
- Sevim, Ali ; “Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları”, Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972
- Sevim, Ali; Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990,
- Taneri, Aydın; Celalü'd din Harizmşah ve Zamanı, Kültür Bakanlığı, Ankara 1977.
- Taneri, Aydın; “Celaleddin Harezşah”, İslam Ansiklopedisi, Cilt VII. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993.
- Temir, Ahmet; Cengiz Han, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989.
- Turan, Osman; Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1997.
- Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İstanbul1984.
- Turan, Osman; Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin Tercüme ve Araştırmalar, II. Baskı. T.T.K. Yayınevi, Ankara 1988.
- Turan, Osman; Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, C-I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul,1980.
- Turan, Osman; “Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, TTK, Belleten XII/45, Ankara Ocak 1948.
- Turan, Refik; “Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu Siyaseti”, Selçuk Dergisi, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Sayı:3, Haziran 1988. s.79–87

-Uyumaz, Emine; Sultan I.Alâeddin Keykubad Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınları,

Ankara 2003

-Yazıcı, Nesimi; İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

Ankara 2009

-Yazıcızade Ali; Tevarih-i Al-i Selçuk (Selçuklu Tarihi), Hazırlayan; Dr. Abdullah

Bakır, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul, 2009,

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Candan YILDIRIM

Doğum Yeri: Nevşehir

Doğum Yılı:1973

Eğitim Durumu

Lise: Nevşehir Öğretmen Lisesi–1989

Lisans: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi–1993

Yüksek Lisans: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-2012

Haberleşme Bilgileri

Adres: Anadolu İmam-Hatip Lisesi 68100/ Aksaray

Telefon: 0–505–2415159

E-Posta: candan.50@ hotmail.com